

ବୁଦ୍ଧ ଚରଣ

ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ

ବୁଦ୍ଧ ଚରଣ

ଶ୍ରୀ ବାଳିଆ ପାଣିଗ୍ରାହୀ, ବି. ଏ., ଏଲ.ଟି.

ପ୍ରକାଶକ

ଦୟାକର

ବ୍ରହ୍ମପୁର : କଟକ : ସମ୍ବଲପୁର

*

ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ

୧୯୫୭

*

ମୁଦ୍ରାକର

ଗୋସ୍ୱାମୀ ପ୍ରେସ, କଟକ

*

ମୂଲ୍ୟ—ଏକଟଙ୍କା ଚାରିପଇସା
(ଟ ୧.୫୫ ନୂଆ ପାଣ୍ଡା)

ଉତ୍ସର୍ଗ

ପ୍ରକାଶକର ନିବର୍ତ୍ତନ ସ୍ବରୂପ ମୋର
ସ୍ବର୍ଗୀୟା ମାତୃଦେବୀ ବସୁପ୍ରିୟାଙ୍କ
ନାମରେ

ପ୍ରମୁଦବେଶ

ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ନାବନା ଓ କାର୍ଯ୍ୟ କଳାପର ପ୍ରାଣାନ୍ତର ଚରଣ
ଏ ପ୍ରକାର ଆଲୋଚନା କାଳ ଓ ସ୍ଥାନ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ସମସ୍ତଙ୍କର
ଜନନଗାମୀ ଅଟେ । ଭାରତର ଇତିହାସରେ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମର ଗତ
ସମ୍ବେଦରେ ଜାଣିଲେ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଜୀବନର ଘଟଣାକ୍ରମ
ଅଧିକାଂଶେ ଦୃଢ଼ ହାତ୍ୟା ହୁଏ । ୧୯୫୭-୫୮ ଭାରତରେ
ବୁଦ୍ଧ ଜୟନ୍ତୀରୂପେ ପାଳିତ ହୋଇଅଛି । ମାତ୍ର କୌଣସି ଉତ୍ସବ
ପାଳନରେ ନି ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ସମାପ୍ତ ହୋଇ ନ ପାରେ ।
ତାଙ୍କର ଜୀବନ ଆଲୋଚନା ସମସ୍ତଙ୍କର ବିଧେୟ ଓ ସମସ୍ତଙ୍କ
ପକ୍ଷେ ନିରାକାରଜନନ । ସେହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏହି ବହିଟି ପ୍ରଣୀତ ।

ଲେଖକ

ସୂଚୀ

ବିଷୟ

ପୃଷ୍ଠା

୧ । ନିର୍ଦ୍ଦେଶପତ୍ର ଓ ଶାଳ୍ୟବଶ	୧
୨ । ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଜନ୍ମ	୩
୩ । ବାଲ୍ୟ ଜୀବନ	୭
୪ । ବିବାହ	୧୧
୫ । ତ୍ୟାଗ	୧୪
୬ । ସତ୍ୟାନୁସନ୍ଧାନ	୨୩
୭ । ସଂଘ ଗ୍ରାସନ	୩୧
୮ । ପିତୃ ବର୍ଜନ	୩୮
୯ । ଧର୍ମ ପ୍ରସ୍ତୁତ (୧)	୪୪
୧୦ । ଧର୍ମ ପ୍ରସ୍ତୁତ (୨)	୫୦
୧୧ । ନିର୍ବାଣ	୬୨
୧୨ । ଜାତକ କଥା	୬୭
୧୩ । ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଚରଣ	୭୨

ବୁଦ୍ଧା ଚରିତ

ଚପିଳବାୟୁ ଓ ଶାନ୍ତ୍ୟଙ୍ଗ

ଅତି ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ହିନ୍ଦୁ ପ୍ରାନ୍ତରେ “ପଟଲ” ନାମକ ଗୋଟିଏ ରାଜ୍ୟ ଥିଲା । ଉକ୍ତ ଦେଶ ନରପତିଙ୍କର ପାମନଶୀ ପୁଅ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କନିଷ୍ଠ ପୁଅକୁ ରାଣୀ ଅଧିଶୟ ଆଦର କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ରାଜାଙ୍କୁ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପୁଅ ପରିବର୍ତ୍ତେ କନିଷ୍ଠକୁ ରାଜ୍ୟର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଯଦିକେଳେ ଏହି କନିଷ୍ଠ ରାଜକୁମାର ଯୌବନ ରାଜ୍ୟରେ ପଦାର୍ପଣ କଲେ ସେତେବେଳେ ରାଜା ଅନ୍ୟ ଶ୍ରେଷ୍ଠପୁଅଙ୍କୁ ଅତି ନିଦାନ୍ତର ଓ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଭାବେ ନିଜ ରାଜ୍ୟରୁ ନିର୍ବାସନ କଲେ । ପୁଅ ବୃଦ୍ଧନଶ ପିତାଙ୍କ ଆଦେଶ ମତେ କେତେକ ଅନୁଚରଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଧରି ଜନ୍ମଭୂମିଠାରୁ ବହୁର୍ଗତ ହେଲେ । ସେମାନଙ୍କଠାରେ ପୁରକ ମୂଲ୍ୟସାହସ ଓ ଉତ୍ସାହର କିଛି ହେଲେ ଅଭାବ ନ ଥିଲା । ଶାସ୍ତ୍ରଭଜନ ଓ ମାନସିତ ଶକ୍ତି-ସେମାନଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ଥିଲା । ତେଣୁ ପିତାଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଆଦେଶରେ ସେମାନଙ୍କ ଉଦନର ଉତ୍ସାହ ଭାବେ ହୋଇନ ଥିଲା । ବରଂ ଅନୁଷ୍ଠିତ ଉପସ୍ୟାଦ ଓ ଆସନ ବସପ

ମନ୍ତ୍ରଣରେ ଗୋଟି ସେମାନଙ୍କର ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଓ ଉତ୍ସାହ ଦିଶୁଣିବ
ହେଲା । ସେମାନେ ନାନା ଦେଶ ଭ୍ରମଣ କଲେପରେ ଗୋଟିଏ
ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଓ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପ୍ରଦେଶରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେଠାରେ ନରର
କମ୍ପା ଗ୍ରାମଟିଏ ସୁଦ୍ଧା ନ ଥିଲା । ରତନ ଅଭିଶ୍ୟ, ନାମ ଓ
ପାହାଡ଼ ଦ୍ଵାରା ସ୍ଥାନଟି ଅତି ରମଣୀୟ ଦେଖାଯିଲା । ବନର ଫଳମୂଳ
ଓ ଚଟିମାର ଶୀତଳ ସଲିଳ ସେମାନଙ୍କ ଶୁଧା ଓ ଛୁଷା ନିବାରଣ
କରୁଥିଲା । ବନରେ ଶିଳାରେପଥୋରୀ ଚନ୍ଦ୍ରମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଅଭାବ
ନ ଥିଲା । ସେସବୁକୁ ଶିଳାର କିଛି ଖଣିୟ କୁମାରସଖ ନିଜ ନିଜର
ଉଦର ଭୃତ୍ କରୁଥିଲେ ।

ଦିନେ ସେହି ଅଭିଶ୍ୟର ମଧ୍ୟ ଭାଗରେ ସେମାନେ ନିଶେ
ଉଷକର ସାକ୍ଷାତ୍ କଲେ । ତାଙ୍କ ନାମ କପିଳ । କପିଳ
ମୁନି ସନକୁମାରମାନଙ୍କର ଇତିହାସ ଶ୍ରବଣ କରି ସେମାନଙ୍କର
ଦୁଃଖରେ ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରକାଶ କଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଶୀର୍ବାଦ
ପ୍ରଦାନ କଲେ । କେତେ କାଳ ପରେ ସେହି ସ୍ଥାନରେ ଗୋଟିଏ
ନରର ନିର୍ଦ୍ଦିଶ କରି ଏକ ନୂତନ ରାଜ୍ୟ ପ୍ରାପନ କରିବାକୁ କପିଳ
ମୁନି ସେମାନଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେଲେ ।

ଅନତିବଳମ୍ବେ ଅଭିଶ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ଓ
ସୁଦୃଢ଼ ନରର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହେଲା ଏବଂ ସେଠାରେ କପିଳ ମୁନି
ଅବସ୍ଥାନ କରିଥିବାରୁ ନରର ନାମ କରଣ ହେଲା କପିଳବାହୁ ।
କପିଳଙ୍କ ଉପଦେଶ ଅନୁଯାୟୀ ସୁରଜଣ ଭ୍ରାତା ସେ ରାଜ୍ୟଟି
ପାଳନ କଲେ । ନୂତନ ରାଜ୍ୟ ପ୍ରାପନ ଓ ରାଜସୁଧମାନଙ୍କ
ସାମର୍ଥ୍ୟ କେତେ ଦିନ ପରେ ପଞ୍ଚଳ ରାଜା ଶ୍ରୀରାଜ କର
ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ବିତ ହେଲେ । ସୁଧମାନଙ୍କ ଶକ୍ତି ସାମର୍ଥ୍ୟ ବଞ୍ଚିବାର

ହେତୁ ସେମାନଙ୍କୁ “ଶାନ୍ତ୍ୟ” ଅର୍ଥାତ୍ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ରୂପେ ଆଶ୍ୱାସ କଲେ । ସେହି ଦିନଠାରୁ କପିଳବାସୁର ସୁନବଣ “ଶାନ୍ତ୍ୟବଣ” ନାମରେ ଅଭିହିତ ହେଲା ଏବଂ ନୂତନ ସୁନ୍ୟାସି ‘ଶାନ୍ତ୍ୟଦେବୀ’ ନାମରେ ପରିଚିତ ହେଲା ।

ସେହି ଦେଶଟି ଶୂନ୍ୟାସୁ ପାଦଦେଶର ଅତି ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ । ତାହାର ପଟ୍ଟ ଦିଗରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଦମାମଳର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଦେଶ । ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀ ପରେ ମଗଧ ସୁନ୍ୟା । ପଶ୍ଚିମରେ କୋଶଳ ଦେଶ । ଉତ୍ତରରେ ଲେହଣୀ ନଦ—ଶାନ୍ତ୍ୟ ଦେଶର ପରିଚା ପୁରୁଷ ରକ୍ତ କୋଳିଆ ଦେଶଠାରୁ ତାହାକୁ ପୁଅକୁ କରୁଥିଲା । ସେହି ନିକଟରେ ଜଳ ଉଲ୍ଲସ ଦେଶ ବାସୀ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ । ଏଥିପାଇଁ ସମୟେ ସମୟେ ସେ ଦୁଇ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ କଳହ ଜାତ ହେଉଥିଲା ।

(୨)

ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଜନ୍ମ

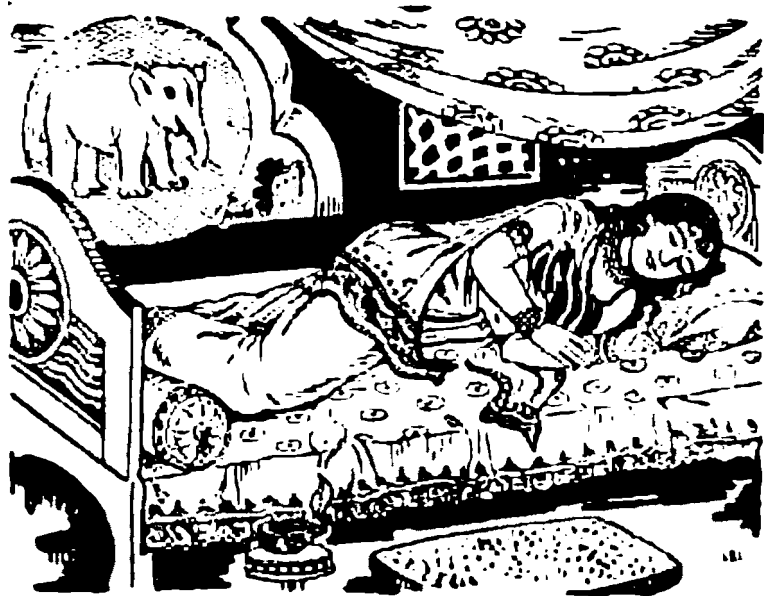
ଶାନ୍ତ୍ୟ ଦେଶର ସୁଜାତ ନାମ ଶୁଦ୍ଧୋଦନ । ସେ ପ୍ରତିବେଶୀ କୋଳିଆ ବଣ ସୁଜାତ ଦୁଇଜଣ ଦୁହିତାଙ୍କର ପାଣି କ୍ରୀଡ଼ଣ କରୁଥିଲେ । ଖୁବ୍ ସୁଶୀଳର ନାମ ପଥାକମେ ମହାମାୟା ଏବଂ ମହା ପ୍ରଜାପତି ଗୌତମୀ ।

ଅନେକ ବର୍ଷ ପାଞ୍ଚ କୌଣସି ସୁଶୀଳର ସନ୍ତାନ ଜନ୍ମ ନ ହେବାରୁ ସୁଜା, ସୁଶୀମାନେ ଏବଂ ପ୍ରଜା ସମସ୍ତେ ବଡ଼ ଦଶନ୍ଧର

ଥିଲେ । ଶତାବ୍ଦୀମେ କେତେ କାଳ ପରେ ମହାମାୟା ତାଙ୍କର ଧର୍ମ ବର୍ଣ୍ଣ ବସ୍ତ୍ରରେ ଗୋଟିଏ ଘୃଷ ରହୁ ଲାଗି କଲେ ।

ମହାମାୟାଙ୍କ ଗର୍ଭାଧାର ସମ୍ବନ୍ଧେ ଗୋଟିଏ କୌତୁହଳପୂର୍ଣ୍ଣ ନିମ୍ନୋକ୍ତ କେତେକ କୌଣସି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

ଦିନେ ମହାମାୟା ନିଶୀଥରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଲେ । ଆକାଶ ପୃଥିବୀ ଗୋଟିଏ ଅପୃଚ୍ଛ ଆଲୋକରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱାଳିତ ହେଲା । ଅତି ଦୂରରୁ ଗୋଟିଏ ଶୁଭ୍ରର ନକ୍ଷତ୍ର ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଆଦିକୁ ଶୂନ୍ୟରେ

ଉପି ଆସିବାର ଦେଖାଗଲା । ନକ୍ଷତ୍ର ଯେତେ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେଲା, ସେହି ଆଲୋକ ସେତେ ତେଜସ୍ବର ଦେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଶେଷରେ ନକ୍ଷତ୍ରଟି ଗୋଟିଏ ହିମଶ୍ରୁତି ଦନ୍ତାବଳରେ ପଶ୍ଚାତ ହୋଇ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଚର୍ଚ୍ଚ ଉପରେ ପ୍ରବେଶ କଲା ।

ଆସନ୍ ଗ୍ରସବା ମହାମାୟା ପିତାଳୟକୁ ଯିବା ପାଇଁ ଇଚ୍ଛା କରିବାରୁ ଶୁଭୋଦନ ତାଙ୍କୁ କୋଲାଆ ଦେଶର ସୁନାମା, "ଦେବଦାସ"କୁ ସ୍ଥେରଣ କଲେ । ଯାଉଥିବା ବାଟରେ ସେ ଗୋଟିଏ ଅତି ମନୋରମ ଶାଳଚରୁପୁଷ୍ପ ବନ ଦେଖିଲେ । ବନରେ ଶ୍ୟାମଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ସେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ସେଠାରେ କିଛି ସମୟ କଟାଇବା ଅନୁସ୍ଥାପନ କରି ସ୍ଥିର ପ୍ରବେଶ କଲେ । ଏଠି ସମୟରେ ଡ଼ାକ ଡାକର ଗ୍ରସବ ବେଦନା ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ସେ ଗୋଟିଏ ଶାଳଚରୁ ଶାଖାର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ଅତି ଅଳ୍ପାୟାସରେ ଗୋଟିଏ ଘୃଷ୍ଣ ଗ୍ରସବ କଲେ । ସୁନା ଶୁଭୋଦନ ଏହି ସମ୍ଭାବ ପରି ଚିନ୍ତାରେ ସେଠାକୁ ଗଲେ ଏବଂ ମହା ସମାବେଶରେ ସୁଖୀ ଓ ସୁସ୍ଥ ସରରେ ଧରି ଗୃହସ୍ଥାସାଦକୁ ଫେରିଲେ ।

ଶାଳ ବନ ଭିତରେ ମହାମାୟା ବୁଦ୍ଧଦେବକୁ ଗ୍ରସବ କରି ଥିବାରୁ ସେହି ସ୍ଥାନଟି ବୌଦ୍ଧମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଅତି ପବିତ୍ର ଏବଂ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନ ଗ୍ରନ୍ଥ ସ୍ଥାନରେ ପରିଗଣିତ ହେଲା । ବୁଦ୍ଧ ଜନ୍ମର ଛାୟା ଚିନ୍ତାତ ବର୍ତ୍ତମାନ ପରେ ମଧ୍ୟ ସୁନା ଅଶୋକ ସେହି ସ୍ଥାନକୁ ଯାଇ ସେଠାରେ ଗୋଟିଏ ଧର୍ମସ୍ତମ୍ଭ ନିର୍ମାଣ କରାଇଥିଲେ । ସେହି ସ୍ତମ୍ଭଟି ଲୁମ୍ବିନୀ ନଦୀତୀରରେ ଗୋଟିଏ ନଗରୀର ନିକଟରେ । ସେହିଠାରେ ଲେଖାଅଛି, "ଏହିଠାରେ ବୁଦ୍ଧଦେବ ଜନ୍ମହେଉଣ କରିଥିଲେ ।" ବର୍ତ୍ତମାନ ଉକ୍ତ ସ୍ଥାନଟି ନେପାଳ ଦେଶର "ଲୁମ୍ବିନୀ ଦେଶ" ଗ୍ରାମ ନାମରେ ପରିଚିତ । ଏହି ଗ୍ରାମ ମନ୍ଦିରର ଗୋଟିଏ ଶିଳାପ୍ରଳବ୍ଧ ଉପରେ କେତୋଟି ଶିଳାଲିଖିତ ଖୋଦିତ ହୋଇଅଛି । ସେହି ଲିଖିତ ଗୁଡ଼ିକ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଜନ୍ମ, ଗୁମ୍ଫାରେ ବର୍ଣ୍ଣନା ଅଟେ । ଖୋଦିତ ଲିଖିତର ନିମ୍ନରେ ଗୋଟିଏ ଶାଳ ବନର ଡାଳକୁ ଧରି

ଦଣ୍ଡାୟମାନ, ନିକଟରେ ଗୋଟିଏ ଶିଶୁମୁଖି ଓ ଆଉ ଗୋଟିଏ ନାରୀମୁଖି । ପ୍ରଥମ ଦିଗ୍‌ଗତ ମହାମାୟା, ଦୈତ୍ୟସୂଚି ବୁଦ୍ଧଦେବ ଏବଂ ଦୃଶ୍ୟସୂଚି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସୀ ।

ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଜନ୍ମ ଦିବସ ପ୍ରତି କଳିକା କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ । ସେଥି ସମ୍ବନ୍ଧେ ବହୁଳ ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରାଯାଇଅଛି । ନାନା କାରଣରୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ୫୬୩ ବର୍ଷରେ ତାଙ୍କର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲା ବୋଲି ଧରା ଯାଇପାରେ । ମିଂହଳ ଦ୍ଵୀପର କେତେକ ପୁରୁଷ ଅନୁସାରେ ସେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ୫୮୩ରେ ଜନ୍ମଗଣ ପାଇଥିଲେ । ସେ ୮୦ ବର୍ଷ ଜୀବିତ ଥିଲେ । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ଜନ୍ମ ଖ୍ରୀ. ପୂ. ୫୬୩ରେ ହେବା ସମ୍ଭବ । ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ସମସାମୟିକ ଭଜାନାମକ ମଧ୍ୟରୁ ତମିସାର ମରାଧର ବାଣୀ ଥିଲେ । ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ୨୨ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଅଜାତଶତ୍ରୁ, ପିତା ତମିସାରକୁ ନିହତ କରି ମରାଧ ସିଂହାସନ ଆସେଦେଶ କରିଥିଲେ । ଅନ୍ୟ ଏକମତରେ ତାଙ୍କ ଜନ୍ମ ଖ୍ରୀ. ପୂ. ୫୬୮ରେ ହୋଇଥିଲା ବୋଲି ମିଳି କରାଯାଇଛି ।

ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଜନ୍ମର ସପ୍ତମ ଦିବସ ମହାମାୟା ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ଶିଶୁଟି ପ୍ରଜାପତି ଗୌତମଙ୍କ କୋଡ଼ରେ ଦିନକୁ ଦିନ ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତାଙ୍କ ଆଦର ଓ ଯତ୍ନରେ ମାତୃହସ୍ତ ସନ୍ତାନକୁ ଜୌଣସି ପ୍ରକାର ଦୁଃଖ ସଂସ୍ପର୍ଶକୁ ହୋଇ ନଥିଲା । ପ୍ରଜାପତି ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କୁ ନିଜର ସନ୍ତାନକୁଳ ଅତି ଆଦର ଓ ପ୍ରେମରେ ଲୁଲିତ ପାଳନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏହି ଶିଶୁଟିର ନାମ ଦିଅଁରଲା “ପିତୃର୍ଥ” । ଯୋଗସିଦ୍ଧ ହେଲା ଉତ୍ତରୁ ସେ ଜଗତରେ “ବୁଦ୍ଧ” ନାମରେ ପରିଚିତ ହେଲେ ।

(୩ -)

ବାଲ୍ୟ ଜୀବନ .

ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଜନ୍ମ ଉତ୍ସବ କେତେ ମହାପୁରୁଷ କପିଳବାସୁ ନଗରକୁ ଯାଇ, ତାଙ୍କ ଦର୍ଶନ କରି ସେ ଜଣେ ମହାତ୍ମା ବା ପିତା ପୁରୁଷ ହୋଇ ଜଗତକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବେ ବୋଲି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟତ ବାଣୀ କହିଥିବା ତତ୍ତ୍ୱ ସ୍ୱରୂପ କେତେକ ବୌଦ୍ଧ ଶାସ୍ତ୍ରରୁ ଜଣାଯାଏ । ଅସିତ ନାମକ ଜଣେ ଋଷି ଆସି, ଶିଶୁଟିର ଦାଣ୍ଡେଇ ତଳେ ଦେଖି ସାୟାଞ୍ଚ ପ୍ରଣିପାତ ପୂର୍ବକ ତାଙ୍କୁ ଦୂଜା କରିଥିବା ତଥା ମଧ୍ୟ କେତେ ପୁସ୍ତକରେ ଲେଖା ଯାଇଅଛି । ତୁଳସୀ ଦୁଇ ପକ୍ଷରୁ ବାସିନ ପରି ବୁଦ୍ଧଦେବ ତାଙ୍କ ଶିଶୁ ଅବସ୍ଥାରୁ ନିଜର ପ୍ରଭବ, ପ୍ରତିପତ୍ତି ଓ ଅନୁଗନ୍ଧ ଦେଖାଇ ଥିଲେ ।

ବୁଦ୍ଧଦେବ ବିଦ୍ୟାରାସ କରିବା ବୟସରେ ପଦ୍ମହଳେ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଶୁଦ୍ଧୋଦନ ଉପପତ୍ତି ଗ୍ରହଣ କରି । ତାଙ୍କର ଅପୂର୍ବ ସ୍ୱରାଶ ଶକ୍ତି, ଘଟୁ ବୁଦ୍ଧ, ମୌଳିକ ବିଶ୍ୱର ଗୁରୁମାନଙ୍କୁ ଚଳିତ ଓ ମୁଖ୍ୟ କଲ । ଗୁରୁ ଯାହା କହନ୍ତି ତାହାର ଅନେକ ଆଗରେ ବୁଦ୍ଧଦେବ ରହିଥାନ୍ତି । ଅଳ୍ପ କ୍ଷଣରେ ତାଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ଶକ୍ତି ଦୃଷ୍ଟ ହେଲା, ଏପରିକି କେତେକ ତତ୍ତ୍ୱରେ ଗୁରୁ ମଧ୍ୟ ଶିଷ୍ୟଙ୍କ ପରିରେ ପଡ଼ି ଯାଇଥିଲେ ।

ପିତାଙ୍କ ମାନସିକ ଝାଡ଼ିରେ କେବଳ ପାରଦର୍ଶୀ ନ ଥିଲେ, ଶେ ନୈପୁଣ୍ୟ, ରେବତ୍ୟା, ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମନ ପ୍ରଭୃତି ଅନେକ

ଶାସ୍ତ୍ରଜନ ବଳପ୍ରାପ୍ତେଷ ଶାସ୍ତ୍ର ବଦ୍ୟାରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ହଟାଇ ପାରିବ, ଏପରି କେହି ଜଣେ ଶାନ୍ତ ଦେଶରେ ନ ଥିଲେ । ଏପରି ଜଣେ ଧୀଶକ୍ତ ସମ୍ପନ୍ନ ବାଳକ ନମନ୍ତେ ଜଣେ ମାତ୍ର ଶିକ୍ଷକ ସବୁଦିନେ ଉପସ୍ଥିତ ହେବା ଅସମ୍ଭବ । ତେଣୁ ଶୁଦ୍ଧୋଦନ ଥରକୁ ଥର ନୂତନ ଗୁରୁ ନିୟୁକ୍ତ କରୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେ ଗୁରୁଙ୍କ ନାମ ଜଣାଯାଏ, ଯଥା:—ବରାମିତ୍ର, ରାଣ, ଧନ, ଲକ୍ଷଣ, ପଦ ଓ ପୁପନ, ପୁରୁଷ ଓ ପୁରୁଷ । ଉଦାତ ଦେଶରୁ ଶୁଦ୍ଧମିତ୍ର ନାମସ୍ଥୟ ଜଣେ କୁଳୀନ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପଣ୍ଡିତ ନେତେ ହନ ସକାଶେ ଗୁରୁ ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ବ୍ୟାକରଣ ଏବଂ ଷଡ଼ବିଦ୍ୟା ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଅଗ୍ରଧ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଥିଲା ।

ଏ ସବୁ ଗୁଣ ଅପେକ୍ଷା ମିତ୍ତାପକ ନବନରେ ଧର୍ମଶ୍ରବ ଓ ଆନୁରୋଧ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଦେଖା ଦେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ଶାସ୍ତ୍ରଜଗତର ଓ, ବଦ୍ୟାନିୟୁତ ହୋଇଥିଲେ ପୁଣି ଗବ୍ୟବ କମ୍ପା ଅତଃ ଗୁଣ ତାଙ୍କ ଜୀବନକୁ ତଳେ ହେଲେ ଟିଣ୍ଡି କରି ନ ଥିଲା । ସେ ମତ୍ତେସ୍ବର ଉକ୍ତି ଅପେକ୍ଷା ହୃଦୟର ନିଶ୍ଚିତ କୋମଳ ବାଣୀକୁ ଅଧିକ ମୂଲ୍ୟ ଦେଉଥିଲେ । ଗବ୍ୟର ଚିନ୍ତାକର ସେ ଜଣି ପାରିଲେ ଯେ ସଂସାରରେ କେହି ହେଲେ ପୁଣ୍ୟରେ ନାହାନ୍ତି । ସଂସାରର ପ୍ରାଣୀମାତ୍ରେ ଦୁଃଖ ଓ କଷ୍ଟରେ ନିମଗ୍ନ । ଏହି ଦୁଃଖର ପ୍ରକୃତ କାରଣ ବୁଝି ପାରିଲେ 'ତାହାର ବିନାଶ ମନାଶେ ତେଣୁ କରିବା ମନ୍ତବ୍ୟ ହେବ । ଏହି ତେଣୁ, ଏହି ସତ୍ୟର ଅନୁଷ୍ଠାନାତ୍ମକା ମିତ୍ତାପକ କଲ୍ଲ ସରଳ ପ୍ରାଣରେ ପ୍ରବେଶ କଲା । ତେଣୁ ସେ ରାଜପ୍ରାସାଦର ଛେର ତଳାପରେ ଥାଇ ପୁଣି ନିଶ୍ଚିତ ହୋଇ ରହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ମିତ୍ତାପକ କଲ୍ଲ କାୟା ଲବରେ ଯେଉଁ ହୃଦୟଟି ଥିଲା, ତାହା ବସା ଶବରେ ଅଟ

କୋମଳ ହୋଇଥିଲା । ଦୁଃଖ ଚକ୍ଷୁ ଯେ କୌଣସିଠାରେ ଦେଖିବା ମାତ୍ରେ ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ଦୟାରେ ବିଗଳିତ ହେଉଥିଲା । ତାଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ ଧାର ଧାର ହୋଇ ଲୁହ ବହୁ ପାଉଥିଲା । ସେ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ସେହି କଷ୍ଟ କମ୍ପା ଦୁଃଖର ଲବଣ ଚାଖିବା ଚକ୍ଷୁରେ ଲଗି ପାଉଥିଲେ । ଶାବନର ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଏହି ଦୟାଲବ ସିଦ୍ଧାର୍ଥଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ରହୁଥିଲା । ସେ ଶଶିକ ପାଇଁ ସୁଦ୍ଧା ଏହି କୌମଳ ଶବ୍ଦର ଦୂରରେ ରହି ପାରୁ ନ ଥିଲେ । ରାଜପୁତ୍ର ଅଶ୍ବ ଗୁଳନା କରୁ କରୁ ପ୍ରତି ଦେଖନ୍ତି ଯେ ଅଶ୍ବଟି ଆସାସୟନ୍ତ ଓ ବର୍ଣ୍ଣବୃତ୍ତ ଭେଦେ ତା'ଉପରେ ଆଉ ବସିବାର ଇଚ୍ଛା ତାଙ୍କର ହୁଏ ନାହିଁ । ସେ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ଓଲ୍ଲାସପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଶ୍ବଟିକୁ ବହ୍ନୀମ ଦିଅନ୍ତି ।

ବୃଷଦେବଙ୍କର ଏହିପରି ଅସାଧାରଣ ଶବ୍ଦ ଓ କାର୍ଯ୍ୟ ଶୁଦ୍ଧୋଦନଙ୍କର ଅନଶା ନଥିଲା । ସେ ପୁଅକୁ ଶ୍ରେୟୋଦୟରେ ମତାଇବା ନିମନ୍ତେ ବିଶେଷ ଚେଷ୍ଟାକଲେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଚେଷ୍ଟା ବିଫଳ ହୋଇଥିଲା । ଦୟାଲବ ପୁଅର ହୃଦୟକୁ ତଳେ ହେଲେ ନ୍ୟୁନ ହେଲା ନାହିଁ ।

ଦିନେ ସିଦ୍ଧାର୍ଥ କେତେ ଜଣ ସଙ୍ଗୀତ ସହଚର ବସିଛନ୍ତି, ନିକଟରେ ଆକାଶରୁ ଗୋଟିଏ ଶରଦତ୍ୟ ହଠାତ୍ ପଡ଼ିତ ହେଲା । ପର୍ଯ୍ୟଟିର ଅସଦାୟ ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ରାଜପୁତ୍ର ଚକ୍ଷୁରେ ତାହାର ସୃଷ୍ଟିଷାରେ ଲଗିଲେ । ଅତି ଧୀର ଭାବେ ଭେଟିକୁ କାଢ଼ିନେଇ ବୃଷାନବାରଣାର୍ଥେ ଜଳ ଦେଉଛନ୍ତି, ଜଣେ ଗୁଳର ଆସି କହିଲା, "ହଂସଟି ଦେବଦତ୍ତଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ବନ୍ଦ, ତେଣୁ ତାହା ଦେବଦତ୍ତଙ୍କର ।" ମାତ୍ର ସିଦ୍ଧାର୍ଥ ତାହା ଦେଲେ ନାହିଁ । ଦେବଦତ୍ତ ସିଦ୍ଧାର୍ଥଙ୍କର ଲେଖରେ ଭଲ । ସେ କହିଲେ, "ମୁଁ ସେହି ହଂସଟିକୁ ମାରିଛି,

ତେଣୁ ସେଥିରେ ମୋର ଅଧିକାର ଅଛି । ତୁମ୍ଭେ ତାହା ମୋତେ
ନ ଦେଲେ ଅନ୍ୟାୟ ହେବ ନାହିଁକି ?” ସିଦ୍ଧାର୍ଥ ଅତି କୋମଳ
ସ୍ଵରରେ ମୃଦୁ ହାସ୍ୟସହ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, “ଭାଇ, ତୁମ୍ଭେ ହଂସଟିର

[ଶରତର ହଂସ ହସ୍ତରେ ସିଦ୍ଧାର୍ଥ (୭ ଦେବଦତ୍ତ)]

ପ୍ରାଣ ନେଉଥିଲ, ମୁଁ ତାର ପ୍ରାଣତାନ କରିଛି । ମୋର କ
ତୁମ୍ଭେ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଅଧିକାର ନାହିଁ ?” ଦେବଦତ୍ତ ନିରୁତ୍ତର ।
ପକ୍ଷୀଟି ଭଲ ହେବା ଦେଖି ସିଦ୍ଧାର୍ଥ ଆକାଶରେ ଗୁଡ଼ିଦେଲେ ।
ଅତି ଅନନ୍ଦରେ ତାହା ଉଡ଼ି ଉଡ଼ି ବାହାରିଲେ ।

ଦେଉଳିଆରେ ପ୍ରାଣୀହଂସା ହେବାର ଦେଖି, ସିଦ୍ଧାର୍ଥ
ସୋଠକୁ ଯାଇ ତାହା ନିବାରଣ କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି ।
ଏହି ଅଲୌକିକ ଶକ୍ତି ଦେଖି ସମସ୍ତେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଉଥିଲେ ।

ବିବାହ

ପିତାପୁତ୍ରଙ୍କ ଲବନାଳୟସ୍ଥ ଏକାଗ୍ରଧ୍ୟାନ ପିତାମାତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଆଚଳ ନାଚି ଲାଗିଲା । ସେମାନେ ଭୟ କରିବା ପୁଅ ଯଦି ଏପରି ସବୁକିଛି ଚିନ୍ତାହୀନ ଭାବେ, ତେବେ ଅନ୍ତରେ ତା ମନରେ ସ୍ୱପ୍ନର ପ୍ରତି ଚିନ୍ତା ଲାଗିବ । ସେ ବିଷୟବାସନା ତ୍ୟାଗ କରି ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହେବ । କୁହ ବୟସର ଏକ ମାତ୍ର ପୁଅ ଏବଂ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଏକମାତ୍ର ଉଦ୍ଧାରପଥ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଗ୍ରହଣ କଲେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଅଶେଷ ସତ ହେବ । ପ୍ରଜାପତି ଏବଂ ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟ ପୁଅର ମନ ଫେରିବାକୁ ଉପାୟ ଚିନ୍ତା କଲେ । ପିତାପୁତ୍ରଙ୍କର ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ବର୍ଣ୍ଣ ବୟସ ମାତ୍ର । ଯୌବନର ଦାସ ଦେଶରେ ସେ ପ୍ରବେଶ କରିଛନ୍ତି । ଏପରି ନୋମଲ ବୟସର ସରସତା ସନ୍ନ୍ୟାସରେ ଶୁଷ୍କ ହେବ ଏହି ଆଶଙ୍କାରେ ପ୍ରଜାପତି ଗୋଟିଏ ଉପାୟ ପ୍ରତି କଟି ପଡ଼ି ଯାଇଥିଲେ । ସେ କହିଲେ ଯଦି ପିତାପୁତ୍ରଙ୍କର ବିବାହ ହୁଏ ତେବେ ତାହାର ମନ ନିଶ୍ଚୟ ବଦଳିବ । ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟ ମନକୁ କଥାଟା ଭଲ ଲାଗିଲା; ମାତ୍ର ବିବାହ ପରି ଜୀବନର ଗୋଟିଏ ଗୁରୁତର ବିଷୟରେ ଯୋରାଯିବାର କୁତ୍ସିତ ମାନ ପୁଅଙ୍କ ସମ୍ମତ ଆବଶ୍ୟକ । ପୁଅର ଲଜ୍ଜା ଚକ୍ରରେ ବଳିହାର କରି ବିବାହ କରିବାକୁ ସେ ଲଜ୍ଜିତ ନ ଥିଲେ । ପୁଅ ସମ୍ମୁଖରେ କିନ୍ତୁ ବିବାହ ପ୍ରସଙ୍ଗ ସ୍ୱୟଂ ଉତ୍ଥାପନ କରିବାକୁ କୁଣ୍ଠାବୋଧକରି ସଜା ସେହି ଭାବରେ ଜଣେ ଆତ୍ମୀୟ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ କଲେ । ପିତାପୁତ୍ରଙ୍କର ବିବାହ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଶୁଣି ବ୍ୟଥିତ ହେଲେ ନାହିଁ । ସେ ପିତାଙ୍କ

ଆଦେଶ ଗନ୍ଧୀର ଶ୍ରବେ ଆଲୋଚନା କରି ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ସାତ ଦିନ ସମୟ ଲେଖିଲେ । ଦବାହ କରିବା ଉଚିତ ନି ନୁହେଁ ଏହି ସିମାସାର ସମାଧାନ କରିବାକୁ ସେ ସାତଦିନ ଚିନ୍ତାକଲେ । ଜୀବନରେ ଦବାହ ଗୋଟିଏ ଦରଜ । ଦବାହ କରିବା ଦ୍ଵାରା ମନୁଷ୍ୟକୁ ସଂସାର ସଙ୍ଗେ ଭଲଷ୍ଟ ଶ୍ରବେ ନିଖିତ ହେବାକୁ ପଡ଼େ । ସଂସାରର ଦୁଃଖ ଲବ୍ଧ କରିବାକୁ ତାଙ୍କର ଯେଉଁ ସଂକଳ୍ପ, ତାହାକି ଦବାହ ଦ୍ଵାରା ନଷ୍ଟ ହେବ ନାହିଁ ? ବୃହସ୍ପ ଜୀବନ ନିର୍ବାହ କରି ଜୀବନକୁ ପରିସର ରଖିବା ନି ସମ୍ଭବ ? ଏହିପରି ନାନା ପ୍ରକାର ଚିନ୍ତା ସିଦ୍ଧାର୍ଥକ ମନକୁ ଆନ୍ଦୋଳିତ କଲା । ଦବାହ କରିବା ପ୍ରଥମ ଓ ଦ୍ଵିତୀୟରେ ସେ ନାନା ପ୍ରକାର ଚିନ୍ତାକଳ୍ପ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ପ୍ରଥମ ଦିବସ ଏହି ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଶ୍ରବଣାର ଉପସଂହାର ସ୍ଵରୂପ ସେ ଗୋଟିଏ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପମତ ହେଲେ । ସେ ମନ୍ତ୍ରୀକୁ ଜଣାଇଲେ ଯେ ଉପସ୍ଥାନ ପାତ୍ରୀକୁ ବାହୁ ଜୀବନର ସଂକଳ୍ପ କରିବାରେ ତାଙ୍କର କୌଣସି ଆପତ୍ତି ନାହିଁ ।

ଶାନ୍ତ ନୃପତିଙ୍କ ପ୍ରାସାଦରେ ଗୋଟିଏ ନୂତନ ପ୍ରକାର ପୁସ୍ତକ ହେଲା । ରାଜ୍ୟରେ ଗୋଷ୍ଠୀ କରାଗଲା ଯେ, ରାଜ୍ୟର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପରିବାହୀତା ସୁବିଧାକୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ମୂଲ୍ୟବାନ ଉପହାର ପ୍ରଦାନ କରିବେ । ତତ୍ପରେ ଗୋଟିଏ ବହୁବିଧ ରତ୍ନାଳଙ୍କାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ପାଠ ଧରି ପ୍ରଶାନ୍ତ ମନରେ ଗୋଟିଏ ନିଜ ବେଶ ଉପରେ ସିଦ୍ଧାର୍ଥ ଉପବେଶନ କଲେ । ରାଜ୍ୟର ସମସ୍ତ ପରିବାହୀତା ଚରୁଣୀ ବେଶଭୂଷାରେ ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ରାଜପ୍ରାସାଦ ଧିରେ ଧିରେ । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରାନ୍ତରେ ରହି

[ମିତ୍ତାଣୀ ସଂସ୍କାରରୁ ରକ୍ତହୀନ ଅର୍ପଣ କରୁଛନ୍ତି]

ହେଲା ପରେ, ଜଣକ ପରେ ଜଣେ ସିଦ୍ଧାର୍ଥଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ
 ଉପହାର ଗ୍ରହଣ କରି ଆନନ୍ଦ ଚକ୍ରରେ ଗୁଡ଼କୁ ଫେରିଲେ ।
 ଏହିପରି ସେ ଥରକୁ ଥର ଉପହୃତମାନ ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ
 ଲାଗିଲେ । ସର୍ବଶେଷରେ କେଲିପୁ ଶ୍ରୀମତୀମା, ସୁପ୍ରଭାତ
 କନ୍ୟା ଯଶୋଧାରୀ ଆସି ବେଢ଼ା ନିକଟରେ ଠିଆ ହେଲେ ।
 ସିଦ୍ଧାର୍ଥ ଦେଖିଲେ ପାଷଟି ଶୂନ୍ୟ । ସେ କହୁତ ବ୍ୟସ୍ତ ହେଲେ;
 ପରେ କହିଲେ, “ମୋର ହୃଦୟର ହାରଟି କୁମେ ଗ୍ରହଣ କର ।”
 ଏହା କହି ସେ ନିଜର ଗଳାଦେଶରୁ ଗୋଟିଏ ହାର ବାହାର
 କରି ଯଶୋଧାରୀଙ୍କ ହସ୍ତକୁ ବଢ଼ାଇ ଦେଲେ । ସେତେବେଳେ
 ଶୋଭିତ ବର୍ଣ୍ଣା ଯଶୋଧାରୀ ଆନନ୍ଦ ମୁଖଟିକୁ ଟିକିଏ ଟେକି ଉକ୍ତି-
 ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ବିତ ନୟନରେ ସିଦ୍ଧାର୍ଥଙ୍କ ପ୍ରତି ଚାହିଁଲେ । ସିଦ୍ଧାର୍ଥ ମଧ୍ୟ
 ତାଙ୍କ ଆଖି ଚାହିଁ ରହିଥିଲେ । ଶୁଭକ୍ଷଣରେ ଶୁଣି ଚକ୍ରର ମିଳନ
 ହେଲା । ସେହି ମିଳନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପରସ୍ପର ହୃଦୟର ଆଦାନ
 ପ୍ରଦାନ ମଧ୍ୟ ହୋଇଗଲା । ଯଶୋଧାରୀଙ୍କ ସହିତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ
 ବବାହ ପୁର ହେଲା ।

• କିନ୍ତୁ ଯଶୋଧାରୀଙ୍କ ପାଣିଭ୍ରତଣ କରିବାକୁ ଆଉ କେତେ
 ପ୍ରତିହତୀ ବାହାରିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବ ପ୍ରଧାନ
 ଦେବଦତ୍ତ । ଶାନ୍ତ୍ୟାଶ୍ରମରେ ଗୋଟିଏ ନୟନ ଥିଲା ଯେ ପ୍ରତିହତୀ-
 ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଲୋକ ସମସ୍ତଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଯୋଗ୍ୟତା
 ଦର୍ଶାଇ ପାରିବ ସେ କେବଳ କନ୍ୟା ଗ୍ରହଣର ପାସ ହେବ । ଏହି
 ନୟନ ଅନୁସାରେ ସମଗ୍ର ପାଇଥିଲେ ସୀତାକୁ ଏବଂ ଅର୍ଜୁନ
 ପାଇଥିଲେ ଦ୍ରୌପଦୀକୁ । ଯେତେବେଳେ ସିଦ୍ଧାର୍ଥ ପ୍ରତିହତୀମାନଙ୍କ
 ସହ ଶକ୍ତି ପରୀକ୍ଷାରେ ଚଣ୍ଡାୟମାନ ହେଲେ ଦଶକମଣ୍ଡଳ
 ଶକ୍ତିରେ ଶାନ୍ତିଶିଳ୍ପ ଶକ୍ତି ପ୍ରତିମ ସିଦ୍ଧାର୍ଥ ଅନୁଚକାରୀୟ ହେବେ

କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ବିତ କରି ସେ ତାଙ୍କର ଅସୀମ ବଳ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ । ଶର.ନକ୍ଷେପ, ଅଶ୍ବରୁଦନା, ମନ୍ତ୍ରପୁଣ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ଅନେକ ବିଷୟରେ ପ୍ରତିଯୋଗିତା ହୋଇଥିଲା । ସମସ୍ତ ବିଦ୍ୟାରେ ପିତାଙ୍କ ଅଗ୍ରଣୀ ହୋଇଥିଲେ । ଏଥିରେ ଦର୍ଶକବୃନ୍ଦ ବିସ୍ମିତ ହେଲେ । ଦେବତାଙ୍କୁ ଓ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗୀମାନେ ଲଞ୍ଜିତ ହୋଇ ପ୍ରତିଯୋଗିତା କ୍ଷେପରୁ ପଳାୟନ କଲେ । ମହାଆନନ୍ଦରେ ସୁପ୍ରଭାତ ନିଜ ଦୁଷ୍ଟତାକୁ ପିତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟରେ ଅର୍ପଣ କଲେ । ପିତାଙ୍କ ସେହିଦିନ ଠାରୁ ଯଶୋଧାରାଙ୍କ ସହ ସୁଖରେ ଜୀବନ ଯାପନ କରି ବାମନୀ ସେହିର ଅପୂର୍ବ ସୁଧା ପାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

(୫)

ବ୍ୟାଗ

ଯଶୋଧାରାଙ୍କ ସଦୃଶ୍ୟ ରୂପବନ୍ତୀ, ଗୁଣବନ୍ତୀ ପତିବ୍ରତା, ହେମମୟୀ ପତ୍ନୀ ସମ୍ଭାରରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲୋକଙ୍କ ଭାଗ୍ୟରେ ବ୍ୟାଗା ଘଟାଇଥାନ୍ତି । ତବାହ ପରେ ପିତାଙ୍କ ଜୀବନ ଗୋଟିଏ ମଧୁମୟ ପ୍ରବାହ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ସେ ପତ୍ନୀଙ୍କ ହେମରେ ସର୍ବତା ବସ୍ତ୍ରର ହୋଇ ରହିଲେ । ଯଶୋଧାରା ମଧ୍ୟ ସ୍ବାମୀଙ୍କ ପଦସେବା ଓ ପ୍ରୀତି ସାଧନ ବ୍ୟକ୍ତ ଅନ୍ୟ କିଛି ତାଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ଜାଣିଲେ ନାହିଁ । ସେ ଏକ ମନରେ, ଏକ ଚିତ୍ତରେ, ଭକ୍ତି ଓ ପ୍ରୀତିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟରେ ସ୍ବାମୀଙ୍କ ଆରାଧନା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ଶୁଭୋଦନ ଓ ମହା ପ୍ରଜାପତି ପୁସ୍ତକ ବିକାଶ ପରେ ଏକ ପ୍ରକାର ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ରହିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମନରୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଭ୍ରାନ୍ତି ଓ ଅଶଙ୍କା ବିଦୂର ହେଲା । ପୁର ଓ ପୁର ବଧୂଙ୍କ ପ୍ରମୋଦ ବିହାର ସକାଶେ ସ୍ୱଚ୍ଛତାୟା ଜଳନାଦମ୍ବ ରେହଣୀ ଚଟରେ ଚିନୋଟି ଅତି ସୁରମ୍ୟ ଉଦ୍ୟାନ ଓ ପ୍ରାସାଦ ନିର୍ମିତ ନରାଲେ । ବହଳ ଋତୁରେ ସିଦ୍ଧାର୍ଥ ଓ ଯଶୋଧାରା ଭଲ ଭଲ ପ୍ରାସାଦରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଅତିଶୟ ଶୀତ କମ୍ପା ଉଷ୍ମ ପଶିବାକୁ ହେଉ ନ ଥିଲା । ସେମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଯେପରି ଚଉ ବସନ୍ତ ବସନ୍ତ ! କେବଳ ଶୈତ୍ୟ ଓ ଉଷ୍ମ ମୁହୂର୍ତ୍ତ, କୌଣସି ପ୍ରକାର ଦୁଃଖ ବା କ୍ଳେଶର ଚିହ୍ନ ସେହି ସ୍ଥାନରେ ଦେଖିବାକୁ ସ୍ୱପ୍ନ ହୋଇଥିଲା । ସଦା ରେହଣୀର ମୁହୂର୍ତ୍ତ ନିର୍ଜନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସୁବର୍ଣ୍ଣାଶାଳ କଳକଣ୍ଠ ଗାନ ଉଦ୍ୟାନକୁ ମୁଖର କରି ରଖିଥିଲା । ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟର କୌଣସି ଚିହ୍ନ କେଉଁଠାରେ ହେଲେ ଦେଖିବାକୁ ନ ଥିଲା । ଯଦି ତେଣୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଶ୍ୟାମଳ ପାତପ, ଦଳାଶୋଭା ସୁମନ କୋରତ ଏବଂ ବେଶଭୂଷା-ବିମଣ୍ଡିତ ରମଣୀରୂପ । କେଉଁଠାରେ ସଙ୍ଗୀତର ମୁହୂର୍ତ୍ତ, କେଉଁଠାରେ ହାସ୍ୟରସେଳ, କେଉଁଠାରେ ନିର୍ଜନର ତେଜ, କେଉଁଠାରେ ବା ହସ କୌତୁକର ପ୍ରବାହ । ଏହିପରି ସେ ସ୍ଥାନଟି ଆନନ୍ଦ ରସରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା ।

ଏପରି ମନୋରମ ବେଶ୍ୟମ ମଧ୍ୟରେ ଯଶୋଧାରାଙ୍କ କୋମଳ ଶ୍ରୀମତୀ ଆଶ୍ରୟ କରି ସୁବର୍ଣ୍ଣ ମହାଆନନ୍ଦ, ମହାସୁଖ, ମହାସ୍ୱେଚ୍ଛା ଓ ବିଳାସରେ ଦିନାତିପାତ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେ ନନ୍ଦନ ବନର ସୁଶୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଲହରୀସାରେ ଅନୁଭବ କଲେ ।

ରମଣୀୟ ପ୍ରାସାଦର ନିର୍ମିତା କୌଶଳ, ମାଳ କାନ୍ଥମୟ ଶ୍ରେଣୀ
 ସ୍ତୋତ୍ରର ଶୀତଳ ଶୋଭା, ପୁଷ୍ପିତ ନିକୁଞ୍ଜର ସୁମନ ସୌରଭ
 ଏବଂ ଯଶୋଧାରୀଙ୍କ ସରଳ ଓ ଅଗାଧ ପ୍ରେମ ବ୍ୟାପ୍ତ ହସାରରେ
 ଆଜ୍ଞା କଣ ଥିବା ନ ଥିବା ସେ ଜାଣିଲେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଇହ ପର
 ଭୂତ ବର୍ତ୍ତମାନ ସମସ୍ତ ଚିନ୍ତା ଏହି ପ୍ରେମ ପ୍ରବାହରେ ଭସି
 ନେଉଁ ଆଡ଼େ ଲୁଚିଗଲା । ରମିକସନଙ୍କ ପରି ରମଣୀତାରେ
 ମାତ୍ର, ସେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର କାମନା ନିବୃତ୍ତ ଯତ୍ନସେନାପ୍ତି ଚରିତାର୍ଥ
 କରବାକୁ ଲାଗିଲେ । ବାସନା ଚରିତାର୍ଥ ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କର
 କୌଣସି ଚିନ୍ତାରେ ଅସ୍ଥର ନ ଥିଲା ।

ଏହି ପ୍ରୀତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଦାମ୍ବତ୍ୟ ଜ୍ଵଳନ ଅନୁଭବସ୍ଥଳେ ଦଶବର୍ଷ
 କାଳ ଘୁଲିଲା । ପ୍ରତିପଦ୍ମୀକ ବସଲ ପ୍ରେମର ପିଢ଼ୁଳାସୁରୁପ ବବାହର
 ଦଶମ ବର୍ଷରେ ଯଶୋଧାରୀ ଗୋଟିଏ ଦିବ୍ୟ ସୁନ୍ଦର, ହୃଦୟାଭ୍ଯାବନ
 ପୁଷ୍ପ ପ୍ରସବ କଲେ । ସୁଖ ତାହାର ଶେଷ ସୀମାରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲା ।
 ପୁଷ୍ପ ଜନ୍ମ କଥା ସିଦ୍ଧାର୍ଥ ଶ୍ରେଣୀ ଚଟରେ ବସି ଶୁଣିଲେ * ।
 ସମ୍ଭାବ ଶୁଣି ପ୍ରାସାଦଅଭିମୁଖେ ଫେରୁଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ନଣେ ଉତ୍ତମ
 କଥା ଗୌରମୀଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଅତି ମଧୁର ସଙ୍ଗୀତ ତାଙ୍କ କର୍ଣ୍ଣରେ
 ପଡ଼ିବ ଦେଲା । କଥା ଆମ୍ବରରେ ଡୋର ଗାଞ୍ଜୁଛନ୍ତି,
 “ଏପରି ପୁଷ୍ପର ପିତା ଓ ମାତା, ଏପରି ପିତର ପତ୍ନୀ ମଧ୍ୟ ଧନ୍ୟ,
 ସେମାନେ ହିଁ ପ୍ରକୃତରେ ପୁଣୀ” । ଏହି ସଙ୍ଗୀତଟି ସିଦ୍ଧାର୍ଥଙ୍କ ମନକୁ
 ଏପରି ଭାବେ କଞ୍ଚିନେଲା ଯେ ସେ ଆନନ୍ଦରେ କଥାକୁ ନିଜ
 ଗଳାର ଗୋଟିଏ ମୂଲ୍ୟବାନ ଦ୍ଵାରା ଉପହାର ଦେଇ ବୃତ୍ତ ମଧ୍ୟରେ
 ପ୍ରବେଶ କରି ପୁଷ୍ପ ମୁଖ ସନ୍ଦର୍ଶନ କଲେ ।

ସିଦ୍ଧାର୍ଥ ପୁଷ୍ପକୁ ଉଠାଇ ବୋଲି ନାମ ଦେଲେ । ଉଠିଲାଣି ଅର୍ଥ ବନ୍ଧନ

କସାକ “ସୁଖୀ” ପବିତ୍ର ସିଦ୍ଧାର୍ଥଙ୍କ ମନରେ ପ୍ରବେଶ କରି ଅନେକ ଭାବ ଜାଗ୍ରତ କଲା । “ପ୍ରକୃତ ସୁଖ କେନ୍ଦ୍ର ପାଇନାହିଁ; ପ୍ରକୃତ ସୁଖୀ କେନ୍ଦ୍ର ନାହାନ୍ତି । ସେହି ସୁଖର ଅନ୍ତେଷଣ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ”—ଏହି ଭାବ ସିଦ୍ଧାର୍ଥଙ୍କ ମନରେ ହଠାତ୍ ଲଢ଼ପୁ ହେଲା । ବବାହ . ପୂର୍ବରୁ ସେ ଯେଉଁ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ, ବବାହର ଦଶବର୍ଷ ପରେ ସୁନବାର ସେହି ଚିନ୍ତାଧାରା ତାଙ୍କ ମନକୁ ଫେରି ଆସିଲା । ସେହିଦିନ ପ୍ରକୃତ ସୁଖ ଖୋଜି ବାହାର କରିବାକୁ ସେ ବ୍ୟସ୍ତରୂପେ ହେଲେ ।

ରୁଷ୍ଟେଟି ଘଟଣା ସିଦ୍ଧାର୍ଥଙ୍କ ଜୀବନରେ ଏହି ଚିନ୍ତାର ଧାର ଲେଉଟାଇ ଆଣିଥିବା କାରଣ ବୋଲି କେନ୍ଦ୍ର କେନ୍ଦ୍ର କହନ୍ତି । ସେ ଦିନେ ଗୋଟିଏ ବୃକ୍ଷକୁ ହଠାତ୍ ଦେଖିଲେ । ଗାହାର ଅନ୍ତ-ପ୍ରତ୍ୟନ୍ତ ସିଧୁଳ, ଅତି ଦୁର୍ବଳ । ସେ ମଧ୍ୟ ଏପରି ଅବସ୍ଥା ଦିନେ ଲାଭକରିବେ, ତାଙ୍କ ପତ୍ନୀ ମଧ୍ୟ ଦିନେ ବୃକ୍ଷହୋଇ ଏପରି ଭାବ ଅବସ୍ଥା ଘେର କରିବେ—ଏହା ଭାବି ଭାବି ସେ ବୃକ୍ଷକୁ ଫେରିଲେ । ଆଉଦିନେ ଜଣେ ଘେରୀ ସିଦ୍ଧାର୍ଥଙ୍କୁ ଦେଖାଗଲା । ସେ ତାକୁ ଦେଖି ଅତ୍ୟନ୍ତ କାନ୍ଦୁ ହେଲେ, ପୁଣି ଜୀବନ ନିପତ୍ତ ସୁଖ ଓ ଦୁଃଖମୟ ଜାଣିଲେ । ଶୁଣିବୁ ବବସ ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦ ଦେଖି ଜୀବନ ମରଣଶୈଳ ବୋଲି ସେ ଜାଣି ପାରିଲେ । ତତ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦବସ ଜଣେ ପଲ୍ଲ୍ୟାସୀଙ୍କୁ ଦେଖି ସେ ପ୍ରଭୁ କଲେ ଯେ ସଂସାର ତ୍ୟାଗକରି ସଲ୍ୟାସ ଅବଲମ୍ବନ କଲେ କେବଳ ହ୍ରାସ ସୁଖ ଲାଭ କରିବା ସମ୍ଭବପର ।

ଏହି ଘଟଣା ଗୁଡ଼ିକ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଲେଖକମାନଙ୍କର କଳ୍ପନ ସମ୍ଭବ ବୋଲି ଅନୁମିତ ହୁଏ । ସିଦ୍ଧାର୍ଥଙ୍କ ବୁଦ୍ଧି ଓ ଜ୍ଞାନ

ପରିଚୟ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏଥିପ୍ରଦେ ପାଇଅଛୁ । ସେ ୨୯ବର୍ଷ ବୟସ
 ହେଲାପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ରୋଗ ଓ ମୃତ୍ୟୁ ଜୀବନର ନିରନ୍ତର ଘଟଣା ବୋଲି
 ଜାଣି ନ ଥିଲେ, ଉପଶ୍ରେକ୍ତ ଜନୋଟି ଦୁଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖିଲ ପରେ
 କେବଳ ସେହି ବସୟ ସେ ଜାଣି ପାରିଲେ—ଏପରି ଭବିଷ୍ୟ
 ଅପୌକ୍ତିକ ଓ ଅସ୍ୱାଭାବିକ । ମିତ୍ତାପକ ବୈଷୟିକତା ଓ ମ-
 ବଦାନ ନିୟମର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇଥିଲା । ସେ ସଂସାରର ଦୁଃଖ
 ଓ ଶ୍ୱେଦ ବସୟ ସବୁବେଳେ ଭାବୁଥିଲେ । ଦାମ୍ଭିକ୍ୟ ପୁଣ୍ୟରେ
 କେହିର ହୋଇ ସେ କେତେଦିନ ସତ୍ୟାଗେ କେବଳ ସେହି ଚିନ୍ତା
 ପ୍ରାଣୋତ୍ତେଜରେ ସେଥିପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେଇ ନ ଥିଲେ । ପୁଣ୍ୟଜନ୍ମ ପରେ
 ନିଜା ଗୌତମୀଙ୍କର ‘ସୁଖ’ର ସଙ୍ଗୀତ ତାଙ୍କୁ ସେହି ଚିନ୍ତା ସ୍ମରଣ
 କରାଇ ଦେଇଥିଲା । ସେ ଦେଖିଲେ ତଣ ବର୍ଷକାଳ ସଂସାରକ
 ପୁଣ୍ୟ-ପୁଣ୍ୟରେ ଅନ୍ତରାତ୍ମା ହୋଇ ପ୍ରକୃତ ପୁଣ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ ପଥ ସେ
 ଗୁଡ଼ିକ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ସେ ପୁନର୍ବାର ସେହି ପଥରେ ଗୁଲିବାକୁ
 ମନ କଲେ । ଏହି ଧରଣ ପ୍ରତିଜ୍ଞ ଅଧିକ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇଥିଲା ।
 ଇତିପ୍ରଦେ ସେ କେବଳ ଭାବୁଥିଲେ, ମାତ୍ର ଏବେ ସେହି ଭାବନା
 ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବାକୁ ପ୍ରିୟ କଲେ ।

“ମନୁଷ୍ୟମନାୟ” ନାମକ ବୌଦ୍ଧ ଛନ୍ଦରେ ବୁଦ୍ଧଦେବ ନିଜେ
 ତାଙ୍କର ସଂସାର ତ୍ୟାଗ କଥା କହି ଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସେହି
 ଛନ୍ଦରେ ଉଲ୍ଲେଖିତ ଘଟଣା ଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି କୌଣସି ଲକ୍ଷ୍ୟ ମଧ୍ୟ
 ନରା ଯାଇନାହିଁ । ସେ ବଳାପପୁଷ୍ପ ଜନୋଟି ସ୍ଥାପାଦରେ କେତେ
 ସମୟ ତାଳାପୋତ କଲା ପରେ ଭବିଷ୍ୟକୁ ଲାଗିଲେ, “ମୁଁ ମଧ୍ୟ
 ରୋଗ, ତ୍ୟାୟ, ଜର ଓ ମୃତ୍ୟୁର ଅଧୀନ, ଅନ୍ୟର ସେହିପରି
 ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ମୁଁ କାତର ହେବା କ ଉଚିତ ? ହେ ଶିଷ୍ୟଗଣ, ମୁଁ

ଯେତେବେଳେ ଏକ୍ଷେ ଶୁଭଳ, ଜୀବନର ମୋର ସମସ୍ତ ଦୁଃଖ
 ଭଲୁ ପ୍ର ହେଲା ।” ପୂର୍ବରୁ ଅନ୍ୟ ଏକ ସ୍ଥାନରେ ବୁଦ୍ଧଦେବ
 କହିଛନ୍ତି, “କ ଅସ୍ତ୍ରୀୟ, ମୁଁ ଜନ୍ମ, ବର୍ତ୍ତମାନ, ପରମ, ସ୍ବର୍ଗ,
 ମୃତ୍ୟୁ, ଦୁଃଖ ଏହି ସମସ୍ତ ପ୍ରତିପାଦ ଅଧୀନ ହୋଇ, ଜନ୍ମ, ସ୍ବର୍ଗ,
 ଦୁଃଖ ଓ ମୃତ୍ୟୁର ଅଧୀନ ଯେଉଁ ପଦାର୍ଥ, ସେଥିରେ ନେବଳ
 ଲଳାପ୍ତ ହେଉଅଛି ! ସେହି ହେତୁରୁ ହେ ଶିଷ୍ୟଗଣ, କେତେ
 ଦିନ ପରେ, ଯେତେବେଳେ ମୁଁ ଯୁବକ, ଯେତେବେଳେ ମୋର
 କେଶସଜ୍ଜି କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲା, ସେତେବେଳେ ସ୍ବରୂପମାନ
 ପିତାମାତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଶୁଣ୍ଢିସ୍ବପ୍ନି ଛେତନ କରି ଦେଇ
 ପୀତବସନ ଧାରଣ କରି ବୁଦ୍ଧରୁ ବହୁର୍ଗତ ହେଲା, ବୁଦ୍ଧତ୍ବ
 ଜୀବନ କଟାଇବାକୁ ।”

ସେହି ବସୟ ନେଇ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ଆଉ ଗୋଟିଏ ଉକ୍ତି
 ଅଛି—“ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟ ଜୀବନ ବନ୍ଦନମୂଳକ ଧୂଳର କୁଡ଼ି । ବୁଦ୍ଧତ୍ବ
 ଜୀବନ ଆକାଶର ମୁକ୍ତିବାୟୁ ସଦୃଶ । ବୁଦ୍ଧରେ ରହି ପବିତ୍ର
 ଜୀବନ ନିର୍ବାହ କରିବା ତତ୍ସମ୍ୟାଧ୍ୟ । ତେବେ ମୁଁ ମୋର କେଶ ଓ
 ଶୁଣ୍ଢି ଛେତନ କରି, ପୀତବସନ ପରିଧାନ ପୂର୍ବକ ବୁଦ୍ଧତ୍ବାଗ କରି
 ବୁଦ୍ଧତ୍ବ ଜୀବନ ନିର୍ବାହ କଲେ ତଳେ ନାହିଁ କି ?”

ବୁଦ୍ଧତ୍ବାଗ ପୂର୍ବରୁ ସେ କପରି ସଂସାର ବନ୍ଦନରେ
 ବାନ୍ଧିହୋଇ ନାନା ପ୍ରକାର ଭଳାସରେ ଦିନ କଟାଇଥିଲେ, ପୁଣି
 କପରି ଏ ସବୁ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଲେ, ସେ କଥା ଅନ୍ୟ
 ସ୍ଥାନରେ ବୁଦ୍ଧଦେବ ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ଅଛନ୍ତି—“ଏ
 ଉତ୍ତରଣ, ମୁଁ ମଧ୍ୟ “ବୁଦ୍ଧ” ଲଭି ପୂର୍ବରୁ ସେହି ଜୀବ ପାଇବାକୁ
 ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲି । ଜନ୍ମ, ବ୍ୟାଧି ଓ ମୃତ୍ୟୁର ଅଧୀନ ହୋଇ ନାସ୍ତ,

ସନ୍ତାନ, ଦାସଦାସୀ, ଗୁର, ମେଷ, କୁଳକୁଟ, ଶୂକର, ହସ୍ତୀ, ଗାଈ,
ପକ୍ଷ, ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଓ ରୌପ୍ୟ ଏ ସମସ୍ତ ଅନ୍ତର ପଦାର୍ଥରେ ଲଳାୟତ
ହେଇଥିଲା । ତା ପରେ ହେ ଉତ୍ତରଗଣ, ମୋ ମନରେ ଏହା
ଜନ୍ମା ପ୍ରବେଶ କଲ—‘ତେବେ ମୁଁ ତଣ କରୁଛି ?’ ମୁଁ ଅନନ୍ତ,
ଅକାଳ, ନାଶେଗ, ଅମର, ଶୁଭ୍ର, ଅତୁଳମୟ, ମାୟାର ଚକ୍ରେଧନ
ତାରକାକୁ ନେଷ୍ଟା କଲେ କପରି ହୁଅନ୍ତା ।’ ଯେତେବେଳେ ମୁଁ
ପ୍ରଥମ ଶବ୍ଦର କାନ୍ତପାଇ ଯୌବନ ଭାବର ପ୍ରଥମ ପାବଙ୍କରେ
ପାଦ ଦେଲା, ଯେତେବେଳେ ମୋର କେଶରଣି କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ
ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ବଳ ହୋଇଥିଲା, ଯେତେବେଳେ ମୁଁ ସୁଖମୟ ଯୌବନକୁ
ଅନୁଭବ କରୁଥିଲି, ସେହି ସମୟରେ ଚନ୍ଦନରାଜ ପିତାମାତାଙ୍କ
ଲଳା ଚନ୍ଦ୍ରକ୍ଷରେ, ଶୂଲ୍ଲବସ୍ତ୍ର ପଥୋନକର ବୃହନ୍ନ ବହଗିତ
ହୋଇ ବୃହନ୍ନ ହେଲା ।”

କଷା ଗୋତାମୀ ଯେଉଁ ଗୀତଟି ତାଙ୍କ ମୁହଁମଧ୍ୟ ମଧୁର
ସ୍ବରରେ ପ୍ରାଣରାଗି ଗାଇଥିଲେ, ତାହା ଗୌତମଙ୍କ ମନରେ
ଅରକୁ ଅର ଆଶାତ କଲା । “ପାହାର ସେ ପୁଅ ମେମାନେ ଧନ୍ୟ,
ଯେ ତାଙ୍କର ପତ୍ନୀ ସେ ମଧ୍ୟ ଧନ୍ୟ ।” ଗୌତମ ଭବିଷ୍ୟନ୍ତ
ଲଗିଲେ, “ମେତେ ଲଭକରି ମୋର ପିତା, ମାତା ଓ ପତ୍ନୀ
ଆନନ୍ଦିତ । ମଃ ବିଶ୍ବ ସଂସାରର ସମସ୍ତ ଲୋକ ପାହା ଦେଖି
ଆନନ୍ଦିତ ହେବେ, ସେହି ଆନନ୍ଦର କାରଣ ଅନ୍ୟନ୍ୟ କରବା ନ
ବହୁତ ନୁହେ ?”

ଏହିପରି ନାନା ପ୍ରକାର ଜନ୍ମା ତାଙ୍କ ମନୋରାଜ୍ୟରେ
ପ୍ରବେଶ କରିବାରୁ ସେ ବୃହତ୍ୟାଗ କରି ସତ୍ୟର ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବା
ପାଇଁ ଶେଷରେ ପ୍ରିୟ କଲେ । ମଃ ଯେଉଁ ବୃହତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ
ସେ ସଂକଳ୍ପ କଲେ, ତାହା ନ ପ୍ରକାର ? ନାଶ ଶିଶୁମଣି

ଯଥୋପାୟ ଏକ ସତ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଶିଶୁରତକୁ ତ୍ୟାଗ କରିବା ନ
ସହଜସାଧ୍ୟ ? କିନ୍ତୁ ଗୌତମଙ୍କର ପ୍ରବଚନ ଅଟେ । ସେ ଦୃଢ଼-

[ଗୌତମ ପୁର ଓ ପତ୍ନୀଙ୍କୁ ତ୍ୟାଗ କରି ଯାଇଥିଲେ]

ସଂକଳ୍ପ କଲେ ଯେ ସେହି ଭାବ ସେ ଗୃହ ଓ ସଂସାର ତ୍ୟାଗକରି
ସତ୍ୟ ଅନୁସନ୍ଧାନରେ ବୁଝା ଦେବେ; ଶୁଦ୍ଧପଥର ତ୍ୟାଗ କରି
ସନ୍ନ୍ୟାସପଥ ଅବଲମ୍ବନ କରିବେ ।

ଆସନ୍ତୁ ଫୁଲ୍ଲିମାଲ ପ୍ରଣାମ ନଶୀଅ । ରତ୍ନ ଗପଟି ମିଶ୍ର ମିଶ୍ର
ହୋଇ ଗୃହ କୋଣରେ ଜଳୁଅଛି । ବୟାସେ ଡାକିବ
ଯଥୋପାୟକ ବସରେ ଶିଶୁଟି ନଦ୍ଭାରତ । ଧୀରେ, ଅତି ଧୀରେ
ଗୌତମ ବୟାସ ଉଠ ବାହାରକୁ ଗଲେ । ଜଳକ ତାଙ୍କର ଜଣେ
ବନ୍ଧୁ ପ୍ର ଭବର । ତାଙ୍କୁ କହିଲେ, “ତୁମେ ଦୀର ନିକଟରେ
ଅଛୁଟି ରଖିଥାଅ, ମୁଁ ଏହିକ୍ଷଣି ଆସି ଚର୍ଚ୍ଚି ଉପରେ ପିବ ।”

ରଥକଠାରେ ଗୌତମ ନିଜ ହୃଦୟର ଶୁଦ୍ଧ ଲୁଚାଇ ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ କଥାରେ ସେ ଆତମ୍ବିତ ହେଲା; ସଂକଳ୍ପ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ଅନେକ ଅନୁନୟ ଦାନୟ କଲା; ମାତ୍ର ଗୌତମ ଅଶ୍ରୁଟି ଆଣିବାକୁ ସୁନବାର ଆଦେଶ ଦେଲେ । ଉତ୍କଳ ମୌନ ହୋଇ ଅଶ୍ରୁଶାଳାରୁ କଣ୍ଠକ ନାମକ ଅଶ୍ରୁକୁ ଆଣି ଦ୍ଵାରଦେଶରେ ଠିଆ କରାଇଲା ।

ଗୌତମ ସୁନବାର ଶୟନାଗାରରେ ପ୍ରବେଶ କରି ନିଦାରିଲୁକା ପଶୋଧାରୀଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗଲେ । ତାଙ୍କୁ ଉଠାଇବାକୁ ଦାତ ଟେକି, ପରେ ନିନ୍ଦୁଡ଼ି ହେଲେ । ଛାଡ଼ିଲେ ପଶୋଧାରୀ ସତେଜ ହେଲେ ସେ ଯିବା କଷ୍ଟକର ହେବ । ଗୌତମ ପୁଣି ଓ ପତ୍ନୀଙ୍କ ଆଡ଼େ ଶେଷ ଦୃଷ୍ଟି ନିଶ୍ଚେଷ କରି, ସେଠାରୁ ନିର୍ଗତ ହୋଇ ଅଶ୍ରୁ ପୃଷ୍ଠରେ ଆଶେହଣ କଲେ । ଶୁଷ୍ଟ ଶେଷ ନ ହେଉଣୁ ସେ ଓ ଛନ୍ଦତ ଅନୋମା ନଦୀ ପାର ହେଲେ । ସେଠାରେ ଦିବସ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ଅଶ୍ରୁରୁ ଅବତରଣ କରି, ଶୁଦ୍ଧପୁଷ୍ପ ଗଳାରୁ ଗୋଟିଏ ରତ୍ନ ଖଚିତ ହାର ବାହାର କରି ଛନ୍ଦକକୁ ଦାନକଲେ । କଟିସ୍ଥିତ ନୁରିକାରେ ନିଜ କେଶ ଛେଦନ କଲେ ଏବଂ ଶୁଦ୍ଧ ପରିକ୍ରମ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ପୀତବସନ ପରିଧାନ କଲେ । ଏଠାରେ ଛନ୍ଦକକୁ ବଦାୟ ଦେଇ ପୂର୍ବାଭିମୁଖରେ ସେ ପଦବ୍ରଜରେ ଘାଟି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ସତ୍ୟାନୁସନ୍ଧାନ

ବୃତ୍ତତ୍ୟାଗକର ସନ୍ନ୍ୟାସଧର୍ମ ଅବଲମ୍ବନ କରିବା ଚତାନ୍ତନ ଭରତରେ କିଛି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟକର ଘଟଣା ନ ଥିଲା । ଶତ ଶତ ଲୋକ ଖବରର ସକଳ ମାୟା ମମତା ତ୍ୟାଗକର ସତ୍ୟର ଅନୁସନ୍ଧାନ ନିମନ୍ତେ ନାନା ପ୍ରକାର ଯୋଗ ସାଧନା କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକରିବା ଗୋଟିଏ ସାଧାରଣ ପ୍ରଥା ହୋଇଥିଲା । କାମ ସଂକଳ୍ପ ବଦଳିତ ନ ହେଲେ, ସଂସାର ଆଶକ୍ତିର ଦମାଣ ନ ଘଟିଲେ, ଖବରରେ ମୁକ୍ତି ଅସମ୍ଭବ ବୋଲି ପୂରକାଳରୁ ହୃଦୟ ସମସ୍ତ ଶାସ୍ତ୍ର ଶୋଷଣ କରୁଥିଲା । ଗୌତମଙ୍କ ଜାଳରେ ଅନେକ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଦଳ ବଢ଼ିଲା ପ୍ରକାର ଯୋଗାଭ୍ୟାସ କରି ମୁକ୍ତିର ମାର୍ଗ ଅନ୍ୱେଷଣ କରୁଥିଲେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦଳରେ ଜଣେ ଜଣେ ଗୁରୁ ଥିଲେ । ସେହି ଗୁରୁଙ୍କଠାରୁ ଶିକ୍ଷାସ୍ଥାପ୍ତ ହୋଇ ଶିଷ୍ୟମାନେ ଯୋଗସାଧନାରେ ବୃତ୍ତ ହେଉଥିଲେ ।

ଏପରି ଜଣେ ଗୁରୁଙ୍କ ଶିଷ୍ୟର ଗ୍ରହଣ କରି ପ୍ରକୃତ ସୁଖର ସନ୍ଧାନ ପାଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଗୌତମ ବୃତ୍ତର ବାହାର ଥିଲେ । ଅନେକା ନିଃଠାରୁ ଅନୁପୀୟ ଆନୁରାଗର ନିକଟକୁ ଯିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ଏକ ସତ୍ତାହ ଲାଗିଥିଲା । ସେଠାରୁ ମରାଧ ସନଧାନା ସଜଗ୍ରହ ଅତି ନିକଟ । ଗୌତମ ଦଳରେ ସଜଗ୍ରହ ନଗରରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ସଜଗ୍ରହ-ବାସୀ ସମସ୍ତେ ଚକିତ ହୋଇଥିଲେ । ମୁଖର କାନ୍ତିରୁ ଅନୁମାନ କରି ପାରିଥିଲେ ଯେ ସେ ବୁଦ୍ଧାନ, ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି । ଏପରି ଜଣେ

ସୁବଳ ସନ୍ଧ୍ୟାସ ବ୍ରତରେ ଘଣ୍ଟିତ ହେବା ଦେଖି ମଗଧ ନୃପତି
 ବମ୍ବିସାର ତାଙ୍କୁ ଜିନାଇ ସେହୁ ବ୍ରତ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ କହଲେ;
 ଓ ଅନେକ ପାତ୍ରଙ୍କ ପ୍ରଲେଭନ ଦେଖାଇଲେ । ମାତ୍ର ଗୌତମ
 ସଜାକର ନିପତଦନ ଜପେଷା କଲେ ।

ପ୍ରଥମ କେତେଦିନ ସୁବିଧାକୁ ସନ୍ଧ୍ୟାସ ଜୀବନ ଅତି
 ଦୈଶବ୍ୟର ବୋଧ ହେଲା । ସମୋଚିତ ଆହାର ପରିବର୍ତ୍ତେ
 ଅତି ସାମାନ୍ୟ ଅନ୍ତରାଳର ଖାଦ୍ୟ ଘଷଣ କରିବାକୁ ତାଙ୍କର
 ବିଶେଷ ଚକ୍ଷୁ ହୋଇଥିଲା । ସମୟେ ସମୟେ ଖାଦ୍ୟ ସବୁ ସେ
 ବମନ କରୁଥିଲେ । ଏପରି କେତେଦିନ ପରେ ସେ ଆତ୍ମ-ସଫଳ
 ହାସ ମନ ଦୃଢ଼ କରି ସନ୍ଧ୍ୟାସ ଜୀବନରେ ଅଧ୍ୟୁଷ୍ଟ ହେଲେ ।

ସଜବୁଦ୍ଧ ନିକଟସ୍ଥ ପାହାଡ଼ର ଗୁଡ଼ାଗୁଡ଼ିକ ଯୋଗୀ ଶୁଦ୍ଧି-
 ମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲା । ସେମାନେ ସମସ୍ତ ସେଠାରେ
 ଧ୍ୟାନ କରୁଥାନ୍ତି । ସମୟେ ସମୟେ ସଜବୁଦ୍ଧକୁ ଆସି, ଇଷା କରି
 ନିଜର ଉଦର ପରିବୃତ୍ତ କରନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଗୁଡ଼ାରେ ଆକସ୍ମିକ
 କାଳମା ନାମକ ଜଣେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଯୋଗୀ ଓ ସନ୍ଧ୍ୟାସୀ ବାସ
 କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଶତ ଶତ ଶିଷ୍ୟ ରହିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର
 ମାନସିକ ସଫଳ ଶକ୍ତି ଏତେ ପ୍ରବଳ ଥିଲା ଯେ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ
 ଯେତେ ପ୍ରକାର ବନଟ ଶବ୍ଦକଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ମାନସିକ
 ଏକାଗ୍ରତା ଉଚ୍ଚ ହେଉ ନ ଥିଲା । ଗୌତମ ଏହି ପ୍ରସିଦ୍ଧ
 ଯୋଗୀଙ୍କର ଶିଷ୍ୟତ୍ଵ ଗ୍ରହଣ କରି ତାଙ୍କଠାରୁ ଶିଖାଲାଭ କରିବାକୁ
 ଲାଗିଲେ । ସୁଗନ୍ଧ ଗୁଳି ବଳରେ ଗୌତମ ଅତି ଅଳ୍ପ ଦିନରେ
 ଆକସ୍ମିକ ନାମକଠାରୁ ସମସ୍ତ ଜ୍ଞାନ ଶିକ୍ଷା କଲେ । ସେ ସବୁ

ମୌଣିକ ଭାବେ ଶିଖିଲେ ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ତାହା ହୃଦୟରୁ ବହିବାକୁ ସେ ସକ୍ଷମ ହେଲେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଆଲବ କାଲମାଙ୍କ ଜ୍ଞାନ ତାଙ୍କ ସତ୍ୟାନୁସନ୍ଧାନ ପିତ୍ରାସାରୁ ଶାନ୍ତକର ପାରିବ ନାହିଁ । ପ୍ରାପ୍ତ-ଜ୍ଞାନ ଦ୍ଵାରା ବନ୍ଧୁ ସ୍ଵପ୍ନାରର ସୁଖଲଭ ହେବ ବୋଲି ତାଙ୍କର ବଶ୍ଵାସ ଜନ୍ମରୁ ନାହିଁ । ସେ କହିଛନ୍ତି, “ମୁଁ ଅବଶୀଭୂତ ସେହି ଘଣ୍ଟା ଜାଣି ପାରିଥିଲି । ମୁଖରେ ସେହି ଜ୍ଞାନର ପତ୍ର ଗୁଡ଼ିକ ମୁଁ ଏବଂ ମୋର ସହାଧ୍ୟାୟୀମାନେ ଶିଖାକଲୁ । ଶାନ୍ତ ଆଲମାନଙ୍କର ମୁଖପ୍ର ହୋଇଗଲା । ତା’ ପରେ ମୁଁ ଶବ୍ଦକୁ, ଆଲବ କାଲମା ଯେତେବେଳେ କହନ୍ତି, ‘ମୁଁ ଏହି ଘଣ୍ଟା ଜାଣିଛି, ସେହି ଘଣ୍ଟା ମୋର ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଛି’—ସେତେବେଳେ ସେ କେବଳ ମୌଣିକ ଭାବେ ନୁହେଁ, ପ୍ରକୃତ ଭାବେ ଜାଣନ୍ତି । ସେ ତାହା ସ୍ଵୟଂ ଦେଖନ୍ତି ।”

ଗୌତମଙ୍କର ଏପରି ଜ୍ଞାନ ଲଭରେ ଆଲବ କାଲମା ଭୁଲ୍ ହୋଇ ନାନ ସଙ୍ଗେ ସମାନ ଆସନ ଦେବାକୁ ଚାହୁଁ ହେଲେ । ଗୌତମଙ୍କ ପରି ଜଣେ ମେଧାବୀ, ଜ୍ଞାନୀ ତାଙ୍କ ଦଳରେ ଥିବା ଆବଶ୍ୟକ ବେଳା ସେ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ । ମାତ୍ର ଗୌତମଙ୍କ ମଧ୍ୟ ଏହି ଜ୍ଞାନରେ ଭୁଲ୍ ହୋଇ ନଥିଲା । ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନ ଲଭରେ ସମସ୍ତେ ପ୍ରକୃତ ସୁଖ ଲଭ କରିବେ, ସେ ତାହା ପାଇବାକୁ ଉଚିତ । ତେଣୁ ସେ ଆଲବ କାଲମାଙ୍କଠାରୁ ବଡ଼ାସ୍ତ୍ର ନେଇ ଉଦ୍ଧାରଣ ନାମକ ଅନ୍ୟଜଣେ ଶୁଦ୍ଧଜଠରେ ରହିଲେ । ଉଦ୍ଧାରଣଙ୍କ ଜ୍ଞାନମାର୍ଗ ଅନୁସରଣ କରି ତାହାର ଶେଷ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ମଧ୍ୟ ଉପସ୍ଥାନ ହେଲେ । ମାତ୍ର ଘୋର ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଲାଭ ଆସିଲା ନାହିଁ । ସେ ହତଶ୍ରୀ ହୋଇ ସେହି ସ୍ଥାନ ମଧ୍ୟ

ପରିତ୍ୟାଗ କଲେ । ସେଠାରୁ ଯାଇ ଗୌତମ ଉତ୍ତବେଳ ନାମକ ଗୋଟିଏ ଅଣ୍ୟେରେ ଶ୍ରବଣ କଲେ । ବନଟି ବର୍ଣ୍ଣମାନର ବୁଲେପାଠାଠର ଥିଲା । ସ୍ଥାନଟି ଅତି ରମଣୀୟ ହୋଇଥିଲା, ଏବଂ ବନ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ନୀଳ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ ତାହାର ଶୋଭା ଦିଶୁଥିଲା । ଏହି ସ୍ଥାନରେ ଗୌତମ ଗର୍ଭର ଚପସ୍ୟାରେ ଥିବା ବର୍ଣ୍ଣକାଳ ଅତିବାହିତ କଲେ । ତାଙ୍କର ଏହି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟକର ଚପସ୍ୟା ଦେଖି ଶାନ୍ତିନୀଶ ଶିଷ୍ୟ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ କଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଆଶା ଥିଲା ଗୁରୁ ଜନ ଲଭିବାର ପରେ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ସେଥିରେ ଅନାୟାସରେ ଶ୍ରୀ ଲାଭ କରିବେ ।

କଟକର ଚପସ୍ୟା ଓ ନରତ ଧ୍ୟାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଥିବା ବର୍ଣ୍ଣକାଳ ଜରାଧର ଲଙ୍କାକୁ ଲାଗିଲା । ଗୌତମ ସେବା ସ୍ଥାନରୁ ଉଠିଲେ ନାହିଁ । ଶିଷ୍ୟମାନେ ଯାହା ଦୃଷ୍ଟି ତାହା କେବଳ ଆହାର କରି ସେ ଏକ ମନରେ, ଏକ ଧ୍ୟାନରେ ବସି ଶେଷ କଲେ । କେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାହାରେ ଦାନ୍ତ ଉଡ଼ି, କିଛି ତାକୁ ଲାଗାଇ ମନକୁ ସଫଳ କଲେ; ଆଉ କେତେଦିନ ଶିଶୁର ପ୍ରଶ୍ନର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କରି ରହିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଶେଷରେ ସେ ଆହାର ତ୍ୟାଗକରି ନିରାହାର ହେଲେ ।

ଏସବୁ ନାନା ପ୍ରକାର କଟକାର ମର୍ଯ୍ୟମ ହେବୁ ତାଙ୍କର ଗର୍ଭର ଅନ୍ତରାଳ ଦୃଶ୍ୟ ହେଲା । ଅଗ୍ନି ଚର୍ମସାର କଢାଳ ବ୍ୟାପି ପଳେ ମାଂସ ମଧ୍ୟ ଦେହରେ ରହିଲା ନାହିଁ । ସେ ପରେ କହିଲେ, “ମୁଁ ମୋର ପେଟଭିତରେ ହାତଦେଲେ ତାହା ପିଠିର ମେରୁ ହାଡ଼କୁ ବାଜି, ମେରୁହାଡ଼କୁ ଛୁଇଁଲେ ଫେଟିବା ବାଜିଲା । ମୁଁ କଲବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକରି ଶୂନ୍ୟ ପାଉଛି ନାହିଁ । ଦୌଳେ ହେବୁ ତକେ

ହେଉ ଦେଲା ।" ଏବେ କଷ୍ଟରେ ସୁଦ୍ଧା ଚପଟାଫାଉ ସୀମା ଅବସ୍ଥାରେ
 ହୋଇ ନଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଫଳରେ ଗୌତମଙ୍କର ଶରୀର ଶୀତଳ
 ଶୀତଳ ହେବାକୁ ସାରି ଦେଲା, ମନରେ ଉନ୍ନତ ଆସିଲା ନାହିଁ । ସେ
 ଏବେ କଷ୍ଟ ସତ୍ୟ ଜାଣି ମଧ୍ୟ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜ୍ଞାନ ପାଇଲେ ନାହିଁ । ସେ
 ମନେ ମନେ ଭାବିଲେ, "ଏବେ ଦେଶ ସତ୍ୟ କରି ମୁଁ ପାଠକତା ଗ୍ରହଣ
 ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜ୍ଞାନ ପାଇଲି ନାହିଁ । ସେହି ଜ୍ଞାନ ପାଇବା ନିମିତ୍ତ କି ଅନ୍ୟ
 ମାର୍ଗ ଲାଭ ? ଶରୀରକୁ ଏବେ ଦୁର୍ବଳ କରି ଯଦି ସେହି ଜ୍ଞାନ ପାଇଲି
 ନାହିଁ, ଉତ୍କଳ ଆହାର ଦ୍ଵାରା ତାହା ପାଇପାରେ ।" ଏହିପରି ସେ
 କଷ୍ଟସ୍ଵ କରି ଶେଷରେ ଅଳ୍ପ ସେନେ କଣିକାକୁ ଠିକ୍ କଲେ ।
 ଶିଷ୍ୟ ପ୍ରାୟନଶୀ ଏହା ଦେଖି ଗ୍ରହଣେ "ଗୁରୁଙ୍କ ଚପଟାଫା ଉପହାସ,
 ତାଙ୍କଠାରେ ଆଉ କିଛି କାର୍ଯ୍ୟ ନାହିଁ ।" ନିମ୍ନମାନେ ବିଚାର
 ହୋଇ ସେହି ସ୍ଥାନ ତ୍ୟାଗ କଲେ । ଗୌତମ ସେଠାରୁ ଅହାର
 ଉପାଦାନକୁ ବଞ୍ଚିବାର ଦେଲେ ।

ସେହିନ ବୈଶାଖ ଗୌର୍ବମୀ । ସୁନାତା ନାମ୍ନୀ ଜଣେ ଜେ-
 ଦୁହେଁ ବନ ଦେବତାଙ୍କ ପୂଜା ପଦାନଶ ଉତ୍ତୁବେଳାକୁ ଅନୁଗମ୍ୟ ।
 ବନ ଦେବତାଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରିବାକୁ ସେ ଗୋଟିଏ ଶାଢ଼ୀପୁରୀ
 ରୌପ୍ୟ ପାତ୍ର ପରି ଗୋଟିଏ ବୃକ୍ଷ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବସି ନୂଆନା ।
 ଗୌତମ ସେହି ବୃକ୍ଷ ମୂଳେ ମୌନ ହୋଇ ଧ୍ୟାନରେ ବସି ପଡ଼ିଲେ ।
 ସୁନାତା ତାଙ୍କୁ ବନ ଦେବତା ମନେକରି ଗାଢ଼ ହସ୍ତରେ ପାତ୍ରଟି
 ବଢ଼ାଇ ଦେଲେ ଏବଂ ପ୍ରଣାମ କରି ଗୁଡ଼କୁ ଲେଉଟିଲେ । ଗୌତମ
 ପ୍ରାୟନରେ ସେହି ଶାଢ଼ୀପୁରୀ ପରି ନୀରଞ୍ଜନ ନାନା ନିକଟକୁ ଗମନ
 କଲେ । ସେହି ନିକଟରେ ସେ ହାନକରି ଉକ୍ତ ଆହାରକୁ
 ଉପକରି ତାହା ଅହାର କଲେ । ଅହାର ପରେ ଦେବତା ସମ୍ପର୍କ

ବିଶ୍ରାମ କରି ଗୋଟିଏ ବଟବୃକ୍ଷ ମୂଳରେ ଥାଇ ବସିଲେ । ସେଠାରେ ସେ ପୁନଃବାର ସକଳୁ କଲେ ଯେ ସାତ ସପ୍ତାହଯାଏଁ ଏକ ସ୍ଥାନରେ, ଏକ ଧ୍ୟାନରେ, ଅନାହାରରେ ପ୍ରକୃତ ଜ୍ଞାନ ଲାଭ ପାଇଁ ସେ ବସି ରହିବେ । ବୃତ୍ତାନ୍ତର ଜ୍ଞାନ-ପେଟେ ଦିନଯାଏ ଲାଭ କରି ନାହାନ୍ତି, ଯେତେ ଦିନ ଯାଏ ସେ ସେହି ସ୍ଥାନରୁ ଉଠିବେ ନାହିଁ ।

ଏହି ପ୍ରକାରର ପ୍ରଥମ ବିବେଚନା ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ପ୍ରକୃତ ପଦ୍ୟର ଆଲୋଚନା ଉଦ୍‌ଘୋଷିତ ହେଲା । ଗରେ ସେଠାରେ ଗୋଟିଏ ଫେର ଲମ୍ବିତ ହୋଇ ସ୍ଥାନଟି ବୁଝାଗଲା ନାମରେ ବସିତ ହେଲା । ବୁଝାଗଲା ବୌଦ୍ଧ ମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ମହାଶୟ୍ୟାରୁ ପରିଚିତ । ବୋଧହୁଏ ଗୋଟିଏ ଶାଖା ସିଂହଳ ନୃପତି ଅଶୋକଙ୍କ ଠାରୁ ନେଇଥିଲେ । ନେତବର୍ଣ୍ଣ ନାମକ ଅନ୍ୟଜଣେ ସିଂହଳ ରାଜା ସମ୍ଭବତଃ ବୁଝାଗଲା ଅନୁମତ ପାଇ ବୁଝାଗଲା ଠାରେ ଗୋଟିଏ ବୌଦ୍ଧ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ ।

ପ୍ରଥମ ବିବେଚନା ବୁଝାଗଲା ବୁଝାଗଲା ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କଲେ । କିନ୍ତୁ ଆହୁରି ତିନି ସପ୍ତାହ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେହିସ୍ଥାନ ନିକଟରେ ରହିଲେ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ସେ ପ୍ରଥମ ଜ୍ଞାନ ଲାଭକରି ବୁଝାଗଲା ହେଲେ ତାହା ଶୀଘ୍ର ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ହେଲାନାହିଁ । ପ୍ରଥମ ସପ୍ତାହଟି ସେ ଅଜାଗ୍ରାନ୍ତ ନାମକ ଅନ୍ୟ ଏକ ବଟବୃକ୍ଷ ତଳେ କଟାଇଲେ । ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଓ ପ୍ରଥମ ସପ୍ତାହ ଅନ୍ୟ ଦିନଟି ବୁଝାଗଲା ମୂଳରେ ରହିଲେ । “ବୁଝା” ଲାଭର ପ୍ରଥମ ଦିନ ତାଙ୍କ ସହିତ ଚୟନ ଏବଂ ବାହୁଳ୍ୟ ନାମକ ଦୁଇଜଣ ଉଚ୍ଚକାରୀ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ ହୋଇଥିଲା । ସେମାନେ ବୁଝାଗଲାକୁ ଦର୍ଶନ କରି, ତାଙ୍କ

ହୁଟି ଏବଂ ମହୁ ପ୍ରଦାନ କଲେ, ପୁଣି ତାଙ୍କର ସିନ୍ଧ୍ୟାକୁ ଛାଡ଼ି
କଲେ । ଏଠାରୁ ଯାଇ ବୁଦ୍ଧଦେବ ସୁନବୀର ଅନାପାଳ ବୃଷ
ନିକଟରେ କହିଦିନ ରହିଲେ । ଏହି ବୃଷ ମୂଳରେ ଥିଲାବେଳେ
ତାଙ୍କର ମନ ଦୁଇଟି କାହନାରେ ଆନ୍ଦୋଳିତ ହେଲା । ସେ ଯେଉଁ
ଜନଙ୍କର କଷ୍ଟପରିଚ୍ଛା ତାହା ଜାଣିବାକୁ ଶିଖାଇବେ ନା ନାହିଁ ? “ମୁଁ
ଯେଉଁ ଜନଙ୍କର କଷ୍ଟପରିଚ୍ଛା ଯେଉଁ ସତ୍ୟର ଆଲୋକ ପାଇଥାନ୍ତି, ତାହା
ଏହି ଆମୋଦରର ମନୁଷ୍ୟମାନେ କି ବୁଝି ପାରନ୍ତେ ? ମୁଁ ଯଦି ଏହି
ଚର୍ଯ୍ୟ ମୁଖ ଲୋକକୁ କହେ ସେମାନେ ବୁଝି ପାରନ୍ତେ ନାହିଁ ଓ
ତଦ୍ଵାରା ବହୁତ ଶକ୍ତି ସଂପ୍ରଦାନ ହେବା ସମ୍ଭବ ।” ପରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ
କାହନା ତାଙ୍କ ମନରେ ଉଦ୍ଭବ ହେଲା । ପ୍ରସାରରେ ଭଲ ଓ ମନ୍ଦ
ଲୋକ ଅଛନ୍ତି । ସେହି ଉତ୍କଳ ଲୋକମାନେ ଏହି ଜନ ଲୋକର
ସୁଖୀ ହୋଇ ପାରନ୍ତି । ସେ କେତେକ ସ୍ଥିର କର କହିଲେ,
“ହେ ମାନବ ଜାତି ! ଅମୃତର ଦ୍ଵାର ମୁଁ ଉଦ୍ଘାଟନ କରିଅଛି ।
ଆସ, ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛା, ବଶ୍ୟତା ବଳରେ ପ୍ରବେଶ କର ।”

ଜନାଲୋକ ପ୍ରକୃତ କିଛି ଜଣେକୁ ସୁଖୀ କରିବା
ପ୍ରକଳ୍ପରେ ବୁଦ୍ଧଦେବ ସ୍ଥିର ଶିଖର ଅନାପାଳ ଚନ୍ଦ୍ରବର ତଳେ
ବସିଛନ୍ତି, ଉପାଳ ନାମକ ନରୀ ପରମ୍ପର ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ତାଙ୍କ
ନିକଟରେ ଦଣ୍ଡାସ୍ଥମାନ ହେଲେ । ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ସୌମ୍ୟ, ସ୍ଥିର,
ପ୍ରଶାନ୍ତ ବଦନର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜ୍ୟୋତି ଉପାଳଙ୍କ ମୟୁକ ମନ
ଆକର୍ଷଣ କଲା । ସେ ନିକଟକୁ ଯାଇ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ, “ତୁମ୍ଭେ ଏହି
ନିର୍ଜନ ସ୍ଥାନରେ ବସି କଣ କରୁଅଛ ?” ବୁଦ୍ଧ ଧୀର ବଚନରେ
କହିଲେ, “ମହାଭରତ, ସତ୍ୟାଲୋକ ଲଭି ତରବ
ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମୁଁ ଏଠାକୁ ଆସିଥିଲି; ତାହା ମୋର ଲକ୍ଷ୍ୟ
ହୋଇଅଛି ।” ଉପାଳଙ୍କର ଏହି କଥାରେ ବଶ୍ୟତା ହେଲା ନାହିଁ

“ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ସୁଖ କାମନା, ଏଣେକି ନିଜର ପରିଧେୟ ବସ୍ତ୍ର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତ୍ୟାଗ କରି କଠୋର ତପସ୍ୟା କରିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ଯେଉଁ ସତ୍ୟଲୋକ ଅତ୍ୟାପି ପାଇ ଲାଭାନ୍ତୁ, ତାହା ବୁଦ୍ଧଦେବ ପାଇଛନ୍ତି — ଏହା କି ସମ୍ଭବ ? ନା — ଅସମ୍ଭବ । ଏହା କେବଳ ଜଣେ ଗଢ଼ାକା, ମୂଢ଼ର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ବଚନ ।” ଏହା ଶୁଣି ସେ ପୁନର୍ବାର ପ୍ରସ୍ତବ୍ୟଲେ, “ଆଜ୍ଞା, କେଉଁ ଗୁରୁକ ନିକଟରୁ ଏହି ସତ୍ୟଲୋକ ଲାଭ କଲ ?” ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଶିଷ୍ୟତ୍ୱାସ୍ୟ ରେଖା ଦର୍ଶିଲା । ସେ କହିଲେ, “ଏହି ସତ୍ୟଲୋକ ଦେଖିବାକୁ କୌଣସି ଗୁରୁଙ୍କ ଆଶ୍ରମ ନେଇକୁ ମୋତେ ହୋଇନାହିଁ । ଗୁରୁଙ୍କ ବିନା ଯାତ୍ରାପଥରେ, ନିଜର ଦୃଢ଼ ସଜ୍ଜା ବଳରେ ମୁଁ ତାହା ପାଇଅଛି । ମୁଁ ଯାହା ପାଇଅଛି ତାହା ଜଗତକୁ ଦାନ କରିବା ସକାଶେ ପ୍ରିୟ କରିଅଛି ।”

ଏହିକି ସରଳ ସତ୍ୟ ବଚନ ତପସ୍ୱୀ ଉପାକଙ୍କର ଅସତ୍ୟ ହେଲା । ତାଙ୍କର ଅବଶ୍ୟାସର ମାତ୍ରା ଅଧିକ ହେଲା । ସେ ପ୍ରକାଶ୍ୟଭାବେ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କୁ ‘ମୂଢ଼’ ବୋଲି ଚିତ୍ତାକାର କଲେ, ଏବଂ ଦୃଶ୍ୟାଦ୍ୟାତ୍ମିକ କେତେ ନିଷ୍ଠୁର ବଚନ କହି ସେଠାରୁ ଚାଲିଗଲେ । ଉପାକଙ୍କ ଆତ୍ମମନ, ତାଙ୍କ କଥୋପକଥନ ଓ ଅବଶେଷରେ ତାଙ୍କର ଭଜନା ପ୍ରଦାନ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ମନକୁ ଡଳେ ହେଲେ ଚିତ୍ତବିଚଳ କଲ ନାହିଁ । ସେ ପୂର୍ବପରି ପ୍ରିୟ ଚିତ୍ତରେ ପ୍ରଶାନ୍ତ ମାନସରେ ତାଙ୍କ ନୂତନ ସତ୍ୟର ପ୍ରସ୍ତର ଦେଖି ଉଦ୍ବିଗ୍ନ ହେବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

(୭)

ସଂଘ ସ୍ଥାପନ

ପ୍ରଥମେ ସେ ସ୍ଥଳରେ ତାଙ୍କର ସ୍ୱଳ୍ପ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଲୋଚନାମା ଏବଂ ଲୋକାଳୋଚନା ଏହି ସତ୍ୟ କହିଲେ ସେମାନେ ଅତି ସହଜରେ ଗ୍ରହଣ କରି ପାରନ୍ତି । ପ୍ରଥମେ ସାଧନା ବେଳେ ସତ୍ୟ ଗ୍ରହଣ ନମନ୍ତେ ସେମାନଙ୍କ ଜ୍ଞାନ ପରିପକ୍ୱ ହୋଇଥିଲା । ମାତ୍ର ସେହି ସମୟକୁ ସେ ଦୂର୍ବଳ ଇତିହାସିକତା କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ ବୁଦ୍ଧଦେବ ତାଙ୍କ ପାଞ୍ଚ ଜଣ ଶିଷ୍ୟଙ୍କ ବନ୍ଧୁ ଶୁଣିଲେ । ତା ବାଦ୍ ପରସ୍ୟା ଉଦ୍ଧୃତ ବୁଦ୍ଧଦେବ ଯେତେବେଳେ ଆଜ୍ଞା ଲକ୍ଷଣ କରିବାକୁ ଚିନ୍ତା କଲେ ସେତେବେଳେ ଏହି ଶିଷ୍ୟ ପଞ୍ଚ ଜଣଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଉକ୍ତି ତାଙ୍କଠାରୁ ଉଦ୍ଧୃତ ହୋଇଥିଲା । ସେମାନେ ଗୁରୁଙ୍କର ଏହି ଆଦର୍ଶରେ ବସନ୍ତ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ । ସେମାନେ ବାସନ୍ତୀ ନିକଟସ୍ଥ ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରର ଗୁରୁତାତ କାନନରେ ଥିବାର ଜାଣି, ବୁଦ୍ଧଦେବ ଅଜ ପାଳ ବୃକ୍ଷ ଓ ନିରଞ୍ଜନା ନଦୀରୁ ବଦାୟ ନେଇ ବାସନ୍ତୀ ଦିଗେ ଆସିବାର ଦେଲେ ।

ବାସନ୍ତୀ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପାତ୍ରତ୍ୟ ନମନ୍ତେ ପ୍ରତ୍ୟାତ । ସବଦ ତାହା ବୈଦିକ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟ । ସେପରି ଲୋକଗୁଡ଼ିଏ ପ୍ରଦେଶରେ ବୁଦ୍ଧଦେବ ତାଙ୍କର ନବପ୍ରାପ୍ତ ସତ୍ୟାଲୋକ ଉଦ୍ଧୃତନ

କରିବାକୁ ପ୍ରୟତ୍ନ ସେତେ ମନେ କଲେ । ସେ ମୃଗଦାବ କାନନରେ ପ୍ରବେଶ କଲମାତ୍ରେ ପୂର୍ବ ପ୍ରଥ ଶିଖ୍ୟଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ଭେଟ ହେଲା । ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ବେଶି ହାସ୍ୟ କରି କହିଲେ, “ହେଇଟିଟେ ଆମିନ୍ଦ୍ର ଭଣ୍ଡାରପତ୍ନୀ; ଖାଇପିଇ, ମୁହଁ ଗାଲ ପୁଲଇ ଏତାକୁ ଆମିନ୍ଦ୍ର ।” ମାତ୍ର ପୂର୍ବରେ ସେ ସେମାନଙ୍କର ଶୁଣି ସ୍ୱକାନ୍ତ ଯାମାନ୍ୟ ଗୌରବ ଦେବା ଉଚିତ ମନେକରି ତାଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଆସନ ଦେଖାଇ ଦେଲେ । ବୁଦ୍ଧଦେବ ସେଠାରେ ବସି ପ୍ରଥମେ ସେହି ପାତ୍ରଜଣକୁ ନିଜର ଅନୁଭୂତି ଓ ଜ୍ଞାନ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ବିଷୟ, ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର କପଟେଶ ଶୁଣିବା ମାତ୍ରେ ସେମାନଙ୍କର ମନ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେଲା । ସେ ଜଣ ଜଣକୁ ତାଙ୍କର କପଟେଶ ବୁଝାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । ପାତ୍ରଦ୍ୱୟରେ ପାତ୍ରଜଣ ଶିଖ୍ୟଙ୍କ ମନ ମାନ୍ଦଗଲା । ଧୂନବାର ସେମାନେ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କୁ ଶୁଣି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭକ୍ତିକଲେ । ଏହି ପାତ୍ର ଏବଂ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କୁ ମିଶାଇ ତୁ ଜଣରେ ସବୁ ପ୍ରଥମେ “ବୁଦ୍ଧସତ୍ତ୍ୱ” ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା ।

ବୁଦ୍ଧଦେବ ଯେଉଁ ଧର୍ମ ଓ ଜ୍ଞାନ ତାଙ୍କର ଶିଖ୍ୟ ପାତ୍ରଜଣକୁ ବୁଝାଇଥିଲେ, ତାହାର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ରାବ ଜାଣିବା ଦରକାର । ମନୁଷ୍ୟ ସମ୍ମୁଖରେ ସବୁଦିନ ଦୁଇଟି ମାର୍ଗ ଉନ୍ମୁଳ୍ଲ—ପ୍ରଥମ ମାର୍ଗ ହେଉଛି, ସମସ୍ତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲଳସା ଚରିତାର୍ଥ କରି ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଗଣଙ୍କର ଦାସର ପ୍ରୀକାର କରିବା, ଦ୍ୱିତୀୟଟି ହେଉଛି, ସମସ୍ତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟକୁ କଠୋର ଶୁଦ୍ଧେ ବସନ କରି ଶାସ୍ତ୍ରାବଳି ଓ ପାତ୍ରଙ୍କ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଏକାବେକେକେ ଜଳାଶ୍ରୟ ଦେବା । ପ୍ରଥମ ମାର୍ଗଟି ନାସ୍ତିକ ମାନଙ୍କର ଚନ୍ଦ୍ରବ୍ୟ, ଦ୍ୱିତୀୟଟି ଶାସ୍ତ୍ରବଦ୍ ବୈଦିକ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ ।

[ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ଉପଦେଶ ଦେଉଛନ୍ତି]

ବୁଦ୍ଧଦେବ ର ବର୍ଷକାଳ ଦିଶାୟ ମାର୍ଗ ଅନୁସରଣ କରି
 ଇନ୍ଦ୍ରୀୟ ନିରୁଦ୍ଧ ହାସ ଦେହକୁ ଅଶେଷ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ପ୍ରଦାନ କରି ସୁଖ
 ପ୍ରକୃତ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସୁଖ ପାଇ ପାରି ନଥିଲେ । ତଥାପି ମାର୍ଗରେ
 ଚାଲି ଆସୁଥିବା ବୃକ୍ଷାୟ ନଥିଲା । ତେଣୁ ସେ ଏ ଦୁଇଟି ମାର୍ଗ ତ୍ୟାଗ
 କରି ଗୋଟିଏ ମଧ୍ୟମାର୍ଗ ଆବିଷ୍କାର କଲେ । ଏହି ମାର୍ଗ ଅବଲମ୍ବନ
 କରି ସେ ଇନ୍ଦ୍ରୀୟ ନୁହେଁ ଲାଭ କଲେ ଏବଂ ପ୍ରକୃତ ସୁଖ ଅନୁଭବ
 କଲେ । ଏହି ମଧ୍ୟମ ମାର୍ଗକୁ ସେ ନାମ ଦେଇଥିଲେ “ମଧ୍ୟମ
 ପନ୍ଥା” । ଏହି ପନ୍ଥାରେ ଯେଉଁମାନେ ଗମନ କରନ୍ତି ସେମାନେ
 ଇନ୍ଦ୍ରୀୟ ପ୍ରକୃତ ସୁଖ ଲାଭ କରନ୍ତି । ଏହି ପନ୍ଥାରେ ଗମନ କଲେ
 କଳଠାର ଚପସ୍ୟା ହାସ ଇନ୍ଦ୍ରୀୟ ଦମନ କରି ପ୍ରାଣକୁ କଲବଳ
 କରିବାକୁ ହୁଏ ନାହିଁ ; କି ଇନ୍ଦ୍ରୀୟ ଲଳସା ଚରିତାର୍ଥ କରି
 ଇନ୍ଦ୍ରୀୟର ତାପ ଦେବାକୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ ।

ବୁଦ୍ଧଦେବ ବୈଦିକ ଧର୍ମରେ କନ୍ୟା ଉପନିଷଦ୍ରେ
 ନ ହୋଇ କୌଣସି ନୃତ୍ୟ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ଦାନ କରି
 ନାହାନ୍ତି । ସେ ନୃତ୍ୟ ଶୁଭାଶିଷ୍ଟରୁ ନେତାମାନଙ୍କ ଦେଇଥିଲେ
 ମୁଖ ଚତାଃଲୁକ ଗରବରେ ବୈଦିକ ଧର୍ମ ବଡ଼ କୁସଂସ୍କାର
 ହେଉ ନେଇ ଦେଖିଲେ । ପଞ୍ଚମୁଖୀନର ପ୍ରକୃତ ଆଲୋଚନା
 ଅର୍ଥ ନ ବୁଝି ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ପଶୁ ବଳି ଦିଆ ଚାଲିଥିଲା ।
 ସ୍ୱର୍ଗଜାମନାରେ, ‘ସ୍ୱର୍ଗର ଅପସରା’ ସୁଖଭୋଗ ବାସନାରେ
 ନାନାଦି କଳଠାର ଚପସ୍ୟା ନଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲା । ନିଷ୍ଠାମ ଶବ୍ଦେ
 କୌଣସି ଘଟ କନ୍ୟା ଚପସ୍ୟା ଆଚରଣ ଦେଖି ନ ଥିଲା । ଏହି
 ସମସ୍ତ କୁସଂସ୍କାର ବର୍ଜନ କରି, ନିଷ୍ଠାମ ପଦସମ୍ବଳନ ନିହାତ
 ହାସ ମୁକ୍ତି ଲାଭ କନ୍ୟା ନିହାତ ପ୍ରାଣେହି ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ
 ଉପଦେଶର ପାଳନଧର୍ମ ।

ଭାରତର ଶତଦଶନ ଅନୁସାରେ ଜୀବନକୁ ଦୁଃଖର କାରଣ ବୋଲି ସେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରୁଥିଲେ । ଜୀବନ ଓ ମରଣ, ଏହି ଦୁଇଟି ଏକ ଚକର ଦୁଇଟି ଅଂଶ, ମରଣ ପରେ ଜୀବନ, ଜୀବନ ପରେ ମରଣ—ଏହିପରି ଅବସ୍ଥାକୁ ଭାବେ ବୁଲୁଛି । ଦୃଷ୍ଟିର ଦେଖାଦେଇ ଅନୁପାତରେ ଜୀବନକୁ ଦୁଃଖ ବା ସୁଖ ସହିବାକୁ ହୁଏ ମରଣ ପରେ ଜୀବନର ଦୁଃଖ ଲଭନ ଦେବା ଆଶା ନାଶ୍ଟରମାନେ କେବଳ ପୋଷିଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଅନନ୍ତ ଜୀବନର ଶେଷ, ମରଣ ହାତ ଦୋଇ ନପାରେ । ଜୀବନରେ ଯେତେବେଳେ ଦୁଃଖ ନାଶ ହୋଇ ପ୍ରକୃତ ସୁଖର ସ୍ତର, ସେତେବେଳେ ଜୀବନର ନିବାଣ ପ୍ରାପ୍ତି ସମ୍ଭବ । ଚେଣିକ ତାକୁ ଆଉ ଏହି ଜନ୍ମ ମରଣ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଶ୍ରେଣ କରାକୁ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ଜୀବନରେ ନିବାଣ ପ୍ରାପ୍ତି ଦେବାର ଉପାୟ କଣ ? ଅବଶ୍ୟ ଆତ୍ମବିଚାର କୁହନ୍ତି । ଜୀବନକୁ ଚପଟା ନାମରେ ଅକାରଣ କେଣ ଦେଲେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଶାନ୍ତିକ ଜନ୍ମ ପାରାଧିକ ଲଭି ଦେଖିନାହିଁ ନିବାଣ ପ୍ରାପ୍ତି ବା ସିଦ୍ଧି ଲାଭ ନିମନ୍ତେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଏହି ମଧ୍ୟମ ପଦ୍ଧତି ଅନୁସରଣ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ସେହି ପଦ୍ଧତିରେ ପିତାକୁ ଦେଲେ ଆଠଗୋଟି ଶୁଣ ନିଜ ଜୀବନରେ ଧାର କରିବାକୁ ହେବ । ଅର୍ଥାତ୍ ମଧ୍ୟମ ପଦ୍ଧତି ଆଠଗୋଟି ଶୁଣ ବଞ୍ଚିବୁ ଅଟେ । ସେହି ଆଠଟି ଶୁଣ ହେଉଛି—ସଦ୍‌ଭାବନା, ସତ୍‌ସଙ୍କଳ୍ପ, ସତ୍‌ବଚନ, ସତ୍‌କର୍ମ, ସତ୍‌ଜୀବନ ପାରିଶ, ସତ୍‌ପ୍ରସନ୍ନ, ସତ୍‌ସ୍ମରଣ ଏବଂ ସତ୍‌ଧ୍ୟାନ ।

ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ଏହି ଆଠଟି ଉପଦେଶ ଯେ କୌଣସି ଧର୍ମର ଆଠଟି ଅମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନ । ଏହି ଶୁଣ ଶୁଣିବ ଧର୍ମ, ଶାନ୍ତି ଓ ଦେଶ ନିର୍ବିଶେଷରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ । ଏହାଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟର

ଚରଣ ଉଡୁଳ ଓ ପରସ ଦ୍ରବ । ପରସ ଜୀବନ ନିହାତ କଲେ
 ଅବଶ୍ୟ ଏହି ଜୀବନରେହିଁ ମୃତ୍ୟୁ ବା ନିର୍ବାଣ ସମ୍ଭବପର । ସମସ୍ତେ
 ସମସ୍ତେ କେନ୍ଦ୍ର କେନ୍ଦ୍ର ଇତିହାସ ପଣ୍ଡିତ ଶରତ ପ୍ରାଧୀନତା
 ପତନର କାରଣ ସଙ୍ଗେ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମକୁ ସଂସ୍କୃତ କରନ୍ତି ।
 ସେମାନେ କହନ୍ତି ଯେ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମର ସନ୍ନ୍ୟାସ ବାଦ ଲୋକଙ୍କ
 ମନରେ ବୈରାଗ୍ୟ ଜାତ କରାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଯୁକ୍ତ ନିମନ୍ତେ
 ଅନୁପୟକ କଲ । ଏହି ଉକ୍ତିରେ ପଦ କିଛି ସତ୍ୟ ନିଶ୍ଚିତ ଥାଏ
 ତେବେ ତାହା ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମର ଦୋଷ । ଯାହା ବୁଦ୍ଧଦେବ
 ଯେଉଁ ଧର୍ମ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲେ ସେଥିରେ ବୈରାଗ୍ୟର କୌଣସି
 ଆଶ୍ରୟ ନାହିଁ । ଆତ୍ମୋଚ୍ଛି ଗୁଣ କ ବୈରାଗ୍ୟ, କ ବୁଦ୍ଧ ସମସ୍ତଙ୍କ
 ପକ୍ଷେ ଆବଶ୍ୟକ । ସେ କହିଛନ୍ତି, "ମନରେ ସବଦା ଭଲ
 ଭବନକୁ ପ୍ରାଣ ଦେବ, ଅସାର ଶବନା ନିମନ୍ତେ ମୃତ୍ୟୁରେ
 କୌଣସି ପ୍ରାଣ ରଖିବ ନାହିଁ । ଯାହା କରବାକୁ ସକଳ୍ପ କରିବ
 ନିହା ଉତ୍ତମ ରୂପେ କରିବ । ଅସାର କର୍ମ କରିବାକୁ କେବେ
 ସଂକଳ୍ପ କରିବ ନାହିଁ । ସବଦା ଉଦ୍ଗୋଷିତ ଓ ଉତ୍ତମ ବଚନ
 କହିବ । ଅଶ୍ଳୀଳ, ମିଥ୍ୟା ଏବଂ କଟୁ ବଚନ କହିବାଦ୍ୱାରା
 ନିଜର ମନ, ଜନ୍ମା ଓ ଜୀବନ କଳ୍ପସିତ ଦ୍ରବ । ସନଅତୁଳାସୀ
 ସମାଜରେ ଯାହାର ଜୀବନ କଟେ, ସେ ଅବଶ୍ୟ ଧନ୍ୟ । ଯେଉଁ
 କାର୍ଯ୍ୟ କ୍ରମେ କରବାକୁ ଯାଉଛ ତାହା ସବୁ କ ଅସତ୍, ପ୍ରଥମେ
 ଦେଖିବାକୁ ହେବ । ଅସତ୍ କର୍ମରେ ରାତ ହେଲେ ସମସ୍ତଙ୍କର
 କ୍ଷତି ଘଟେ ।"

ଏହି ପ୍ରଣାଳୀରେ ଜୀବନ କଟାଇବା ଦ୍ୱାରା ପଦ ବୌଦ୍ଧସି
 ଜ୍ଞାନ, ଜାତି ବା ଦେଶର କିଛି କ୍ଷତି ଘଟେ, ତେବେ ସେହି କ୍ଷତି

କ୍ଷତ୍ରପାତ୍ରୀ ଧବେଲ । ପରେ, ସାଧୁ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଅଶେଷ କଲ୍ୟାଣ
ହେବା ନିଶ୍ଚିତ ।

ରାଜାଜଣ ଶିଷ୍ୟଙ୍କୁ ଅଷ୍ଟଗୁଣ ବଶିଷ୍ଠ ମଧ୍ୟମ ପନ୍ଥାରେ
ଅନୁଗାମୀ କରାଇ, ‘ଜୀବନ ଶଶିଭଞ୍ଜର’ ଏହି ବସୟରେ ସେ
ଉପଦେଶ ଦେଲେ । ‘ମୃଗଦାବ ଗାନନରେ ଜଣେ ନୃତ୍ୟ
ଗୁରୁ ଆସି ନୃତ୍ୟ ଉପଦେଶ ଦେଉଛନ୍ତି’, ଏହି ସମ୍ଭାବ ବାସ୍ତବ୍ୟ
ତମାମ ସ୍ପଷ୍ଟ ହେଲା । ଜଣକ ପରେ ଜଣେ ଆସି ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ
ବାଣୀ ଶୁଣିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ତାଙ୍କର ବଚନ, ତାଙ୍କର
ଉପଦେଶ ଥରେ ଶୁଣିଲା, ସେ ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ଜଣେ
କଣିକ ଆସି ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ହେଲେ । ତାଙ୍କର ମାର୍ଗ
ଅନୁସରଣ କରି ତାଙ୍କର ଚିତା, ମାତା ଓ ପତ୍ନୀ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ
ଶିଷ୍ୟତ୍ବ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଆହୁରି କେତେ ଆସି ଉପଦେଶ ଗ୍ରହଣ
ପୂର୍ବକ ବୌଦ୍ଧ ଫଳରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ଏହିପରି ଫଳ
ଦାନକୁ ଶନି ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କୁ ଲାଗିଲା । ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କ
ସାଙ୍ଗରେ ୨୦ ଜଣ ଶିଷ୍ୟ ହେଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ପ୍ରାନ୍ତରେ
ବସାଇ ବୁଦ୍ଧଦେବ କହିଲେ, “ହେ ଶିଷ୍ୟଗଣ ! ତୁମେମାନେ ବାହାଁର
ଘର ଏହି ଅମୃତମୟ ସନ୍ଦେଶ ପ୍ରସ୍ତୁତ କର । ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରାନ୍ତ ଭ୍ରମଣ
କରି ଅନ୍ୟ ଲୋକଙ୍କର ଆନନ୍ଦ ଓ ସୁଖ ବର୍ଦ୍ଧନ କର । ଦୁଇ ଜଣ
ମିଶି ଗୋଟିଏ ପ୍ରାନ୍ତକୁ ଯାଅ ନାହିଁ । ଏହି ଧର୍ମର ସାରମର୍ମ ପଦ୍ମକୁ
ବିତରଣକେ ବୁଝାଅ ।”

ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ପ୍ରସାର ଏହିଭାବେ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ମୃଗଦାବ
ତାନନସ୍ଥ ଆରମ୍ଭହୋଇ ତାହା କପରି ସାରା ଜଗତ ବ୍ୟାପିଗଲା
ତାହା ରକ୍ଷିତାସ ପାଠକ ମାତ୍ରେ ଜାଣନ୍ତି । ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ବିଭିନ୍ନ

ପ୍ରାନ୍ତକୁ ସେରଣ କରି ବୁଦ୍ଧଦେବ ଗୋଟିଏ ପ୍ରାନ୍ତରେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ମନରେ ବସି ନ ଥିଲେ । ସେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଭୁର କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଜକୁ ନିୟୋଜିତ କଲେ ।

ଉତ୍ତରବେଳ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଅନେକ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଅଳ୍ପ ଦେବତାଙ୍କ ସନ୍ତୋଷ ବ୍ୟାମାର୍ଥେ ଯଜ୍ଞ କରୁଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଗୁରୁ ମହାନାଶ୍ୟପ ଗୋତମୀ । ମହାନାଶ୍ୟପ ଓ ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟବର୍ଗଙ୍କୁ ପଶୁବଧ ଓ ଅଗ୍ନି ପ୍ରଜ୍ଵାଳନ ନିବର୍ତ୍ତାଇ ମଧ୍ୟମ ପତ୍ରାକୁ ଖାଦ୍ୟ ଆଣି ପାରିଲେ ଲୋକଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ପ୍ରସାର ଅଧିକ ଉତ୍ତମ ହେବ, ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବୁଦ୍ଧଦେବ ଉତ୍ତରବେଳରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେଠାରେ ତାଙ୍କର ଅତ୍ୟୁତ ସନ୍ଦେଶ ଶୁଦ୍ଧ କରି ଏକ ସହସ୍ର କଟିଳା ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ତାଙ୍କର ପଥାନୁସରଣ କଲେ । ଉତ୍ତରବେଳଠାରୁ ବୁଦ୍ଧଦେବ ନୂତନ ଶିଷ୍ୟବର୍ଗଙ୍କ ସହ ସନନ୍ଦିତ ଅଦୁରସ୍ତ ଯତ୍ନ-ବଳରେ ଯାଇ ଆବାସ ପ୍ରାପ୍ତ କଲେ ।

ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଆଗମନ ବାଣୀ ଶ୍ରବଣ କରି ମରଥ ନୃପତି ଦମ୍ଭିହାର ତାଙ୍କର ଦର୍ଶନ କଲେ । ସେଠାରେ ସେ ଦ୍ଵାଦଶ ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମହାନାଶ୍ୟପଙ୍କୁ ଦେଖି ପାତକିୟ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାଭିଭୂତ ହେଲେ । ତାଙ୍କ ମନରେ ସନ୍ଦେହ ଜାତ ହେଲା, “ମହାନାଶ୍ୟପ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ, ଅଥବା ବୁଦ୍ଧଦେବ କାଶ୍ୟପଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ?” ମହାରାଜାଙ୍କର ସନ୍ଦେହ ଉତ୍ତରାର୍ଥେ ମହାନାଶ୍ୟପ ନିଜେ କହିଲେ ମୁଁ କି ଭୟର ଏକ ମାତ୍ର ମାର୍ଗ ଅଛୁରୁଣ ବସିବୁ ମଧ୍ୟମ ପତ୍ରା ଜାଣି ସେ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି । ସେଠାରେହିଁ ସ୍ଵୟଂ ସଜା ଏବଂ ତାଙ୍କର ଅନୁରାଗର ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କୁ ଗୃହୀୟେ

କରଣ କଲେ ଏବଂ ଉପହାର ସ୍ୱରୂପ ବୌଦ୍ଧସଙ୍ଗକୁ ବେଶୁବନ ନାମକ ଗୋଟିଏ ନଈ ବନ ଓ ବହାର ପ୍ରଦାନ କଲେ । ଏଠାରେ ସାରିସୁସ ଓ ମୌରୁଗଲାୟାନ ନାମକ ଦୁଇଜଣ ସୁବଳ ପଦରେ ଶ୍ଯକ୍ତହୋଇ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ପ୍ରଧାନଶିଷ୍ୟ ରୂପେ ରହିଲେ ।

(୮)

ପିତୃପଣ୍ଡିତ .

କାସିସୀ, ରାଜକୃତ ଏବଂ ବେଶୁବନ, ଧର୍ମ ପ୍ରସାର, ସ୍ୱାଧୀନତା ଓ ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ ନିମନ୍ତେ ବୁଦ୍ଧଦେବ ଗୋଟି କେନ୍ଦ୍ର ସ୍ଥଳରେ ପଢ଼େଇ କଣ କେତେବେଳେ କେଉଁଠାରେ ରହୁଥିଲେ । ଯେଉଁଠାରେ ସେ ରହନ୍ତି ତାହା ସଂସ୍କରେ ଶିକ୍ଷା କୁରମଧ୍ୟ ରହିଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ନିଜର ବୋଲି କିଛି ନ ଥାଏ । ଗୋଟିଏ ପ୍ରାଚୀ କପଳ ଆବରଣରେ ବହୁତ ସମସ୍ୟା ଭୂତେ, ଗୋଟିଏ କମଣ୍ଡଳର ଜଳ ଛୁଆ ନିବାରିଣ କରେ । ଶାନ୍ତ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ସେମାନେ ଦବସରେ ଥରେ ଉଷା କଣ୍ଠିତାରୁ ବାହାନ୍ତି । ଦଳକପାଳି ଯେତେ ଅବଶ୍ୟକ ତାହା ମିଳିଲେ ସେଥିରେ ଅଳ୍ପ ସମ୍ପାଦ ହୋଇଥାଏ । ପର ଦିନର ଶାନ୍ତ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ଆଜିରୁ ଧର୍ମକୁ କର ରଖିବା ବାବୁର ସେମାନଙ୍କର ନ ଥାଏ । ଉଷାଟନ ବ୍ୟଗ୍ରତ ହେବାର ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ସମୟ ଶାନ୍ତାଲୋଚନା, ଧ୍ୟାନ ଏବଂ

ଧର୍ମ ପ୍ରସାରରେ କଟିଯାଏ । ଶଃମ ଶଃମ ଧର୍ମ ପ୍ରସାରର ପ୍ରଥମ ଗତି, ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଅଦମ୍ୟ ଉତ୍ସାହ ଏବଂ ସଂବାପକ କୃଷଦେବଙ୍କର ଦେବୋପମ ଚରଣ ଓ ଅନୁତୋଷମ ସ୍ବରୂପ ସୁଦୃଢ଼ ଉପଦେଶ ଦେଖୁଛୁ ନବନ ଧର୍ମଟି ମରାଥ ଦେଶରୁ ବହୁର୍ଗତ ହେଇ ଲୋକଙ୍କ, ଶ୍ରାବଣୀ, କପିଳବାସୁ ପ୍ରଭୃତି ପାଣ୍ଡବର୍ଣ୍ଣୀ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କରେ ବହୁତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଉକ୍ତ ଦେଶର ସୁନା ଓ ପ୍ରଜାମାନେ ଏହି ନୂତନ ଧର୍ମପ୍ରାଣ ଅବଶ୍ୟକ ଆଗ୍ରହାନ୍ୱିତ ହେଲେ ।

ତେଣୁ କପିଳବାସୁରେ ଶୁଦ୍ଧୋଦନ ଏବଂ ପ୍ରଜାପତି ଗୌତମୀ ପୁସ୍ତକ ଏହି ଅଲୌକିକ ପଣେଲାନ ଶୁଣି ନୟନରୁ ହର୍ଷ କ୍ରାନ୍ତ କରିଛନ୍ତି ଲୋକନିଧୀର ବୃନ୍ଦାବନ । କେତେ ଦିନ ପରେ ପୁଣି ଦେବକୁ ଫେରିବା, ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟର ଦୃଢ଼ ଅପେକ୍ଷା କଲେ, ମାତ୍ର ଅନେକ ଦିନ ପରେ ମଧ୍ୟ ନ ଆସିବାରୁ, ପୁଣି ଦଶରଥ ଅକାଂକ୍ଷା ସେମାନଙ୍କର ବଳବନ୍ତ ହେଲା । ତେଣୁ ପୁଣି ନିକଟକୁ ସୁନା ନିମନ୍ତ୍ରଣ ପ୍ରେରଣ କଲେ । ମାତ୍ର ଦୂରମାନେ ଫେରିଲେ ନାହିଁ । ଶୁଦ୍ଧୋଦନ ଥରକୁ ଥର ଦୂର ପଠାନ୍ତି, ମାତ୍ର କୃଷଦେବ ଆସିବା ଦୂରର ଅଛି, ଦୂରମାନେ କୃଷା ଫେରିବୁ ନାହିଁ । କାରଣ ଯେଉଁ ଦୂରମାନେ କୃଷଦେବଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାନ୍ତି ସେମାନେ ତାଙ୍କର ଉପଦେଶ ଶ୍ରବଣରେ ଏବେ ମୃଗ୍ୟା ହୁଅନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଏବେ ପ୍ରଗତି ଲାଗୁ ନାହିଁ ଯେ ସେମାନେ ସମାଜ ସଂସ୍କରଣ କରୁଛନ୍ତି ନାହିଁ, ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ମିଶ୍ରି କୃଷକ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ରହିଯାନ୍ତି । ଏହିପରି ଅପଥର ପୁଣି ନିକଟକୁ ଦୂର ପଠାଇ ଶୁଦ୍ଧୋଦନ ବସନ୍ତମନୋରଥ ଓ ହତାଶ ହେଲେ । ଶେଷରେ ଉଦୟିନ ନାମକ ଜଣେ ଦୂର ସମାଜ ଆଶ୍ରୟନା ଦେଇ

କଳେ ଦାର ତାଙ୍କର ନିମନ୍ତ୍ରଣ ନଶାଇବା ଘର ଗୁଡ଼ିକ ତଳ ସେ ନାହିଁଥିଲା ସେ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କୁ ଦେଖିଲା ମାତ୍ରେ ସେ ଶୁଦ୍ଧତ୍ୟାଗୀ ହେବ । ଏହି ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ସେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥାଇ କପିଳବାସୁଠାରୁ ରଜଗୁଡ଼ ଦିଗେ ଅବସର ନେଲା ।

ବିମ୍ବସାର ପ୍ରତକ୍ଷ କେଶୁବନରେ ବୁଦ୍ଧଦେବ ସହସ୍ର ଲୋକ ପବ୍ବତ ଡୋଲ ଧରି ବୁଝାଇ ଅଛନ୍ତି, ଉଦୟିନ ଯାଇ ସବୁ ଶ୍ରବଣ କଲା । ତତ୍ପରେ ତାହାର ବିଷୟାସକ୍ତ ହୃଦୟରେ ଅସ୍ପଦ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଲା । ସେ ମଧ୍ୟ ନଣେ ଭଣ୍ଡ ରୂପେ ଯଦରେ ଯୋଗ ଦେଲା । ମାତ୍ର ବଦୟିନ ଶୁଭୋଦନଙ୍କ ଆଦେଶ ବିପ୍ଳବ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଯେଠାରେ ସେ କେତେ ଦିନ ରହିଲା ପରେ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କୁ ପିତାଙ୍କ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଓ ପୁଅ ଦର୍ଶନ ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କର ବଳବତ୍ତା ଇଚ୍ଛା କଥା ନଶାଇଲା । ବୁଦ୍ଧଦେବ ଶୁଦ୍ଧ ସବାଦ ଶ୍ରବଣ କରି କଂଚିତ୍ ମାତ୍ର ଅଗ୍ନିପା ବା ବିଷକ୍ତି ପ୍ରକାଶ ନ କରି କପିଳବାସୁ ପ୍ରୟାଣ କରିବାକୁ ପ୍ରେର କଲେ ।

ଇଚ୍ଛା ଭେଦରେ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ପ୍ରୟାଣ ନିମନ୍ତେ ଯେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଯାନ ବାହନର ଆୟୋଜନ କରା ଯାଇପାରେନା, ମାତ୍ର ବୁଦ୍ଧଦେବ ପଦବୁଜରେ ନିଜର ପିତୃମାନଙ୍କ ଗର୍ବରେ ପିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କଲେ । ପ୍ରାୟ ଦଶ ବର୍ଷ ପରେ ଜନ୍ମସ୍ଥାନକୁ, ମିତ୍ରମାତା, ପତ୍ନୀପୁତ୍ରଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଶବ୍ଦବେଳେ ଯେଉଁ ଆହୁରୋ, ଯେଉଁ ଆବାମା ହୃଦୟରେ ନୀତ ହେବା କଥା, ତାହାର ଲୋକମାତ୍ର ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ମନରେ ଉଦୟ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଶୀଘ୍ର ପ୍ରୟାଣ କରିବାକୁ ସେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଆହୁରୋ ଦେଖାଇ ନ ଥିଲା । କପିଳବାସୁଠାରୁ ୬୦୦ କୋଶ ବାଟ ସେ ୬୦ ଦିନରେ

ପିତାକୁ ପ୍ରିୟ କଲେ । ଏହି କପୁଳ ଧର୍ମବାହୁଣ୍ୟ ଧୀର ଗମ୍ଭୀର ଭାବେ ସଜସ୍ବହଠାରୁ ଚଳିବାକୁ ଲାଗିଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ହୋଶରେ ସେମାନେ ଅବସ୍ଥାନ କରି ଧର୍ମ ପ୍ରସାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏହି ରୂପେ ମାର୍ଗର ସୁନେକ ସ୍ଥାନରେ ଲୋକଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ କରି ଯେ ଦିନରେ ସେମାନେ ଚାଲିବାକୁ ଦ୍ଵାରଦେଶରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ।

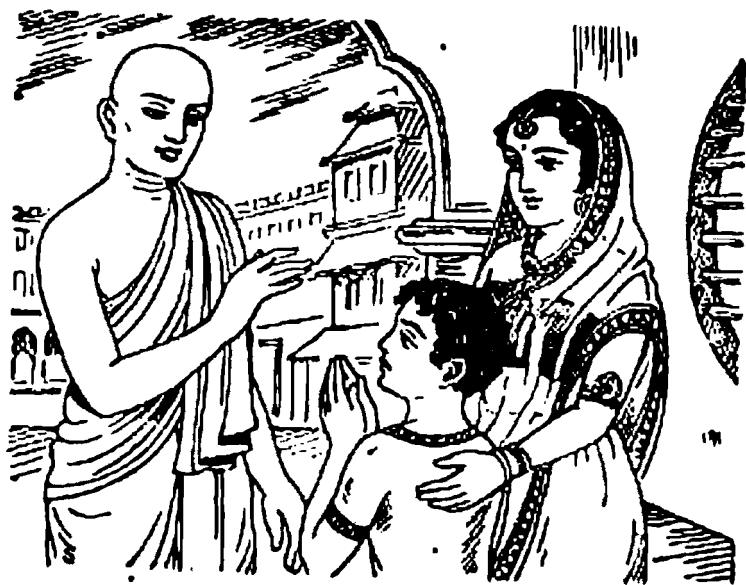
ନରେ ବାହାରେ ରୋଷିଏ ପ୍ରଶସ୍ତ ଆମ୍ଭଦାନର ସ୍ଥଳ । ସେଠାରେ ବୁଦ୍ଧଦେବ ଚାକର ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ସହ ଅବସ୍ଥାନ କଲେ । ସେହିନ ସେମାନେ ନରର ଭାବରୁ ପାଇ ଉପାଟନ ଦ୍ଵାରା ଶୁଧା ଗାନ୍ତି କଲେ । ଶୁଦ୍ଧୋଦନ ପୁଣିଙ୍କର ଏହି ଆଚରଣରେ ନିତାନ୍ତ ନିବୁଧ ହେଲେ ଓ ନିଜକୁ ଅପମାନିତ ମନେ କଲେ । ସେ ପ୍ରାୟୋଗକୁ ଆସି ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା କଲେ ଓ ଆଳାପ

ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କହିଲେ ଯେ ତାଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଉପା କରିବା ଅତି ଅସୁବିଧା
କଥା । ପିତାଙ୍କର ଏହି ସମାଲୋଚନାକୁ ସୁଅ ଧୀର ଗମ୍ଭୀର ଭାବେ
ଉଦ୍ଭବ ଦେଲେ, “ଆପଣମାନଙ୍କର ଓ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଗନ୍ତବ୍ୟ
ପଥ ଏହା; ସ୍ୱାମୀମାନଙ୍କ ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନଙ୍କଠାରୁ ବୁଦ୍ଧମାନଙ୍କ
ପୂର୍ବପୁରୁଷ ଥିଲେ ।” ଶୁଭୋଦନ ସୁସଙ୍କର ଏହି ଉଦ୍ଭବ ଶୁଣି
ଆଉ କିଛି କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ତମାତା ପ୍ରଜାପତି ଆସି ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ । ତାଙ୍କର
ନନ୍ଦନାମରେ ଜଣେ ପୁଅ ଥିଲେ । ବୁଦ୍ଧଦେବ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହେବାକୁ
ନନ୍ଦଙ୍କୁ ଶାନ୍ତ୍ୟସନ୍ତ୍ୟର ସଜା କରିବାକୁ ପ୍ରିୟ ହୋଇଥିଲା । ମାତ୍ର
ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ସାକ୍ଷାତ ପରେ ନନ୍ଦଙ୍କର ମନ ହଠାତ୍ ପରିବର୍ତ୍ତିତ
ହେଲା । ସେ ସଜପିଂହାସନ ଆଶ୍ୱେତଶ ବାସନା ତ୍ୟାଗ କରି
ତମଶ୍ରମ୍ଭ ଧାରଣରେ ମନ ବଳାଇଲେ । ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ଅନୁମତି ସମେ
ସେ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ଭିକ୍ଷୁ ରୂପେ ସଦରେ ମିଶିଲେ । ହତାପତ
ଗୌରମୀ ଓ ଶୁଭୋଦନ ଏହା ଦେଖି କହିଲେ, “ଏପରି ହେଲେ
ଏ ବଂଶ ଓ ସନ୍ନ୍ୟାସ ରହିବ ନାହିଁ ।” ବୁଦ୍ଧଦେବ ଏହି ମତର
ଔଚିତ୍ୟ ନିଜେ ଉପଲବ୍ଧ କରି ଗୋଟିଏ ନୟମ କଲେ ଯେ କେହି
ହେଲେ ପିତାମାତାଙ୍କ ବିନାମୁମତରେ ସଦରେ ମିଶି ଭିକ୍ଷୁ ହୋଇ
ପାରିବେ ନାହିଁ ।

ପିତୃମାତୃ ଦର୍ଶନ ଲଭି ଉତ୍ତରୁ ବୁଦ୍ଧଦେବ ପ୍ରମୁତମା
ପଣୋପାସକ କକ୍ଷରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ଦେଖିଲେ ପ୍ରାଣପ୍ରତ୍ୟା
ପଦ୍ଧତିଶୀ ତପସ୍ୱୀଙ୍କ ବେଶରେ ବହୁଂସତା । ସେ ପତିଙ୍କ ରୋଗ-
ତଳେ ପଡ଼ି ଭକ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଅସ୍ତ୍ରଜଳରେ ପାଦଦେଶ ପ୍ରସାଳନ କରି
ଦେଲେ । ନିକଟରେ ନବ କଣ୍ଠୋର ସହ ଗହଳ । ପଣୋପାସକ

ଧୂସର ଆଲଙ୍ଗନ କରି ଉଠି ଉଠି ସ୍ତରରେ କହିଲେ, “ବାରୁ ପିତାଙ୍କଠାରେ ପ୍ରେତୁକ ସମ୍ପତ୍ତି ନିମନ୍ତେ କି ଦାବୀ କରିବ ନାହିଁ ?” ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପିତାଙ୍କ ପାଦଦେଶରେ ଦଣ୍ଡ ପ୍ରଣାମ କରି ଉଠିଲେ । ପିତାଙ୍କ ମୁଖକୁ ଚାହିଁ ସାତସ ବ୍ୟଞ୍ଜନ ସ୍ତରରେ କହିଲେ, “ହୁଏ, ହୁଏ,

ମୋର ପାତ୍ରା ଅଧିକାର ହେଉ । ମୋତେ ହ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ ।” ବୁଦ୍ଧଦେବ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଆମ୍ବକାନନକୁ ନେଇଗଲେ ଏବଂ ସେଠାରେ ତାଙ୍କୁ ନିଷ୍ପ୍ରଭାତ ସତ୍ୟର ରସି ନବ ଧର୍ମରେ ଘଟିତ କଲେ । ଏହାହିଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରଙ୍କ ପ୍ରେତୁକ ସମ୍ପତ୍ତି ହୋଇଥିଲା । ସେ ତାହା ପାଇ ପାରିନଥିଲା ସୁଖୀ ହେଲେ ।

ଧର୍ମପ୍ରସ୍ତୁତ—୧

ବୁଦ୍ଧଦେବ ବେଣୀଦଳ ସକାଶେ ଜପିଲବାୟୁରେ ରକ୍ତ ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ମନ ଗୁଡ଼ରେ ନ ଥିଲା । ସେ ଧର୍ମ ପ୍ରସ୍ତୁତରେ ନିଜକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷତ କଲେ । ଯେଉଁଠାକୁ ଯିବେ, ଧର୍ମ ପ୍ରସ୍ତୁତ ବ୍ୟକ୍ତି ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ନ ଥିଲା । ସେ କର୍ମିଲ ନଗରଠାରୁ ଯାଇ ମଳୟଦେଶରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ସେଠାରେ ସେ କେତେଦୂର ଅବସ୍ଥାନ କରି ଧର୍ମପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏହି ଦେଶରେ ବୁଦ୍ଧଦେବ ଶୁଦ୍ଧଜଣ ପ୍ରଧାନ ଶିଷ୍ୟଙ୍କୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରରେ ଗ୍ରାହଣ ଦେଇଥିଲେ । ସେହି ଶୁଦ୍ଧଜଣ ହେଉଛନ୍ତି ଆନନ୍ଦ, ଉପାଲି, ଅନୁରୁଦ ଏବଂ ଦେବଦତ୍ତ ।

ଆନନ୍ଦ ଗଣା ଗ୍ରହଣ ହେବପାଇଁ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ଶେଷ ହେବ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ନି ସେବା ଶୁଦ୍ଧିତା କରି ରହିଥିଲେ । ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ଆନନ୍ଦଠାରେ ଅତିଶୟ ଆଦର ଓ ସ୍ନେହ ଥିଲା । ଆନନ୍ଦ ଗୁରୁଙ୍କର ଜଣେ ବଶୁପୁତ୍ର ଶୂନ୍ୟ ପରି ରହିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଗୁରୁଙ୍କ ଚିନ୍ତାଧାରା ପରେ ମଧ୍ୟ ସେ କୌଣସି ପ୍ରସ୍ତୁତ ନିମନ୍ତେ ବହୁତ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ଆନନ୍ଦଙ୍କ ନାମ କୌଣସି ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ଅମର ହୋଇ ରହିଅଛି । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ତାଙ୍କ ନାମରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରାଚୀନ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା ।

ଉପାଲି ଜଣେ ଘଟ ଜାତି ପମ୍ପୁର ଶିଷ୍ୟ । ସେ ଜାତିରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ବନୟ ଓ ଉକ୍ତିରେ ବୁଦ୍ଧଦେବ ସାଶେୟ ପ୍ରୀତ ହୋଇଥିଲେ । ମଧ୍ୟ ଘଟ ଜାତିର ଗତତା ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ

ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ଚରଣ ସ୍ପର୍ଶ କଲେ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଅଙ୍ଗ ଅପରିଷଦେବା ଆଶଙ୍କାରେ ସେ ନିଜ ବଳବସ୍ଥା ଇଚ୍ଛାକୁ ହୁତ କରୁଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ବୁଦ୍ଧଦେବ ଉପାଳଙ୍କର ଏହି ଭବ ଜାଣି ପାରିଲେ, ତାଙ୍କୁ ସ୍ତେୟାଳଙ୍କନ ଦ୍ଵାରା ପରମ ବୌଦ୍ଧତ୍ଵରେ ଉନ୍ନତ କଲେ । ଭକ୍ତି ନଗରରେ କପରି ଜାତିଭେଦର ସମ୍ଭାର ଦେନାହିଁ, ଏହା ଉପାଳଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦ୍ଵାରା ବୁଦ୍ଧଦେବ ଜଗତକୁ ଦେଖାଇଥିଲେ । ସେହିଦିନଠାରୁ ଉପାଳ, ସଦର ଜଣେ ପ୍ରଧାନ ଭୂମି ହୋଇ ରହିଲେ ।

ଅନନ୍ତର ସଦରେ ସୁବେଶ କଲରେ ଦଶନ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ତାଙ୍କର ଗଣ୍ଡର ଧୀ ଶକ୍ତି ଦେଖାଇଥିଲେ । ନବ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମର ଦାଶନିକ ଭାବି ତାଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା ।

ଦେବଦତ୍ତ ପୂର୍ବ ପରିଚିତ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଲେଖାରେ ଲାଭ । ସେ ଆରମ୍ଭରୁ ଶେଷଯାଏଁ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ପ୍ରତିଦିନୀ ହେଇ ତାଙ୍କୁ ହଟାଇବାକୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଷୟରେ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ପୁରୀ-ଶିବରେ ସେ ଯତ୍ନମନୋରଥ ହୋଇ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଫରର ଆଶ୍ରୟ ନେଲେ ।

ଦେବଦତ୍ତ ପରି ଶତ୍ରୁକୁ ମଧ୍ୟ ବୁଦ୍ଧଦେବ ନିଜର ଧର୍ମୋପଦେଶ ଦେବାକୁ ବୁଝିତ ନ ଥିଲେ । ଦେବଦତ୍ତ ପରେ ବୁଦ୍ଧ ଓ ତାଙ୍କ ସଦ ପ୍ରତି ଦ୍ଵୋଦ୍ଵାରରଣ କରିଥିଲେ: କିନ୍ତୁ ଏହି ବିଦ୍ରୋହ ଫଳବଶୀ ହୋଇ ପାରି ନ ଥିଲା ।

ମଞ୍ଜୁ ଦେଶରେ କେତେକ ଧନ କଟାଇ ବୁଦ୍ଧଦେବ ପୁନର୍ବାର ସ୍ଥାନବୃତ୍ତରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ସେ ନଗରୀ ଲତରେ ନ ରହି, ବିମ୍ବିସାର ନଦୀ ବନରେ ପିତୃମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ରହି ଭାଷା

ହାତ ନିଜର ଭରଣ ପୋଷଣ କରୁଥିଲେ । ଅଧିକାଂଶ ସମୟ
ଧର୍ମଲୋଚନା ଓ ଧର୍ମୋପଦେଶ ପ୍ରଦାନରେ ବସି ଯାଉଥିଲା ।
ରୁଚିବନ କେନ୍ଦ୍ର ନା କେନ୍ଦ୍ର ଆସି ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଉପଦେଶ ହାତ
ନିଜ ଜୀବନକୁ ତାନ୍ତ୍ର ଓ ପ୍ରବଚନ କରୁଥିଲେ । ଧନୀ ଦକ୍ଷିଣ,
କାହ୍ନୁଗ ଚଣ୍ଡାଳ, ରଜା ପକ୍ଷୀ ନିର୍ବିଶେଷରେ ସସସ୍ତେ ଆସି ବୌଦ୍ଧ
ମୁଣ୍ଡର ଅଗ୍ରସ୍ଥ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ ।

ପେଟିମାନେ ଫସରେ ଭଜି, ବୁଦ୍ଧ ତ୍ୟାଗ କରି ଲକ୍ଷ୍ମ
ହେଉଥିଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ପାଳିବାକୁ ହେଉଥିଲା ।
ସୋମାନଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଅନ୍ୟ କେତେ ବ୍ୟକ୍ତି ନବ ବାହାରେ ଭଜି
ଭାବୁଣ୍ୟ ମାବନ ନିବାହ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ
ସାଧୁ ଉପଦେଶ ପାଳନ କରୁଥିଲେ । ନିଜେ ନିଜରର ଶକ୍ତି ଓ
ରୁଚି ଅନୁଯାୟୀ ଫସରେ ବା ଫସ ବାହାରେ ଭଜି ବୌଦ୍ଧମତରେ
ଘେଷିତ ହେଉଥିଲେ । ସଂସ୍କୃତି ଶିକ୍ଷାମାନେ ଉଷ୍ମ ବା ଉଷୁଣୀ
ଏବଂ ସଫ ବାହାରେ ଥିବା ଶିକ୍ଷାମାନେ ଉପାସିତ ନାମରେ
ଅଭିଜ୍ଞତ ହେଉଥିଲେ । ରଜବୁଦ୍ଧ ଅବସ୍ଥାନ ସମୟରେ ମାବନମାନ
ଜଣେ ପାରଦର୍ଶୀ ବୈଦ୍ୟ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ଶିକ୍ଷାର ଗ୍ରହଣ କଲେ ।
ସେ ବମ୍ବିସାର ଓ ତାଙ୍କ ପୁସ୍ତକର ରଜବୈଦ୍ୟ ଥିଲେ । ଆୟୁବେଦ
ଶାସ୍ତ୍ରରେ ତାଙ୍କର ଅସାର ଶକ୍ତି ଥିଲା । ସେ ରଜବୁମାର
ଅଭିଯୁକ୍ତ ସାହାଯ୍ୟରେ ଚକ୍ରଶିଳା ନଗରରେ ଆୟୁବେଦ ଶିକ୍ଷ
ଲାଭ କରିଥିଲେ । ସେଠାରେ ସେ ପାତ୍ର ବର୍ଷକାଳ ଭଜି ଭକ୍ତି
ବଦ୍ୟାରେ ଅପୂର୍ବ ପାରଦର୍ଶିତା ଲାଭ କଲେ । ତାଙ୍କର ପତ୍ନୀ
ରଜସୁମାରୀ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବନ୍ଧ୍ୟାତ ହୋଇଥିଲା ।
ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ମଳବନ୍ଧ ହେଉ ହେବାକୁ ରଜା ନିଜର ବୈଦ୍ୟକୁ

ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଚଳଣ୍ଡା ନିମନ୍ତେ ପଠାଇଲେ । ଜୀବନ ପ୍ରଥମେ ଏକ ପ୍ରକାର ଚର୍ଚ୍ଚି ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଦେହରେ ବସିବାକୁ ଦେଲେ । ଆନନ୍ଦ ତାହା କେତେ ଦିନ ବସିଲା ପରେ ଦେଖାଗଲା ଯେ ତାହା ଗୁଣପ୍ରଭୁ ହୁଏ । ସେଗର ଗୌଣସି ଉପଶମ ହେଲା ନାହିଁ । ଜୀବନ ଚଳଣ୍ଡାର ପରିବର୍ତ୍ତନ କରି ଅନ୍ୟ ଏକ ଉପାୟ କଲେ । ଖନିଗୋଟି ପଦ୍ମପୁଲ ଏକପ୍ରକାର ଔଷଧରେ ବୁଡ଼ାଇ ତାହା ଆସ୍ବାଣ କରିବାକୁ ଦେଲେ । ଏହି ଉପାୟରେ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଚଳଣ୍ଡା ଶାନ୍ତ ହେଲା । ପଥ୍ୟ ସ୍ବରୂପ ଜୀବନଙ୍କ ଉପଦେଶ ଅନୁଯାୟୀ ବୁଦ୍ଧଦେବ କେତେଦିନ ସକାଶେ ଗରମ ଜଳ ସ୍ନାନ ଓ ଲେପ ଆଦାର ବର୍ଜନ କରୁଥିଲେ । ଜୀବନ ଜୀବନରେ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କୁ ଚଳଣ୍ଡା କରିବା ସୁଯୋଗ ପାଇ ନିଜକୁ ଧନ୍ୟ ମନେ କଲେ । ତାଙ୍କ ସଂସର୍ଗରେ ରହି ସେ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ଭିକ୍ଷୁ ହେଲେ । ଶୁଭ୍ରଙ୍କ ବଞ୍ଚିଣ୍ଡା ସ୍ବରୂପ ଉଦ୍ଭବିନୀ ସଜାକ ଦଉ କେତେ ମହା ମୁକ୍ତବାନ ବସ ସେ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କଲେ ।

ଏଠାରେ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ଚର୍ଚ୍ଚିନ୍ତ୍ର ବ୍ୟକ୍ତି ବୌଦ୍ଧଧର୍ମରେ ଘଟିତ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ଅଟନ୍ତି ସୁଦତ୍ତ ବା ଅନାଥ ପିଣ୍ଡକ ନାମକ ଶ୍ରାବସ୍ତି ନଗରର ଜଣେ ଧନାତ୍ୟ ବର୍ତ୍ତକ । ସେ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କୁ ଶ୍ରାବସ୍ତିରେ କେତେଦିନ ରହିବା ପାଇଁ ସଚ୍ଚନସ୍ବ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କଲେ । ଶିଷ୍ୟଙ୍କ ଆଗ୍ରହପୂର୍ଣ୍ଣ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଏଡ଼ି ନ ପରି ବୁଦ୍ଧଦେବ ଶ୍ରାବସ୍ତି ଯିବାକୁ ସମ୍ମତ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ଅନାଥ ପିଣ୍ଡକ ଆଗରୁ ପାଇ ଗୁରୁଙ୍କ ଅଭ୍ୟର୍ଥନାର ଯୋଗାଡ଼ କଲେ ।

ଶ୍ରାବସ୍ତି କୋଶଳ ଦେଶର ରାଜଧାନୀ ଥିଲା । ନଗର ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଅତି ରମଣୀୟ ପ୍ରମୋଦୋଦ୍ୟାନ ଅବସ୍ଥିତ ଥିଲା, ନାମ

ନେତ ବନ । ଏହି ସ୍ୱରମ୍ୟ ବନଟି ଗୁରୁକ ଅବସ୍ଥାନ ନିମନ୍ତେ
 ନିର୍ମିତ ମନେ କରି ଅନାଥ ପିଣ୍ଡକ ତାହା ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ
 ଶ୍ରାବସ୍ତ୍ର ଭଜାଙ୍କ ଠାରେ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ । ଭଜା ହାସ୍ୟ ଭଳରେ
 ଉତ୍ତର ଦେଇ ପୂର୍ଣ୍ଣ ମୁଦ୍ରା ତାହାର ମୁଖ ସ୍ପର୍ଶ ମାଟିଲେ । ଅନାଥ
 ପିଣ୍ଡକ ଭଜାଙ୍କ ବଚନ ସତ୍ୟ ମନେ କରି ଭଜାଙ୍କ ଅପୂର୍ବ ଧନ
 ଦେବାପାଇଁ ସମ୍ମତ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ମାତ୍ର ଭଜା କହିଲେ ଯେ ସେହି
 ଉତ୍ତରୀୟାଟି ଦେବାକୁ ସେ ଅନୁକୂଳ, ତେଣୁ କେବଳ ସେ ତାହାର
 ମୂଲ୍ୟ ସ୍ୱରୂପ ଏତେ ଗୁଡ଼ିଏ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ମୁଦ୍ରା ଲେଉଟାଇଲେ । ମାତ୍ର ଅନାଥ
 ପିଣ୍ଡକ ସହନରେ ଗ୍ରହଣ ବ୍ୟକ୍ତି ନୁହନ୍ତି; ସେ ସେହି ମୂଲ୍ୟରେ
 ନେତ ବନ ଉତ୍ତରୀୟାଟି ତାଙ୍କୁ ଦେବାକୁ ଧରି ବସିଲେ । ମୁଖରୁ
 ବଚନ ଯାଇଛି—ଅଗତ୍ୟା ଭଜା ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଦେଲେ ।

ସେହି ବନ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱରମ୍ୟ ବହାର ନିର୍ମିତ ହେଲା ।
 ବହାର ଭିତରେ ଗୁରୁଦେବଙ୍କ ସଜାଣେ ଗୋଟିଏ ପୂଜନ ଆଗାର
 ତିଆରି ହେଲା । ଏସବୁ ଠିକ୍ ହେଲା ପରେ ଗୁରୁଦେବ ନେତ ବନ
 ବହାରରେ ପ୍ରତୀର୍ଷଣ କଲେ । ଶ୍ରାବସ୍ତ୍ରରେ ରହିଥିବା ସମୟରେ
 ବଣ ଖା ନାମ୍ନୀ ଜଣେ ବୃଦ୍ଧଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଆସି ଗୁରୁଦେବଙ୍କ ଉପଦେଶ
 ଗ୍ରହଣ କଲେ, ଏବଂ ସତ ସଜାଣେ ଗୋଟିଏ ଦୃଢ଼ ପ୍ରାସାଦ ପ୍ରଦାନ
 କଲେ । ପ୍ରାସାଦଟିର ନାମ ପୂର୍ବାସମ ।

କୋଲସ୍ତ ଏକ ଶାଳ୍ୟ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ସେହିଠାଁ ନଦୀର ଜଳ
 ନିମନ୍ତେ ବହାଏ ଉଠିଲା । ବିନା ସୁବିଧେ ସେହି ବହାଦ ଉଦ୍ଭିଦ
 ଉଦ୍ଭିଦମାନଙ୍କୁ ଗୁରୁଦେବ ପୁନର୍ବାର କଟିଳବାସ୍ତୁ ପ୍ରଦାନ କଲେ ।
 ସେତେବେଳେ ପ୍ରଜାପତି ଗୌତମୀ ଓ ଶଶୋଧାରୀ ବୌଦ୍ଧମାନଙ୍କୁ
 ମିଶ୍ରିକାକୁ ଲୁହା ପ୍ରଦାନ କଲେ । ଗୁରୁଦେବ ସ୍ତ୍ରୀ ମାନଙ୍କୁ ତାଙ୍କ
 ସ୍ୱୟମ୍ଭରେ ଶ୍ରେୟାନ ଦେବାକୁ ପ୍ରଥମେ ଅନୁକୂଳ ଥିଲେ । ମାତ୍ର

ସେମାନଙ୍କର ଉକ୍ତ ରସ ପ୍ରାଚୀନ ଅନୁନୟ ଦଳୟ ବଚନ ଶୁଣି ଆନନ୍ଦକ ବୃଦ୍ଧରେ ଦୟା ଜାତ ହେଲା । ସେ ଧୀ ଦୂର୍ଦ୍ଦିଗ ପ୍ରସଙ୍ଗେ ଗୁରୁଙ୍କ ସଂସ୍ମରଣ ବାଦାନୁବାଦ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ପରିଶେଷରେ ଶିଷ୍ୟଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆନନ୍ଦଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ନ ଯାଇ ସେ ନାଗମାନଙ୍କୁ ସଂଘରେ ପ୍ରବେଶାଧିକାର ଦାନ କଲେ । ମାତ୍ର ସେ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ ଏହି ନାଗଶସ୍ତ୍ର ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟତାରେ ବୌଦ୍ଧ ସଂଘରେ କୁଷ୍ଠରୁ ମୁକ୍ତି ପ୍ରଦେଶ କରି ସଂଘକୁ ଘନବଳ କରିବ । ପୁରୁଷ ନ ନାଗ କେହି ହେଲେ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ରକ୍ଷା କରି ପାରିବେ ନାହିଁ—ପଲରେ ବୌଦ୍ଧ ସଂଘରେ ଅମାତ ପ୍ରବଳ ହେବ । ସେ ପୁଣି କହିଥିଲେ, “ଏହି ପ୍ରବେଶାଧିକାର ଦେଇ ନ ଥିଲେ ସଂଘଟି ୧୦୦ ବର୍ଷ ଭଲ ଯଥା ରହିଥାନ୍ତା, ଏହି ଅଧିକାର ଦେବାରୁ ତାହା ୫୦୦ ବର୍ଷ ନେତଳ ରହିପାରିବ ।” ପଞ୍ଚକ ଆବଦ୍ଧ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବା ମାତ୍ରେ ପଶୋଧାରୀ ପ୍ରଜାପତିଙ୍କ ପଞ୍ଚମ ସଂଘର ଗୋଟିଏ ନାଗ ଶାଶା [ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିବା ନିଷିଦ୍ଧ ହେଲା ଓ ଉପାଦେୟ ଦ୍ଵାରା ଉପାଦେୟ ପୋଷଣ କରିବାକୁ ହେଲା । ସେମାନେ ଉପାଦେୟ ବା “ପେଶା” ନାମରେ ଉଦ୍ଧତ ହେଲେ । ଏହି ପେଶା ସମାଜରେ ଅନେକ ଗଣ୍ୟ ମାନ୍ୟ ନାଗ ବୃଦ୍ଧ ସଂସାର ତ୍ୟାଗ କରି ପ୍ରବେଶ କଲେ, ଏବଂ ନାଗ ମଢ଼ଳରେ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ପ୍ରସାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏହି ଧେର ପ୍ରାୟ ଅନେକ ଦିନ ଯାଏ ରହିଲା । ୩୦୦ ବର୍ଷ ପରେ ଅଶୋକଙ୍କର ଦୁଇଜଣ ଦୁହିତା ଶ୍ଵଶୁରମତ ଓ ସଂପ୍ରଦାୟ ନେତା ଓ ମିତ୍ରମାନଙ୍କର ବିହାର ମାନଙ୍କରେ ନିବାସ କରି ଧର୍ମ ପ୍ରସାର କଲେ ।

ବୁଦ୍ଧଦେବ ରାଜଗୃହରେ ଥିବା ବେଳେ ଦିନେ ମଗଧ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ସେମା ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଶକ୍ତିରେ ଅବଗତନାଥେ ଘାଟା କଲେ । ଜଗତରେ ଅତି ପୁଣ୍ୟ ବୋଲି ସେମାନଙ୍କର ବିଦ୍ୟା ଥିଲା । ସେ ମହାତ୍ମା

ରହାନଙ୍କାର ବୁଦ୍ଧିତା ହୋଇ ରାଜପ୍ରାସାଦରୁ ବହୁଗତ ହୋଇ
ସରୋବର ବନ୍ଧ ଉପରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେହି ସ୍ଥାନର ଅତି ନିକଟରେ
ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଆବାସ ଶ୍ରାପିତ । ସେଠାକୁ ପିପିରିକା ସ୍ରୋତ ପରି
ମାଳ ମାଳ ହୋଇ ପୁରୁଷ ଓ ସ୍ତ୍ରୀ ଗମନାଗମନ କରୁଛନ୍ତି । ଜଣେ
ସାମାନ୍ୟ ସନ୍ନ୍ୟାସୀକୁ ରେଖିକା ନିମନ୍ତେ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ବ୍ୟକ୍ତି
ପାଞ୍ଚିଥିବା ଦେଖି ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ମନରେ ବସୁଧା ଓ କୌତୂହଳ ଜାତ
ହେଲା । ସେ ଯାଇ ନିଜ ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖି ଆଶ୍ଚିକାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲେ ।
ଆଉ ସ୍ଥାନ ଦେଲା ନାହିଁ । ସ୍ତ୍ରୀ ଯାଇ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ
ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ।

ସେତେବେଳେ ବୁଦ୍ଧ ଲୋଚାରଣ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଠିଆରୁ ମଧୁର
ସହନ ହୃଦୟପୁଣୀ ଧର୍ମୋପଦେଶ କୁହାଉଅଛନ୍ତି । ସେମା ନିର୍ଦ୍ଦମେଶ
ନୟନରେ ସେହି ଚେନୋମୟ ପୁରୁଷଙ୍କୁ ଦେଖି ରହିଲେ; ଏକାକ୍ର
ଚିତ୍ତରେ ତାଙ୍କ ମୁଖନିୟତ ଅମୃତ ବାଣୀ ଶ୍ରବଣ କଲେ । ସେହିସଖୀ
ତାଙ୍କର ଭିଳାସ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟମୋହ ଲୁଟିଗଲା । ସେ ପଳଙ୍କେ
ଯାଇ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ପାଦ ବନ୍ଦନା କଲେ ଓ ତାଙ୍କ ଆଶୀର୍ବାଦ ଗ୍ରହଣ
କଲେ । ସେହି ଦିନଠାରୁ ସେମା ମଧ୍ୟ ଧର୍ମ ସମାଜରେ ବୁଦ୍ଧ
ହେଲେ ।

—*—

(୧୦)

ଧର୍ମ ପ୍ରଚାର-୨

ତଟନ ସମସ୍ତରେ ଅଲୌକିକ କାର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ଵାରା ନିଜ ଧର୍ମର
ଆଧିପ୍ୟ ବଢ଼ାଇବା ବା ଅନ୍ୟକୁ ତାହାର ସାହାଯ୍ୟରେ ନିଜ ଧର୍ମରେ
ମିଶାଇବାକୁ ବୁଦ୍ଧଦେବ ଅଚଳୟ ବସୁଧ ପାଞ୍ଚିଥିଲେ । ଜଣେ ନୀତି
ସାଂସାରିକ ଦୁଃଖରେ ଏକାନ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟାସ ଓ ବାତୁଳା ହାସ୍ୟ ହୋଇ

ପାଇଥିଲା । ସେ ଯେତେବେଳେ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସିଲା ସତେ
 ଉଷ୍ମମାନେ ତାକୁ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ସମୀପକୁ ଡିକାରୁ ଅନୁମତି ଦେଲେ
 ନାହିଁ । ଏହା ଜାଣି ପାରି ବୁଦ୍ଧଦେବ ଆନ୍ଦେଶ ଚେଲେ, “ସେହି
 ରମଣୀକୁ ମୋଠାରୁ ଆସିବାକୁ ମନା କରି ନାହିଁ ।” ସ୍ୱାମୀ
 ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ସମୀପରେ ଆସି ବସ୍ତ୍ରାୟମାନ ହେଲା,
 ବୁଦ୍ଧଦେବ ଅନୁକମ୍ପା ପୂର୍ଣ୍ଣ କୋମଳ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ,
 “ଭଗିନି, ତୁମ୍ଭେ ବାରୁଳତାରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇ ଶୁଦ୍ଧମସ୍ତକ ହୁଅ ।”
 ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ଏହି ସୁଧା ସଂସ୍କୃତ ଆନୁରକ ଆଶୀର୍ବାଦ ଫଳପ୍ରସ
 ହେଲା । ଘାଟି ବାରୁଳତାରୁ ରକ୍ଷା ପାଇଲା ।

ତାଙ୍କର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପାଥନା ହେତୁ ଅଲୌକିକ ଶକ୍ତି ଥିଲେ
 ସୁଦ୍ଧା ସେ ତାହା ସ୍ୱପ୍ନୋର କରି ନ ଥିଲେ । କାରଣ ତାର
 ପରିମାଣ ଅତି ବିପରୀତ କୋଲ ସେ ଜାଣିଥିଲେ । ସେ ତାଙ୍କ
 ଧର୍ମର ଉତ୍ତି ଦୃଢ଼ କରିବା ନିମନ୍ତେ ମନୁଷ୍ୟର ଚରଣ ଓ ପୁଣ୍ୟ
 କାର୍ଯ୍ୟ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରୁଥିଲେ । ସେ ଥରେ କହିଥିଲେ,
 “ଅଲୌକିକ ଶକ୍ତି ପ୍ରବର୍ତ୍ତନର ଫଳ ବିଷମ ହେବ—ଏହା ଜାଣି
 ମୁଁ ସେଥିପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ନୁହେଁ । ମୁଁ ଉକ୍ତ ଶକ୍ତି ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିବାକୁ
 ଚାହୁଁନାହିଁ ।” ସେ ସାମୁଦ୍ରିକ, ଫଳତ କ୍ୟୋତସ ପ୍ରଭୃତି ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ
 ନିରୁପେକ୍ଷ ବିଦ୍ୟାକୁ ଉଚ୍ଚସ୍ଥାନ ଦେଇ ନ ଥିଲେ ।

ରାଜବୃନ୍ଦର ଜଣେ ନାରୀ ଦିନେ ତାହାର ଏକମାତ୍ର ମୁଣ୍ଡ
 ପୁଷ୍ପକୁ କୋଳରେ ଧରି ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ତାହାଙ୍କ
 ଦୁଃଖ ସୀମା ଅତିକ୍ରମ କରିଥିଲା । ସେ ଅତି ବିକଳ ସ୍ୱରରେ
 ସଦନକରି ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ପାଦ ତଳେ ପୁଷ୍ପର ଗନ୍ଧକୁ ଥୋଟେ
 ହାତଯୋଡ଼ି କହିବାକୁ ଲାଗିଲା, “ଦେବ, ମୋର ଏକମାତ୍ର ପୁଷ୍ପକୁ

ହରାଇ ମୁଁ ଦଶଦଶ ଅନ୍ଧାର ଦେଖୁଛି । ଏକମାତ୍ର ସମ୍ଭଳ, ଏକମାତ୍ର
 ଉତ୍ତରାର ପୁଲ ମୋର ଗଣ୍ଡିର ଧନ ମୋତେ ଛାଡ଼ି କଣ୍ଟି ପଳାଇଛି !
 ଦେବ, କୁମର ଅପାର ଶକ୍ତି, କୁମେ ଦୟାମୟ; କୁମ୍ଭ କନ୍ତୁଣୀ
 ଅନ୍ଧାର, କୁମ୍ଭ ଦୟାକ୍ଷପରେ ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରାକଣ୍ଠ ଏଠାକୁ ଆସିଲ,
 ମୋର ପୁଅଟିକୁ କୁମ୍ଭେ ବଞ୍ଚାଇ ଦିଅ ।” ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ହୃଦୟ
 ଶୋକାହୁତ ମାତାର କରୁଣ ସନ୍ଦାନରେ ଚଳିତ ହେଲା । ସେ
 ମନେ ମନେ ଶାବନେ, “ମୃତ୍ୟୁ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାଷା; ନନ୍ଦ ହେଲେ ମୃତ୍ୟୁ
 ଅବଶ୍ୟ ହେବ । ନିର୍ବାଣ ପ୍ରାପ୍ତିରେ କେବଳ ମୃତ୍ୟୁର ବନ୍ଧନ ।
 ପ୍ରାଣିକୁ ଏହି ଦବ୍ୟଜ୍ଞନ ପ୍ରଦାନ କଲେ ସେ ତାହାର ଶୈବନ୍ତ
 ରକ୍ଷା ପାଇବ ।” ଶୋକହୃଦୟ ମାତାକୁ ବୁଦ୍ଧଦେବ କହିଲେ ସେ
 ଗୋଟିଏ ଔଷଧ ତିଆରି କରି ତାହାର ପୁଅକୁ ପୁନର୍ବାର ପ୍ରଣତନ
 କରି ପାରିବେ । ଏହା ଶୁଣିବାକ୍ଷଣି ମାତାର ମନରେ ଆଶା ସଂଭାର
 ହେଲା । ସେ କୃତଜ୍ଞ ନେତ୍ରରେ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ଆଡ଼େ ଚାହିଁ ରହିଲା ।
 କିନ୍ତୁ ବୁଦ୍ଧଦେବ କହିଲେ “ସେହି ଔଷଧ ତିଆରି କରିବାକୁ
 ତତ୍ତ୍ୱ ସୋରିଷ ଆବଶ୍ୟକ; ଯେଉଁ ଘରେ କେବେ କେନ୍ଦ୍ର
 ମରିନାହିଁ ସେହିପରି ଘରୁ ତାହା ଆଣି ପାରିଲେ ଔଷଧ ତିଆରି
 ହୋଇ ପାରିବ ।”

ସରଳା ରମଣୀ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ଗର୍ଭର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଜାଣି
 ନ ଯାଇ, ମୃତ ଶିଶୁଟିକୁ ପୁନର୍ବାର ବସରେ ଧରି ଗଲା ସେହି
 ସେ ରାସ ଆଣିବା ସଜାଣେ । ସେ ସ୍ୱପ୍ନମେ ଗୋଟିଏ ଗୁଡ଼କୁ ଘାଇ
 ପଶୁଥିଲା, ତାଙ୍କଘରେ କେହି କେବେହେଲେ ମରିଛନ୍ତି ନ ନାହିଁ ।
 ଉତ୍ତର ପାଇଲା, ‘ନଶେ ନୁହେଁ, ଦୁଇଜଣ ନୁହନ୍ତି, ଅନେକ ଲୋକ ।’
 ସେ ହତାଶ । ଆଉ ଗୋଟିଏ ଗୁଡ଼କୁ ଗଲା; ସେଠାରେ ବି ସେହି
 ନିରାଶ ଉତ୍ତର । ସେ ଏହିପରି ଅନେକ ଗୁଡ଼କୁ ଘାଇ ପ୍ରତି ଗଲା ।

[ମା ମୃତ ପୁତ୍ରକୁ କୋଳରେ ନେଇ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ନିକଟରେ]

ବିବେକ ଶେଷରେ ଉକ୍ତ ନଗରର ମୃତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ମୋଟାମୋଟି
 ସଂଖ୍ୟା ସେ ଜାଣି ପାରିଲା । କାହାଣୀରେ ପୁଅ, କାହାଣୀରେ
 ମାତା, କାହାଣୀରେ ପିତା—ଏହିପରି କେହି ଦେଲେ ନ ମରୁଥିବା
 ବୁଝି ଗୋଟିଏ ସୁଦ୍ଧା ନାହିଁ । କେଉଁ ବୃଦ୍ଧରେ ପୁଅଟା ପଢ଼ିବୁ
 ଭରଦ୍ବାଜନଳରେ ନିଶେପ କରି ଯୁବକ ପତି ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିଛି,
 କେଉଁ ପରିବାରକୁ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ସାଗରରେ ଭସାଇ ଦେଇ ପିତା
 ଲହୁଧାମ ତ୍ୟାଗ କରିଛି, କାହାର ବୃଦ୍ଧ ବୟସର ଏକମାତ୍ର ପୁଅ
 ମଠାକୁ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିଛି । ଏହି ଶବ୍ଦ ସହସ୍ର ଶୁଣି ଶବ୍ଦର ପାଇ
 ସେ ଗୁହ୍ୟ, “ସମସ୍ତେ ତ ମରନ୍ତି, ମୋ ପୁଅର ମୃତ୍ୟୁରେ ମୁଁ କହିଲି
 ବା ଅଧୀର ଦେବ ।” ଏହି ନୃତନ ଅନେକ ପାଇ ସେ ସୁନବାର
 ବୁଦ୍ଧି ନିଜଟିରେ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେତେବେଳେ ତାହାର ଚକ୍ଷୁରେ
 ଲୋଚନ ନାହିଁ, ମୁଣ୍ଡରେ ବିଷାଦ ନାହିଁ । ସେ ପ୍ରଶାନ୍ତ, ସୁସ୍ଥପଲ୍ଲ
 ଚକ୍ଷୁରେ ବୁଦ୍ଧିର ଚରଣ ମୁକ୍ତିକରି ପ୍ରଶାମ କଲ । ପୁଅଟିର ଦହନ
 ହିସା ସମାପନାନ୍ତେ ସେ ଫେରା ଦଳରେ ବୁଦ୍ଧିହୋଇ ଉତ୍ତୁଣୀ
 ହୁଅନ୍ତେ ଫାବନ ନିର୍ବାହ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ଆଉଦିନେ ବୁଦ୍ଧିଦେବ ଭଜନୁତର ଭରଦ୍ବାଜ ନାମକ ଜଣେ
 କୃଷକର ଦ୍ଵାର ଦେଶରେ ଉଷା ପାଟ ଦୁଗ୍ଧେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ
 ଅଛନ୍ତି, ଭରଦ୍ବାଜ ବରୁ କାହାର ଦେଲା । ଦିନରାତି ସେ ମୁଣ୍ଡର
 ଝାଳ କୁଣ୍ଡରେ ମାରି ବହୁ ପରିଶ୍ରମ ମାଗେଷ ସ୍ଵପ୍ନ ବୁଝି ଦ୍ଵାର
 ନିଜର ଓ ପରିବାରର ଉଦର ପୋଷଣ କରୁଥିଲା । ସେ
 କମଣ୍ଡଳୁଧାଣ ଜଣେ ସଲ୍ୟାସୀଙ୍କୁ ଦ୍ଵାର ଦେଶରେ ଦେଖିବାମାତ୍ରେ
 ଅଗ୍ନିଶର୍ମା ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଉତ୍ତମା କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ
 କହିଲା, “ଭଣ୍ଡ, ଧର୍ମନାମରେ ପଣର କଷ୍ଟାଦିତ ଧନଉପରେ

କାହିଁକି ନିର୍ଦ୍ଦର କର ? ଶୁଣ ନାହିଁ ତର ନାହିଁ ବଡ଼ଦବସ,
 ଡାଡ଼ ଉଠା କହୁ ଡେ ମୁଁ ଶେତରୁ ଶସ୍ୟ ଆଦାୟ କରେ;
 ଆଉ କୁମ୍ଭେ, ମାଗି ମାଗି ନିଜର ଅଳ୍ପ ସଂସ୍ଥାନ କର । କୁମ୍ଭପରି
 ଆବସ୍ୟପରାୟଣ ପରସ୍ତାପଡ଼ାଶ୍ରମାନେ କି ସମାଜର ଗଳଗ୍ରହ
 ନୁହନ୍ତି ? କାର୍ଯ୍ୟ ନ କରି, ପରିଶ୍ରମ ନ କରି ଖାଇବାରେ
 କୁମ୍ଭର କି ଅଧିକାର ଅଛି ? ମୁତ ନେକକୁ ଧର୍ମର ଦାଣ୍ଡ
 ଦେଇ ପ୍ରବେଶନା କରିବାକୁ କି କୁମ୍ଭ ମନରେ କିଛି ଶଙ୍କା
 ହେଉନାହିଁ ? ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପରି ପରଧନରେ କାହିଁକି ଆଶା କର ?
 ଇଷା ମାଗିବାଠାରୁ ଅଧିକ ଲଜାର ବିଷୟ ଆଉ କଣ ଅଛି ?
 କୁମ୍ଭେ ଆଜିଠାରୁ ଏହି ଘନ ବୁଦ୍ଧି ପରିଚ୍ୟାପ କର । ଆସ, ମୋ
 ସଙ୍ଗେ ଜୁଆଳରେ ବଳଦ ଯୋଡ଼, କଣ ବାଡ଼ି ଧରି ବଳଦ ଦାଗ
 ଚାଷ କର, ବହନ ବୁଣ, ଶେତରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଖଟ ଓ କଣ୍ଟାଜିତ
 ଫଳରେ ଉଦର ଜୁଳା ଖାନ୍ତିକର ।”

ଏହି ଉତ୍ତର ବାକ୍ୟର ଉତ୍ତର ସ୍ୱରୂପ ବୁଦ୍ଧଦେବ କୃଷକକୁ
 ବୁଝାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । “ଉରଦାନ, ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଜଣେ କୃଷକ ।
 କିନ୍ତୁ ମୋର କୃଷି ବ୍ୟବସାୟ କୁମ୍ଭଠାରୁ ଅଲଗା । ଚଣ୍ଡାପ ଅଟେ,
 ମୋର ସଜ, ରକ୍ତ ଅଟେ ମୋର ବର୍ଣ୍ଣ, ତନୟ ଅଟେ ମୋର
 ହଳ, ମନ ଅଟେ ସେହି ଜୁଆଳ ପଲପ, ମନ ଦେଇ କରିବା
 ଅଟେ କରିବାଡ଼ି, ସତ୍ୟ ହଳ ବାନ୍ଧିବା ରକ୍ତ, ମାନବର ହୃଦୟ
 ଅଟେ ମୋର ଶେତ ଓ ନିବାଣ ଅଟେ ମୋର କଣ୍ଟାଜିତ ଫଳ ।”

ଏହିପରି ଉତ୍ତର ଶାଲ ଉରଦାନଙ୍କ ମନରେ ଅନୁରୂପ ଜାତ
 ହେଲା । ସେ ଇଡ଼ ଶିଶୁରର ଶୂନ୍ୟ ଜୁଳା ବ୍ୟତୀତ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଶିଶୁରର
 ଖୁଆ ନିବାରିଣି କରିବାକୁ ମନ ବଳାଇଲା । ସେହିଦିନହିଁ ସେ
 ବୁଦ୍ଧଦେବ କିଛି ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ରହିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ଦେବଦତ୍ତ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ପ୍ରତିଦୟତାରେ ପରସ୍ତ ହୋଇ
 ଅବଶେଷରେ ବୁଦ୍ଧ ସ୍ୱର୍ଗର ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଭୀଷ୍ମଦେବ
 ଭୀଷ୍ମ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ମନରୁ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ଧର୍ମ ନିର୍ଦ୍ଦାୟକ ଚରୋଚିତ ହୋଇ
 ନ ଥିଲେ । ସେ ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ଅତୁଳମୟ ଖ୍ୟାତି ଓ ଯଶୋବର୍ଦ୍ଧନରେ
 ନିରାନ୍ତ ମିତ୍ରମାଣ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । ସେ ଥରେ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ
 ଠାରେ ନିଜ ହୃଦୟର ମାତ ଘଣ୍ଟାଘର ଲୁଚାଇ ରହି ନ ପାରି
 ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ୨୨ବର୍ଷ ବୟସ ହେବା ଦେଖି
 ଦେବଦତ୍ତ ତାଙ୍କୁ ବୁଦ୍ଧସ୍ୱରୂପ ଅବସର ଗ୍ରହଣ କରି ସ୍ୱର୍ଗର
 ନେତୃତ୍ୱ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଏହି
 ଅନୁରୋଧ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ବୁଦ୍ଧଦେବ ଅସମ୍ମତ ହେଲେ ।
 ଦେବଦତ୍ତ ଏହି କାରଣରୁ ସ୍ୱୟ ଚ୍ୟାଗଜ୍ଜରି ପ୍ରମାଣ୍ୟ ଭାବେ
 ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ଚକ୍ରଧାରଣ କଲେ । ବୁଦ୍ଧଦେବ ଏହା ଜାଣି
 ପାରି ଦେବଦତ୍ତଙ୍କୁ ସ୍ୱର୍ଗରୁ ବଞ୍ଚେଇ ଆଦେଶ ପ୍ରଦାନ କଲେ ।
 ଦେବଦତ୍ତ ସ୍ୱର୍ଗରୁ ବଞ୍ଚେଇ ହୋଇ ମାରକ ନ ଥିଲେ । ସେ
 ଗୋଟିଏ ପ୍ରତିପକ୍ଷ ଯୁଦ୍ଧ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ତାହାର ନେତା ହେବା
 ଅଭିପ୍ରାୟରେ ବୁଦ୍ଧ ସ୍ୱର୍ଗରେ ଉଦ୍ଧବ୍ୟବସ୍ଥିତଲେ । ଏପରି ଉଦ୍ଧବ
 ଉପାୟବାକୁ ଦେବଦତ୍ତ ଗୋଟିଏ ପୁତ୍ରୋର ପାଇଲେ । ସେ
 କହିଲେ ଯେ ଖାତ୍ୟ, ପରିଧେୟ ଓ ଆବାସ ସ୍ଥାନ ବସ୍ତୁରେ
 ଭୀଷ୍ମମାନେ ଆତ୍ମର ଅଧିକ କଠିନ ନୟମ ପାଳିବାକୁ ହେବ ।
 ବୁଦ୍ଧ ଏପରି କଠିନ ନୟମ ପ୍ରଚଳନ କରିବାକୁ ଅତୀକାର କଲେ
 ମଧ୍ୟ ତାହା ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ କଲେ ନାହିଁ । ଦେବଦତ୍ତ
 ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ଏହି ଅନୁମତ ତାଙ୍କ ଦୁର୍ବଳତାର ପରିସ୍ପଷ୍ଟ
 ବୋଲି ଦେଖିଲା କଲେ । ସ୍ୱର୍ଗର କେତେ ଶିଷ୍ୟ ଦେବଦତ୍ତଙ୍କ ପକ୍ଷ
 ସମର୍ଥନ କଲେ । କୁଳ ଦେଶରୁ ୫୦୦ ଭୀଷ୍ମ ନୁଆକରି ସ୍ୱର୍ଗରେ

ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଧାତ ସଦମ୍ୟ ଥିଲା ।
 ଧୀବର ନାଲରେ ମଧ୍ୟ ଡେଇଁଲା ପରି ସେମାନେ ଦେବଦତ୍ତଙ୍କ
 ମାୟାଜାଲରେ ପଡ଼ିତ ହୋଇ, ବୁଦ୍ଧଦେବ ଓ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ପବନ
 ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ତ୍ୟାଗ କଲେ । ଏହି ସଂଘ ସହିତ ଦେବଦତ୍ତ ସୁନସୁଦ
 ନିକଟ ପର୍ବତରେ ଅବସ୍ଥାନ କଲେ ।

ଫଳେ ଭୂତରେ ନୂତନ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେଉଛନ୍ତି,
 ଦେବଦତ୍ତ ଡେଇଁଲେ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ ସାନ୍ନପୁଷ୍ପ ଓ ମୌର୍ଦ୍ଦ୍ଧ-
 ଲାୟନ୍ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ । ସେ ମନେକଲେ ସେ ଦୁହେଁ ମଧ୍ୟ
 ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କୁ ତ୍ୟାଗ କରି ତାଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ମିଶ୍ରି ଅଛନ୍ତି । ସେ
 ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ବୁଝାଇ ରହି ଅଧିକ ଦେବାନ୍ତ ତାଙ୍କର
 ନିତ ଦେଲା । ମାତ୍ର ଶିଷ୍ୟଗଣ ଆତ୍ମର ଶୁଣିବାକୁ ଉଦ୍ଧାତ
 ଦେଖାଉଥିଲେ । ଏପରି ଅନୁସ୍ଥାରେ ସବୁ ଉତ୍ତରଣବା ଅନୁଚିତ
 ମନେକରି ସେ ଶିଷ୍ୟ ଦୁହେଁଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେବାକୁ କହି ନିଦ୍ରା
 ରଲେ । ଏହି ମୁହୋଗ ଉତ୍ତରମତି ଶିଷ୍ୟ ଦୁହେଁ ଗୁଡ଼ି ନ ଥିଲେ ।
 ଦେବଦତ୍ତ ନିଦ୍ରାଗତ ହେବା ସମୟରେ ସେମାନେ ବ୍ରଜଦେଶର ସେହି
 ୫୦୦ ଘରକୁ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ମାତାମୁଖ୍ୟ, ଦେବଦତ୍ତଙ୍କ ନିକଟକୁ ଓ
 ସେମାନଙ୍କର ଅପରାଧ ବିଷୟ ଅଳ୍ପ ବିଶଦ ଗ୍ରହଣ ବୁଝାଇ ଦେଲେ ।
 ଶିଷ୍ୟମାନେ ତାହା ବୁଝି ଦୋଷ ସ୍ୱୀକାର କଲେ, ଓ ଦେବଦତ୍ତଙ୍କୁ
 ପରିତ୍ୟାଗ କରି ପ୍ରମଦାର ବୌଦ୍ଧ ସ୍ୱରର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ-ନେଲେ ।

ମରଧରାଜା ଅନାଚରଣ ଦେବଦତ୍ତଙ୍କୁ ଶୁଣି କରିଥିଲେ
 ମତ୍ୟ ମାତ୍ର ଟିକିତତ୍ୟା ଅପରାଧ ତାଙ୍କ ହୃଦୟକୁ ଶତାଧିକ କଲ । ସେ
 ଅନୁରାଗାନଳରେ ଦଗ୍ଧୀଭୂତ ହେଲେ । ଏହି ନିରାଶର ଉପଶମାର୍ଥେ
 ଅନେକ ଲୋକ ଅନେକ ପ୍ରକାର ଉପଦେଶ ଦେଲେ — କିଏ କହିଲା
 ଶ୍ରୀମାତ୍ର, କିଏ କହିଲା ଦାନ, କିଏ କହିଲା ପତ୍ର । ଗୁନାକ

ନିକଟରେ ପ୍ରସାଦ ଚିକିତ୍ସକ ଖବର ଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ପ୍ରକୃତ
 ରୋଗ କଣ ସେ ନିଦାନ କରିପାରି ତାହାର ଚିକିତ୍ସାର ବ୍ୟବସ୍ଥା
 ନଲେ । ସେ ‘ସ୍ୱାମୀକୁ ବୁଝାଇଲେ, ଯେ ଦୟାବତାର ସରଂସୁକ୍ତ
 ବୁଦ୍ଧଦେବଟି ତାଙ୍କ ଦର୍ଶ୍ୟ ହୃଦୟରେ ସତ୍ୟଜ୍ଞାନାମୃତ ସେଚନ
 କରି ଶୀତଳ କରିବେ । ଖବରକ’ ମାଧ୍ୟ ଉପଦେଶରେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର
 ବୁଝାସ ନିର୍ମୁଲ୍ୟ । ସେ ଅନ୍ୟ କାହାର କଥା ନ ଶୁଣି ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ
 ସହିତ ସାକ୍ଷାତ କରିବା ପ୍ରିୟ କଲେ ।

ସେତେବେଳେ ବୁଦ୍ଧଦେବ ଖବରକର ଗୋଟିଏ ଆତ୍ମ
 କାଳରେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ଗୁପ୍ତି ସମୟ, ଆକାଶରେ ସୁଧାକର
 ସୁଧା ତାଳ ନରତରୁ ଶାନ୍ତିମୟ କରୁଅଛନ୍ତି । ଉଦ୍ୟାନର ନ୍ୟାୟ-
 ଧୌର ଏକ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ପ୍ରାନ୍ତରେ ବୁଦ୍ଧଦେବ ଏକ ଶିଷ୍ୟବର୍ଗ
 ପ୍ରକୃତର ମୋହନ ଶୋଭାରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଆତ୍ମପ୍ରସାଦ ଲଭ
 କରୁଅଛନ୍ତି । ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ଲୋକ ଏକ ପ୍ରାନ୍ତରେ ରୁଣ୍ଡ ହୋଇସୁବା
 ପଡ଼େ ନିସ୍ତବ୍ଧତା ବିରାଜମାନ କରୁଅଛନ୍ତି । ସମୟେ ସମୟେ
 କୌଣସି ଜଣେ ଶିଷ୍ୟ ଧର୍ମସଂହାର କୌଣସି ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନଟିଏ ଉଚ୍ଛ୍ୱ-
 ସ୍ଥିତ ଦଳିତ ପୁରରେ ପଶୁଥିଲେ, ବୁଦ୍ଧଦେବ ଧୀରେ, ଅତି ଧୀରେ
 ତାଙ୍କର ପ୍ରଶାନ୍ତ ମୁଖଟିକୁ ଉତ୍ତର ସଳଖ କରି ସେହି ଗୁଡ଼ ଚତ୍ୟାସ
 ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ବୁଝାଉଅଛନ୍ତି । ଏପରି ଶାନ୍ତିମୟ ସମୟରେ
 ଖବର ଓ ଅନାଚରଣ ସେହି ପ୍ରାନ୍ତରେ ଉପମତ ହୋଇ ଶିଷ୍ୟ
 ପରିବେଷ୍ଟିତ ଗୁରୁଦେବଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କଲେ ।

ସେହି ଲୋକାବଶ୍ୟର ନିସ୍ତବ୍ଧତା ଦେଖି ସ୍ୱାମୀ ମନରେ
 ଶୁଦ୍ଧ ପଶୁର ହେଲେ । ସେ ଖବରକୁ ତାଳି ପଶୁଥିଲେ, ‘‘ଖବର,
 ତୁମ୍ଭେ କି ମୋତେ କୌଣସି ଚିନ୍ତାପଦ୍ଧତିରେ ଆଣି ପଢ଼ାଇଅଛ ?

ମୁଁ ଦେଖୁଛି ଏଠାରେ .ସହସ୍ରାଧିକ ମନୁଷ୍ୟ ବସି ଅଛନ୍ତି, ଅତୀତ
 କାହାର ମୁଖରୁ ବାକ୍ୟଟିଏ, କାହାର କଣ୍ଠରୁ କାଣ୍ଡଟିଏ ବା
 କାହାର ନାକରୁ ଛୁଙ୍କଟିଏ ଶୁଭ୍ରନାହିଁ । ମୋତେ କଣ କୁହେମ କରି
 ଇନ୍ଦ୍ରମାନଙ୍କ ହସ୍ତରେ ନିଷେପ କରୁଅଛ ?” ଜବର ସଜାକୁ କହିଲେ,
 “ମହାରାଜ, କୌଣସି ଶତ୍ରୁପକ୍ଷର ଆଶଙ୍କା କରନ୍ତୁ ନାହିଁ ।
 ପାଞ୍ଚନ୍ତୁ—ଦେଖନ୍ତୁ ସେହି କହାରର ମଧ୍ୟ ପ୍ରସ୍ଥ ସମ୍ମୁଖରେ, ପୂର୍ବକୁ
 ମୁଖ କରି ଶିଖ୍ୟବର୍ଗ ଦେଖିତ ହୋଇ ତଥାପିତ ବୁଦ୍ଧ ପ୍ରଶାନ୍ତ
 ଧୀରପ୍ରିୟ ଶବ୍ଦେ ବସିଅଛନ୍ତି ।” ରାଜା ଆଉ କେତେ ପଦ ଅଗ୍ରସର
 ହୋଇ ଦେଖିଲେ ବୁଦ୍ଧଦେବ ପ୍ରଶାନ୍ତ ସରୋବରପରି ପ୍ରସନ୍ନତା ପୂର୍ଣ୍ଣ
 ହୃଦୟରେ ବସିଅଛନ୍ତି । ସେ ନିକଟକୁ ଯାଇ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର
 ଚର୍ଚ୍ଚନ ଲଭି କଲେ । ସେ ତାଙ୍କଠାରେ ସ୍ୱକୃତ ଅପସ୍ୟ ନିତ୍ୟ ପ୍ରକାଶ
 କରି ଅନୁଚିନ୍ତା ଦେଲେ ଓ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ସାଧୁ ଉପଦେଶ ଶ୍ରବଣ-
 କରି ତାଙ୍କର ସିଦ୍ଧି ଦେଲେ । ସେହି ଦିନଠାରୁ ଅନାଚରଣକୁ
 ଅନୁଚାପାଳନ ନିର୍ଦ୍ଦାପିତ ଦେଲା । ସେ ପିତୃହତ୍ୟା ଅପସ୍ୟରୁ ମୁକ୍ତ
 ହୋଇ ବୁଦ୍ଧାଜିତ ମାର୍ଗର ଅନୁଗମନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।
 ଅନାଚରଣ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କୁ କେବଳ ଧର୍ମ ସମ୍ମାନ ଗୁରୁ କରି ନ
 ଥିଲେ । ଗୁରୁତର ସଜନୀୟ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ସେ ତାଙ୍କର ପରାମର୍ଶ
 ନେବାକୁ ବୁଝିତ ଦେଉ ନ ଥିଲେ । ସେ ଶଶତାନ୍ତର ବୈଶାଳୀ
 ଦେଶ ଆଶ୍ରମଣ କରି ମତ୍ୟ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଆୟତନ ବଢ଼ାଇବା
 ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ମନୁଷ୍ୟ ପରାଜିତେ । ସେତେବେଳେ
 ବୁଦ୍ଧଦେବ ସଜନୀୟର ଗୁପ୍ତକୃତ ପଦରେ ରହିଥିଲେ ।
 ସଜନୀୟ ବଞ୍ଚନର ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ ବୈଶାଳୀ ଆଶ୍ରମଣ
 ବିଷୟରେ ପଚାରିବାରୁ ଶାନ୍ତିପିତାୟ ବୁଦ୍ଧ ଉତ୍ତର ଦେଲେ,
 “ହେତେଦିନ ଯାଏଁ ବୈଶାଳୀ ନରରାଜା ଏକତା ରକ୍ଷାକରି

ନିମ୍ନଲିଖିତ ନିୟମ ପାଳନ କରୁଥିବେ, ସେତେବେଳେ ଯାଏଁ ସେମାନେ ଅଜେୟ ରହିବେ । ସେହି ନିୟମ ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି :—

- (୧) ସେମାନଙ୍କର ଗଣତନ୍ତ୍ର ମୂଳକ ସଙ୍ଗର ମୁହଁମୁହାଁ ଅଧିବେଶନ ।
- (୨) ସଭାର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଓ ଦେଶର ପରିପାଳନରେ ଏକତା ।
- (୩) ଗୁରୁଜନମାନଙ୍କଠାରେ ଭକ୍ତି ।
- (୪) ମତର ଓ ଦେବାଳୟମାନଙ୍କରେ ପୂଜା, ବ୍ୟବସାୟ ଓ ପୂର୍ବାସୁରର ବୃତ୍ତମତ ଅନୁଧାରନ ।
- (୫) ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁମାନେ ଅର୍ହତ, ସେମାନଙ୍କର ସମ୍ମାନ ।

ବୋଧହୁଏ ଏହି ଗୁଣ ଗୁଡ଼ିକ ବୈଶାଳୀ ନଗରବାସୀଙ୍କ ଠାରେ ସେ ଦେଖିଥିଲେ । ବୈଶାଳୀବାସୀ ଏକତ୍ରିତ ହୋଇ ଗଣତନ୍ତ୍ର ମୂଳକ ଶାସନମତ ଚଳାଇଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କ ଦେଶକୁ ନୟା କରିବା କାହାର ସାଧ୍ୟ ନ ଥିଲା । ତେଣୁ ବୁଦ୍ଧଦେବ ଅଜାତଶତ୍ରୁକୁ ଏହିପରି ଉପଦେଶ ଦେଇ ତାଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧରୁ ବରକ୍ତ କରାଇଥିଲେ ।

ବୁଦ୍ଧଦେବ ମୁଗଦାବ କାନନରେ ସହ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲେ ଚାକ ଜୀବନର ଶେଷ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଧର୍ମ ସୁଧାର କାର୍ଯ୍ୟରେ ସବିତା ବ୍ୟସ୍ତ ଥିଲେ । ସେ ବୁଦ୍ଧଗୁଡ଼, ବୈଶାଳୀ, କପିଳବାସୁ, ଶ୍ରାବସ୍ତି, ମଞ୍ଜିବେଶ, ବାସୁଶିଷୀ ପ୍ରଭୃତି ମଧ୍ୟ ଦେଶର ପ୍ରଧାନ ନଗର ମାନଙ୍କରେ ରହୁଥିଲେ । ସାଧାରଣତଃ ସେ ବର୍ଷାକାଳ ଶୁଭୂର୍ଯ୍ୟସ୍ୟା ସମୟରେ ତାଙ୍କର ଧର୍ମଜନ ବନ୍ଦ କରି କୌଶମ୍ବୀ ଏକ ପ୍ରାନ୍ତରେ ବ୍ରହ୍ମାମ ନେଉଥିଲେ । ସେ ଥରେ ଚଣ୍ଡଶାଳା ନକଟସ୍ଥ ସୋରାସ୍ତ୍ର ଯତ୍ୟନ୍ତ ଯାଇଥିଲେ । ବୁଦ୍ଧଦେବ ଯେଉଁଠାକୁ ଯାନ୍ତି, ସମୟେ ସବିତା

ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟମାନେ ରହୁଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ରହୁବା ନିମିତ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଧାନ ନଗରରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାଶିତ ଉଦ୍ୟାନ ଓ ବହୁର ପ୍ରାପିତ ହୋଇଥାଏ । ସେଠାରେ ସମସ୍ତେ ରହୁଥାନ୍ତି ।

ବୁଦ୍ଧଦେବ ଏହି ମଠ ବା ବହୁରରେ ତାଙ୍କର ଦିନ କପରି ନିଶାଉଥିଲେ ଜାଣିଲେ, ତାଙ୍କ ମହତ୍ତ୍ୱ ଚଉପରି ବୃଦ୍ଧିପାତ୍ର । ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ଅବଗତ ହୋଇପାରେ । ତତ୍ପର ତାଙ୍କ ଚରଣର ସାବଧାନ, ପରପରା, ଦିନସ୍ଥର ଧୀର ସ୍ୱଭାବ ଓ ନିଷ୍ଠାଳ ଜୀବନ କଥା ଜାଣି ପ୍ରସନ୍ନ । ସେ ପରକୁ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ଉପଦେଶ ଦେଉଥାନ୍ତି ସେ ସବୁ ସେ ନିଜ ଜୀବନରେ ପାଳନ କରିବାକୁ ଭୁଲ ନ ଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୌଦ୍ଧ ପଣ୍ଡିତ ବୁଦ୍ଧବୋଧ ତାଙ୍କ ରଚିତ “ବୁଦ୍ଧଚରିତ” ନାମକ ଜୀବନରେ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନର କେତେକ କଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି—“ସେ ଅତି ପ୍ରାଚୀନକାଳରୁ ବହୁରର ସମସ୍ତେ ନିଦ୍ରାଗତ ଥିବାବେଳେ ଶଯ୍ୟା ତ୍ୟାଗ କରୁଥିଲେ । ତାହାରିକୁ ନ ଉଠାଇ ସେ ଆପେ ଆପେ ଉଠି କିଛି କିଛି ପରିବର୍ତ୍ତନ କରୁଥିଲେ । ତାପରେ ଗୋଟିଏ ନିର୍ଜନ ନିଶେଇ ସ୍ଥାନରେ ଯାଇ ଧ୍ୟାନରେ ବସୁଥିଲେ । ଈଶା ନିମନ୍ତେ ବାହାର ଦେଇ ଯାଏଁ ସେ ଏହୁପରି ଧ୍ୟାନରତ ହୋଇ ରହୁଥିଲେ । ଉପାଶନ ସମୟ ଦେଲେ ସେ ଉନବାର ବସ ପରିଧାନ କରି ଈଶାପାତ୍ର ହସ୍ତରେ ଧରି ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ନିକଟସ୍ଥ ଗ୍ରାମ ବା ନଗରରେ ପ୍ରବେଶ କରୁଥିଲେ । ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କୁ ଦେଖି ଲୋକମାନେ ମହା ଉତ୍ସାହରେ ଈଶା ଦାନ କରୁଥିଲେ । ପୁଣି ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କୁ ସ୍ୱ ସ୍ୱ ଗୃହକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରୁଥିଲେ । ସମସ୍ତଙ୍କୁ କୌଣସି ନିଶେ ଉକ୍ତର ଆବଧାନ ହୁଏନ

ନରବାକୁ ଦେଉଥିଲା । ସମସ୍ତଙ୍କର ଶ୍ରେୟନ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହେଲା ପରେ
 ବୁଦ୍ଧଦେବ ଗୁଡ଼ସ୍ଥାନକୁ ଧର୍ମ ବସୟ ଉପଦେଶ ଦେଉଥିଲେ ।
 ଏହି ଉପଦେଶ ଶୁଣି କେତେ ସଦାରେ ମିଶ୍ରି ଉଷ୍ମ ଦେଉଥିଲେ
 ଆଉ କେତେ ସଦା ଦ୍ଵାଦ୍ଵାରେ ରହି ଉପାସନା ଦେଉଥିଲେ ।
 ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଆଉ କେତେ ମଧ୍ୟ ଅର୍ଦ୍ଧତ ହୋଇ ପାଉଥିଲେ ।
 ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ ଉତ୍ତରୁ ସେ ପୁନର୍ଦ୍ଦାର ତାଙ୍କ ଆଶ୍ରମକୁ
 ଫେର୍ଡୁଥିଲେ । ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ପ୍ରମେଷାରେ ସେ ବହାରର ପିଣ୍ଡା
 ଉପରେ ବସି କିଛି ସମୟ ବ୍ରତୀୟ ନେଉଥିଲେ । ସମସ୍ତ ଶିଷ୍ୟ
 ଫେରିବାର ଜାଣିଲେ ସେ ନିଜର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପ୍ରକୋଷ୍ଠରେ ପ୍ରବେଶ
 କରୁଥିଲେ । ଏହିପରି ଦବସର ଅର୍ଦ୍ଧେକ ଭାଗ କଟି ଯାଉଥିଲା ।
 ସେ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଉତ୍ତରୁ କପର ଦ୍ଵାର ଦେଶରେ ଠିଆ ରହି ଶିଷ୍ୟ-
 ମାନଙ୍କୁ ଲଜତର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଗୀତନ ସକାଶେ ତେଷ୍ଟା କରିବାକୁ
 କହୁଥିଲେ । ଧ୍ୟାନ ନିମନ୍ତେ କେତେ ବସୟ ନିଦାନ କରିବାକୁ
 ଆଉ କେତେ ଶିଷ୍ୟଙ୍କୁ କହୁଥିଲେ । ପୁଣି ଶିଷ୍ୟର ଚକ୍ର ଅନୁସାରେ
 ଧ୍ୟାନ ନିମନ୍ତେ ବସୟ ବାଛି ଦେଉଥିଲେ । ଏହାପରେ ସେ ଦାଦାର
 ଏକାନ୍ତ ସ୍ଥାନକୁ ଯାଇ ଧ୍ୟାନରେ ବସୁଥିଲେ । ବୁଦ୍ଧଦେବ ଆଉ
 କିଛି ସମୟ ବ୍ରତୀୟ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ସମୟେ ସମୟେ ସେ
 କୌଣସି ଶିଷ୍ୟଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବନର ନିର୍ଜନ ସ୍ଥାନକୁ ଯାଇ ତାଙ୍କୁ
 ରୁଚି ଉପଦେଶ ଦେଉଥିଲେ । ତାପରେ କିଛି ସମୟ ଦାଦ ତାଙ୍କ
 ଅନୁର ଓ ଅନୁଗତ ମାନଙ୍କର କପର ମଙ୍ଗଳ କରି ପାରିବେ
 ତାହା ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ । ଦିନ ଦୁଇ ପ୍ରହର ବେଳେ ନିକଟ ବ୍ରାମ-
 ବାସୀମାନେ ଆସି ବହାର ନିକଟରେ ରୁଣ୍ଡ ଦେଉଥିଲେ ।
 ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବହାର ସେପାନେ ବୁଝିବାଇବା ସରଳ ଭାଷାରେ, ସତ୍ୟ
 ଓ ଶୁଦ୍ଧ ବସୟ ସେମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଉଥିଲେ । ସନ୍ଧ୍ୟା ଆରମ୍ଭନ ପୂର୍ବରୁ

ଆବଶ୍ୟକ ହୋଏ ତେଲେ ସେ ପୁନଃବାର ସ୍ନାନ କରୁଥିଲେ । ସ୍ନାନ ପରେ ସେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ପିଣ୍ଡାରେ ବସୁଥିଲେ । ଏଠାରେ ଇଷ୍ଟମାନେ ଧ୍ୟାନ ଶେଷ କରି ଜଣେ ଜଣେ ଆସି ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ବସୁଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଶିଷ୍ୟମାନେ ପ୍ରଶ୍ନ ଦ୍ଵାରା ନିଜ ନିଜର ସନ୍ଦେହ ଉତ୍ତର କରୁଥିଲେ ଓ ନିଜ ନିଜର ଧ୍ୟାନାବସ୍ଥା ପ୍ରତୀତି କରୁଥିଲେ । କେତେ ଶିଷ୍ୟ ସତ୍ୟାନ୍ଵେନ ବସନ୍ତ ପୁନଃବାର ବୁଝାଇବାକୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଥିଲେ । ଏହି ଗୁରୁଶିଷ୍ୟ ମିଳନ ଶୁଭର ପ୍ରଥମ ପଡ଼ର ପାଏଁ ବସୁଥିଲା । ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବତାୟ ଦେଇ ସେ ପୁନଃବାର ଧ୍ୟାନ ରତ ହେଉଥିଲେ । ତାପରେ ପ୍ରଳୋଭୁ ଦାହାରେ ଇନ୍ଦ୍ର ସମୟ ଚିତରଣ କରି ଚପୁନ କରୁଥିଲେ ।”

(୧୧)

ନିର୍ବାଣ

ଅନ୍ତୀ ବର୍ଷ ବୟସରେ ତାଙ୍କର ମୁଣ୍ଡ ଉନ୍ନ ହେଲା । ସେ କୈଣସି ନରଣ ତ୍ୟାଗ କରି ଦେଲୁକ ନାମକ ଗୋଟିଏ ସ୍ତୁପ ଶିଳା ଗ୍ରାମରେ ବାସ କଲେ । ଏଠାରେ ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ଆହୁରି ଶରୀର ହେଲା । ସେ ଆହୁରି ଅଧିକ ଦୁଃଖ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ସେହି ସମୟରେ ସେ କହିଥିଲେ, “ଆଉ କିନ୍ତୁ ମାସ ପରେ ତଥାଗତ ଇନ୍ଦ୍ରଜିତ ସମ୍ଭବଣ କରିବେ ।” ଟିକିଏ ସ୍ତୁପ ହେଲାପରେ ସେ

ସେହି ସ୍ଥାନ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ସୁନବାର ବୈଶାଳୀ ନଦତଟେ ମହାବନକୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ । ସେଠାରୁ ସେ ଗାବା ପ୍ରୟାଣ କଲେ । ସେହି ସ୍ଥାନରେ ତାଙ୍କୁ ଜଣେ ସୂର୍ଯ୍ୟକାରର ଆକର୍ଷ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ସୂର୍ଯ୍ୟକାର ଅଳ୍ପ ଓ ଛିଚ୍ଛୁ ବ୍ୟକ୍ତିର ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଶ୍ରେୟନ ସମାଗେ ଦେଲା । ବୁଦ୍ଧଦେବ ଭିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କଲେବେଳେ ନଏ ଜଣ ଦେଲା ବୁଦ୍ଧ ନ ଥିଲେ । ମେ ଚେଣୁ ସୂର୍ଯ୍ୟକାରଦତ୍ତ ଅଳ୍ପ ବ୍ୟକ୍ତିର ଆହାର କଲେ । ଏହି ଖାଦ୍ୟ ଦ୍ଵାରା ତାଙ୍କର ଦେହ ସୁନବାର ଅସୁସ୍ଥ ହେଲା । ସେ ସେଠାରୁ କୁଶୀନଗର ଆସିମୁଖେ ଯାତ୍ରାକଲେ । ପଥ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ଆମାଶୟ ଶ୍ଵେତ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ସେ ବାଟରେ ଅତିଶୟ କ୍ଳାନ୍ତ ଓ ଚୁଷାର୍ତ୍ତ ହେବାରୁ, ଆନନ୍ଦ ବୁଦ୍ଧକୁ ନଦର ଜଳ ଆଣି ତାଙ୍କୁ ଦେଲେ । ତତ୍ପରେ ସେ କଷ୍ଟର ଆଶୁସ୍ଥ ହୋଇ କୁଶୀ ନଗରରେ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେଲେ । ସେ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ନଗର ବାଡ଼ାରେ ଗୋଟିଏ ବୃନ୍ଦା ବଗିଚାରେ ରହିଲେ । ଦୁଇଟି ଶାଳବୃକ୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଆନନ୍ଦ ଗୋଟିଏ ଶୁଭ୍ର ଶଯ୍ୟା ଚଢ଼ାଇ ଦେଲେ । ତାଙ୍କ ଉପରେ ବୁଦ୍ଧଦେବ ଶୟନ କଲେ । ତାଙ୍କର ଏହି ଶେଷ ଅବସ୍ଥାରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଧର୍ମ ପ୍ରସାର କରିବା ଗୁଡ଼ି ନ ଥିଲେ ।

ସୁଭଦ୍ରା ନାମକ ଜଣେ ଦାର୍ଶନିକ ପତ୍ନୀତ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ସହିତ ପରମର୍ଶ କରିବାକୁ ଏଠାକୁ ଆସିଲେ । ମାତ୍ର ଆନନ୍ଦ ଗୁରୁଙ୍କର ସେହି ଅସୁସ୍ଥ ଅବସ୍ଥାରେ ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯିବାକୁ ଅନୁମତି ଦେଲେ ନାହିଁ । ବୁଦ୍ଧ ଏହା ଜଣିପାରି ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସିବାକୁ ଆବେଶ ଦେଲେ । ଆସନ୍ତମୁଖେ ଅବସ୍ଥାରେ ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟପିତାସୁର ପିତାପା ମେନାଇବାକୁ ବୁଦ୍ଧଦେବ ପରାହଂସ ହୋଇ ନ ଥିଲେ ।

ତାଙ୍କ ଉପଦେଶ ଶୁଣି ପୁରୁଷ ସଂଘରେ ମିଶି ପ୍ରକୃତ୍ୟା ଲଭ କଲେ ।

ଗୁରୁଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ନିଶ୍ଚୟ ଜାଣି ଆନନ୍ଦଙ୍କ ମୁଖ ବସାଦରେ ମଲିନ ହେଲା । ସେ ଆନନ୍ଦ ବଳିଳ ମୁଖରେ ସ୍ବେଦନକରି ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ନିକଟରେ ବସିଲେ । ଶିଷ୍ୟର ସେହି ଶୋକାବୁଳତ ଅବସ୍ଥା ଅବଲୋକନ କରି ବୁଦ୍ଧଦେବ ଆନନ୍ଦଙ୍କ ଦେହରେ ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ବୁଲାଇ ଧୀର ସ୍ବରରେ କହିଲେ, “ଦୁଃଖ କାର୍ଯ୍ୟ କର ? ନନ୍ଦ ଉଦ୍ଧାରୁ ମୃତ୍ୟୁ ନିଶ୍ଚିତ, ଏହାକୁ ବୁଝି ପୁନର୍ବାର ବୁଝାଇବାକୁ ହେବ ? କୁନ୍ଦେ ମୋର ମୃତ୍ୟୁରେ କାତର ହୁଅ ନାହିଁ । ଏହା କୁନ୍ଦ ପକ୍ଷେ ଶୋଭନୀୟ ନୁହେଁ ।” ଆନନ୍ଦ ଗୁରୁଙ୍କ ଆଶ୍ୱାସନା ବାଣୀରେ ନିହତ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ପଚାରିଲେ, “ତଥାଗତଙ୍କ ଚିରୋପାନ ପରେ ସଂଘର ଗତି କଣ ହେବ ? ସଂଘର ନାୟକ ହୋଇ କିଏ ତଳାଇ ପାରିବ ? କାହାଠାରୁ ଆନୁମାନେ ଉପଦେଶ ପାଇବୁ ? କିଏ ଆମର ଝଙ୍କନ୍ତ ଆଦର୍ଶ ହୋଇ ରହିବେ ?” ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ଯାଇ ବୁଦ୍ଧ ଆନନ୍ଦଙ୍କୁ କହିଲେ, “ଆନନ୍ଦ, କେବେ ମୋଠାରୁ କୁନ୍ଦେମାନେ କଣ ଅପେକ୍ଷା କରିଥାନ୍ତି ? ମୁଁ କୌଣସି ପ୍ରକାର ରହସ୍ୟ ମୋ ହୃଦୟରେ ଗୁପ୍ତରୂପେ ନ ରଖି ସମସ୍ତ ସତ୍ୟ ଅତି ସ୍ପଷ୍ଟ ରୂପରେ ବୁଝାଇ ଦେଇଛି । ଯେପରି କେବେ ଗୁରୁ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ କେତେକ ରହସ୍ୟ ବଖାଣୁ କହନ୍ତି ନାହିଁ ମୁଁ ସେହି ଅସାର ପଦ୍ଧାତି ଧରି ନାହିଁ । ତଥାଗତ କେବେ ଭବନ୍ତୁ ନାହିଁ ଯେ ସେ କେବଳ ସଂଘର ନେତା ଓ ତାଙ୍କ ଉପରେ କେବଳ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ସଂଘ ନିର୍ଭର କରିଥାନ୍ତି । ସଂଘ ଜଳବା ନିମନ୍ତେ ସେ ଆଉ ଅଧିକ ବଖାଣୁ କହିବା ଆବଶ୍ୟକ ମନେ କରୁ ନାହାନ୍ତି । ତେଣୁ ଆନନ୍ଦ, ପ୍ରତ୍ୟେକ

ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଚାହାନ୍ତି ଆଲୋକ ହେବାକୁ ହେବ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୋକଣ୍ଡି
ଚାହାନ୍ତି ଆଶ୍ରୟ । ଅନ୍ୟ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିବା, ଅନ୍ୟର ଆଶ୍ରୟ
ନେବା ଅନାବଶ୍ୟକ । ସତ୍ୟାଲୋକ ଦ୍ଵାରା ବୁଦ୍ଧର ଜୀବନ ପ୍ରତି
ଆଲୋକିତ କର । ସତ୍ୟର ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କର । ବୁଦ୍ଧ ତନା
ଅନ୍ୟ କାହାର ଆଶ୍ରୟ ଉପରେ ନିର୍ଭର କର ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଲୁହ
ଓ ଉପଶ୍ରୀମାନେ ସବୁତା ଜୀବନର ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ
ପାଳନ କରନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ନିୟମର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଜୀବନକୁ
ସଂଯତ ରୂପେ ନେଇ, ସେମାନେ କେବଳ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କୁ ପ୍ରକୃତ
ସମ୍ମାନ କରନ୍ତି ।”

ସେ ଶେଷ ଅବସ୍ଥାରେ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନିକଟକୁ ଡାକ
କହିଲେ, “ମୋର ମହା ପ୍ରୟାଣ ଅତି ନିକଟ ହେଲାଣି । ଯାହାର
ଯେଉଁ ସନ୍ଦେହ ବର୍ତ୍ତମାନ ବ୍ୟକ୍ତିକରି ଚାହା ଦୂର କର । କୌଣସି
ପ୍ରଶ୍ନରୁ ରଖି ଏବେ ନ ପଚାରିଲେ ପରେ ବୁଦ୍ଧମାନଙ୍କୁ ଅନୁତାପ
କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।” ଆନନ୍ଦ ଗୁରୁଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ, “ତଥାଗତଙ୍କ
ମରଣ ଉତ୍ତାରୁ ତାଙ୍କର ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ପ୍ରାପ୍ତି ନମନ୍ତେ ଆତ୍ମମାନଙ୍କୁ କଣ
କରିବାକୁ ହେବ ?” ବୁଦ୍ଧଦେବ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, “ଆନନ୍ଦ, ମୋର
ଏହି ମର ବେଦର ଅବଶିଷ୍ଟ ଅଂଶକୁ ପୂଜାକରି ବୁଦ୍ଧମାନଙ୍କ
ପଥ ନିଶ୍ଚିତ କର ନାହିଁ । ନିଜ କର୍ତ୍ତବ୍ୟରେ ଲାଗିପାଅ । ନିଜର
ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ, ସତେଷ୍ଠ ପୁଅ । ପ୍ରାଣପଣେ କାର୍ଯ୍ୟ କର । ମୁଁ
ତଲାପରେ ମୋର ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ସ୍ମରଣ ରହିବ “ସତ୍ୟ ଓ ସଂସାର
ନିୟମାବଳୀ । ବୁଦ୍ଧମାନେ ସେ ସବୁ ପାଳନ କରିବ ।” ଏହା କହି
ବୁଦ୍ଧଦେବ ଉତ୍ତମ୍ଭାବୀ ସମ୍ଭାରଣ କଲେ ।

ଜାତକ କଥା

ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଉପଦେଶ ଶ୍ରବଣ କରିବାକୁ ଆଗୁଣ୍ଡାନ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସମସ୍ତଙ୍କର ଅଧିକାର ଥିଲା । ସବସାଧାରଣଙ୍କ ନିହାଣ ଲାଭ ପକାଣେ ସେ ଧର୍ମ ପ୍ରସାରରେ ବୁଝା ହୋଇଥିଲେ । ସେ ତାଙ୍କର ମଠ ଓ ଉପଦେଶ ନିତୟ କୁହୁ ପାଠ୍ୟ ଶୁଣାରେ ନ କହି ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ବ୍ୟବହୃତ ସ୍ଥାବୁତ ଓ ପାଲି ଭାଷାରେ କହିବାରୁ ଶିଷିତ, ଅଶିଷିତ, ପଣ୍ଡିତ, ନରକ୍ଷର ସବୁଲେକେ ତାଙ୍କଠାରୁ ନିଷା ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଛୁଣି ହେଉଥିଲେ । ବୁଦ୍ଧଦେବ ଏହି ସାଧାରଣ ଲୋକ ସମାଜକୁ ଧର୍ମର ଗୁଡ଼ିକକୁ ବୁଝାଇବା ନିମନ୍ତେ ଅତି ସହଜ ଭାଷା ଓ ଗନ୍ତର ଆଶ୍ରୟ ନେଉଥିଲେ । ସେହି ଗନ୍ତ ଗୁଡ଼ିକରେ ସେ ନିଜ ପୂର୍ବ ଜନ୍ମର କେତେକ କଥା କହିଥିବାରୁ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଜାତକ କଥା ବୋଲି କୁହା ଯାଇଥାଏ ।

ଏହି ଜାତକ କଥା ଯେପରି ମନୋମୁଗଧକର ସେତେବେଳେ ଗଠିଗଢ଼ିକ । ଏହାଦ୍ୱାରା ଅତି ସାଧାରଣ ଲୋକ ମଧ୍ୟ ଧର୍ମ ଖଟ ସହଜରେ ବୁଝିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୁଏ । ଶୁଣି ପଢ଼ି ନାନାସ୍ଥେ ପୁଣ୍ୟପଥରେ ଯେଉଁ ସୁନ୍ଦର ସହଜ ଗନ୍ତ ଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରଚଳନ ଅଛି ସେଗୁଡ଼ିକ ଭାରତୀୟ ଜାତକ କଥାର ଅନୁକରଣ କହିବାକୁ

ହେବ । ଜାତକ ଗୋରୁ ନେତାଟି ପାଠକମାନଙ୍କ ସକାଶେ ନିମ୍ନରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା । ସମସ୍ତ ଗନ୍ତୁ ନିନ୍ଦିତାକୁ ଗଲେ ଗୋଟିଏ ପୃଥକ ଏବଂ ବୃତ୍ତର ପୃଥକ ହେବ ।

୧. ଗାଲୁ - ଗୋଟିଏ ଅରଣ୍ୟରେ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ହରିଣ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ନାୟକ ଥିଲା । ଦିନେ ଜଣେ ବ୍ୟାଧି ହରିଣ ଯୁଥ ଥିବାର ଅନୁମାନ କରି ଶିକାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ଗାଲୁକୁ ଜଣାଇଲା । ଗାଲୁ ବ୍ୟାଧିର ବଚନରେ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ ଶିକାର କରିବାକୁ ଠିକ୍ କଲେ । ଏହା ଜାଣି ପାଣି ହରିଣ ଯୁଥ ପ୍ରମାଦ ଗଣିଲେ । ମାତ୍ର ହରିଣ ନାୟକ ତାହାର ଅନୁଚରମାନଙ୍କୁ ମୃତ୍ୟୁ ମୁଖରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ଦୃଢ଼-ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଦେଲା ।

ସେହି ପ୍ରଦେଶରେ ଗୋଟିଏ ନଦୀ ବହିଯାଉଥିଲା । ନଦୀଟି ପାର ହୋଇ ଅନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶରେ ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଏତମାତ୍ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ମାତ୍ର ନଦୀଟି ଜଳପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିବାରୁ ତାହା ପାର ହେବା ଶାବକମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଅସମ୍ଭବ । ଏହା ଶୁଣି ହରିଣ ନାୟକ ନଦୀ ମଧ୍ୟକୁ ଯାଇ ଦୃଢ଼ଭାବେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ହରିଣ ପ୍ରଥମେ ତାହାର ପୁଷ୍ପ ଦେଶକୁ ଡେଇଁ, ପରେ ନଈର ଅନ୍ୟ ପାର୍ଶ୍ବକୁ ଲମ୍ବି ଦିଅନ୍ତି । ଏହିପରି ଜଣକ ପରେ ଜଣେ, ସମସ୍ତେ ଗାଲୁଙ୍କ ଆଗମନ ପୂର୍ବରୁ ସେହି ସ୍ଥାନ ତ୍ୟାଗ କଲେ; ମାତ୍ର ହରିଣୀମାନଙ୍କର ମୁହଁମୁଁ ଲମ୍ବି ପ୍ରଦାନ ନକରି ଉତ୍ସାହୀତ ହେବୁଁ ହରିଣ ନାୟକର ପୁଷ୍ପ ଦେଶ ଶତବିଷତ ହୋଇ ରକ୍ତାକ୍ତ ହେଲା । ଶେଷ ହରିଣଟି ନଦୀ ପାର ହେବା ଯାଏଁ ସେ ସେଠାରେ ପ୍ରସ୍ତରବଦ୍ଧ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ରହିଲା ।

ସେତେବେଳେ ପାର ହେବାକୁ ଆଉ କେନ୍ଦ୍ର ନ ଥିଲେ
ସେତେବେଳେ ନାୟକ ପ୍ରାଣହରଣ ତଳେ ପଡ଼ିବ ବୋଲି ।
ସଦା ସକାଶେ, ସମାଜ ସକାଶେ, ଆଶ୍ରିତ ମାନଙ୍କ ପ୍ରାଣରକ୍ଷା
ସକାଶେ ସେ ନିଜର ପ୍ରାଣ ଚପଟିନ କଲେ ।

ବାହ୍ୟ:—ପର ଖବରରକ୍ଷା ପାଇଁ ନିଜ ଜୀବନ ବଳ ଦେବା
ଭଲ ।

୨ୟ ଭଲ—ଗୋଟିଏ ଦେଶରେ ଜଣେ ବଣିକ ବାସ
କରୁଥିଲେ । ସେ ଥରେ ୫୦୦ ଖଣ୍ଡ ବଳକ ଗାଡ଼ରେ ନିଜସପତ୍ନି
ରଖି ବାଣିଜ୍ୟ କରିବାକୁ ଅନ୍ୟ ଏକ ଦେଶକୁ ବଢ଼ିଗଲେ ହେଲେ ।
ପଥରେ ଅନ୍ୟ ଏକ ବଣିକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ ହେଲା ।
ଦୁହେଁ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନକୁ ଏକ ସମୟରେ ଗଲେ ସେମାନଙ୍କର
ପିତର ସମ୍ଭାବନା ଶୁଣି, ଜଣେ ଆଗ ଓ ଆଉ ଜଣେ ପରେ
ପିତାକୁ ଠିକ୍ କଲେ । ଦ୍ଵିତୀୟ ବଣିକ ପ୍ରଥମେ ପିତାକୁ
ପୁର କଲେ ।

ପଥ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରବାଣ ମରୁଭୂମି ଥିଲା । ତେଣୁ ସେ
କେତେ ଉକଟ ଜଳ ସଙ୍ଗରେ ନେଲେ । ପଥ ମଧ୍ୟରେ ଏହି
ବଣିକ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ପୁଅକୁ ଉପକ୍ରମ ଦେଇ ପେଟୁଥିବା
ଦେଖିଲେ । ତାଙ୍କର ଉକଟ ଓ ତର ଆଦ୍ର ଥିବା ଦେଖି ବଣିକଙ୍କ
ମନ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ହେଲା । ସେ ପଥ ମଧ୍ୟରେ ବର୍ଷା ଅଛି ନାହିଁ ପ୍ରଶ୍ନ
କରିଲେ, ପୁଅକ ଖବ୍ ବଡ଼ା ଥିବାର କହିଲେ ଓ କଲପୁଷ୍ପ ପାତ୍ର
ଜଳକୁ ଖୁଣ୍ଟି ହାସ୍ୟ କଲେ । ବଣିକ ଏହା ଶୁଣି ଅବାହଣ
ବୋହର ଲାଢ଼ି ନିମନ୍ତେ ପାତ୍ର ସବୁ ଜଳଶୂନ୍ୟ କଲେ ।
ମରୁଭୂମିରେ ପଡ଼ି ଦେଖନ୍ତି ବର୍ଷା କଥାତ ଗୁଡ଼, ଦେଖିବାକୁ

ଟୋପାଏ ମଧ୍ୟ ପାଣି କେଉଁଠାରେ ନାହିଁ । ସନ୍ଧ୍ୟା ହେଲା । ପଥକମାନେ ଅଳ୍ପ ଓ ଜଳାଶ୍ରୟରେ ନିତାନ୍ତ ଅବସ୍ଥା ହୋଇ ସେଠାରେ ଶୟନ କଲେ । ଯେଉଁ ଆଗନ୍ତୁକ ମନ୍ତ୍ରଭୂମିରେ ନିଜର ପ୍ରାର୍ଥ୍ୟ କଥା କହିଥିଲା, ସେ ବାହାର ଅନୁଚରମାନଙ୍କ ସଂଗଠେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ସମୟରେ ଆସି ଏହି ଭୂଷାନ୍ତ ନିଦ୍ରାଗତ ପଥକମାନଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କଲେ । ଜଳାଶ୍ରୟରେ ସେମାନେ ଏତେ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇ ଚିତ୍ତହୀନ ଯେ, ଶତ୍ରୁପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଆତ୍ମରକ୍ଷା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ଶକ୍ତି ନ ଥିଲା । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କୁ ସେହି ମନ୍ତ୍ରଭୂମିରେ ପ୍ରାଣ ହରାଇବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ଦୟାଗଣ ନିଜର ପରିଧାନ ବାହାର କରି ରଖିଲେ ।

ଏହି ଘଟଣାର କିଛି ଦିନ ପରେ ପ୍ରଥମ ବଣିକ ନିଜର ପରିଧାନ ଏବଂ ଜଳପୁର୍ଣ୍ଣ ପାତ୍ର ଶକଟ ସଙ୍ଗରେ ବାହାରିଲେ । ପଥ ମଧ୍ୟରେ ସେହିପରି ଜଣେ ଆଗନ୍ତୁକ ପ୍ରଭୃତ ପରିମାଣରେ ବର୍ଣ୍ଣାଧିକାର କଥା କହିଲା । ମାତ୍ର ବଣିକଙ୍କର ସେହି ଉକ୍ତିରେ ବିଶ୍ୱାସ ନୁହେଁଲା ନାହିଁ । କାରଣ ସେ ଆକାଶରେ ଶୁଣେ ହେଲେ ମନେ କି ଦୟାବର ତମକ ବା ବର୍ଣ୍ଣ ଆଗମନର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରକାର ସନ୍ଦେହ ଦେଖି ନ ଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ଜଳ ସଙ୍ଗରେ ଧରି ମନ୍ତ୍ରଭୂମିରେ ପାତ୍ରା କଲେ । ଶୁଣି ହେବାକୁ ତାକୁ ତଳେ ମନରେ ରହି ଶୋନନ କଲେ । କେତେକ ଅନୁଚର ସେଠାରେ ମୁତବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଅସ୍ଥି ଦେଖି ତମଜ୍ଜିତ ହେଲେ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କୁ ବଣିକ ଠିକ୍ କଲେ ଯେ ତାଙ୍କର ସଙ୍ଗୀ ଓ ଅନୁଚରମାନେ ଏଠାରେ ହିଁ ଦୟାମାନଙ୍କ ଦାସ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇଥିବେ । ତେଣୁ ଶୋନନ ପରେ ସମସ୍ତେ ଏକ ସମୟରେ ଶୟନ ନ କରି କେତେକ

ଶିବର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ପହଞ୍ଚି ଦେଲେ । ନିଶୀଥରେ
ଯେତେବେଳେ ତପ୍ତ୍ୟମାନେ ଦେଖାଦେଲେ ଶିବରବାଣୀ ସମସ୍ତେ
ସ୍ତବ୍ଧ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଶମଣ କଲେ । ତପ୍ତ୍ୟମାନେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ
ପଳାୟନ କଲେ ।

ମଞ୍ଜୁ — ପାଦା ଭୂମ୍ଭେ ଉଚିତ ମନେ କର, ଅନ୍ୟର ଉପଦେଶ
ହେବୁ ସେଥିରୁ ବିରତ ହୁଅନାହିଁ ।

ନନ୍ଦୁ ଗାଳ୍ପ — ଗୋଟିଏ ନିକଳରେ କେତେକ ବନ୍ୟଜନ୍ତୁ
ବାସ କରୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଠେକୁଆ
ଥିଲା । ତମେ ସେହି ବନ୍ୟଜନ୍ତୁ ଜଣେ ଚପସ୍ତ୍ରୀ ଗଲେ । ତାକୁ ଦେଖି
ଜନ୍ତୁମାନେ ନିଜ ନିଜର ଶକ୍ତି ଅନୁସାରେ ଉପହାର ପ୍ରଦାନ କଲେ ।
କିନ୍ତୁ ଠେକୁଆ ଠାରେ ନିଜର ବୋଲି ଦେବାକୁ କିଛି ଦେଲେ
ନ ଥିଲା । ତେଣୁ ସେ ମନରେ ଉଦ୍‌ଭୀ, ଦେବାକୁ ମୋ ଉଡ଼ା
ଆଉ କିଛି ମୋଠାରେ ନାହିଁ । ନିକଟରେ ଅଛି, ଜଡ଼ୁଥିଲା । ସେଥି
ଉପରକୁ ଠେକୁଆ ଡେଇଁ ଚାଲିଲା । ଉଦ୍‌ଭୀ — ଉଦ୍‌ଭୀ
ପିଣ୍ଡିଲେ ସେ ଚପସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଆହାର ରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇ
ପାରିବ ।

ମଞ୍ଜୁ — ଉଦ୍‌ଭୀଙ୍କର ପରମ ଧର୍ମ ।

୪ର୍ଥ ଗାଳ୍ପ — ଗୋଟିଏ ବନ୍ୟଜନ୍ତୁ ଜଣେ ଉଚ୍ଚ ଚପସ୍ତ୍ରୀ
ହେଉଥାନ୍ତୁ । ଥରେ ସେଠାରେ ବର୍ଷର ଅଗ୍ରବନ୍ତ ଶାଢ଼୍ୟ ମିଳିଲା ନାହିଁ
ଆନରତାବସ୍ଥାରେ ଉଚ୍ଚ ଦେଖିଲେ ଗୋଟିଏ ବ୍ୟାଘ୍ରୀ ତାହାର
ଦୁଇଟି ଶାଢ଼୍ୟକୁ ଧରି ଉପାରେ ଏକାନ୍ତ ଅବସ୍ଥାରେ ହେଉଅଛି ।
ଆହାର ଅନ୍ୱେଷଣ ନିମନ୍ତେ ପିତାକୁ ବାନ୍ଧର ବଳ ନାହିଁ ।
ଉପାହାର ମାତ୍ରା ଠାରୁ ଶାଢ଼୍ୟ ଦୁହେଁ କୌଣସି ଦୁର୍ଗୁଣ ଶାଢ଼୍ୟ

ନାହାନ୍ତି । ଏହି କରୁଣ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ଚପଟ୍ଟାଳ ପ୍ରାଣ ବସାରେ ପଡ଼ି ଦେଲା । ସେ ବ୍ୟାଘ୍ରୀ ଓ ଶିଶୁ ଦୁହିଁଙ୍କର ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷା ପ୍ରକାଶେ ନିଜ ଜୀବନ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବାକୁ ଘୁରୁ କରି ବ୍ୟାଘ୍ର ନିକଟକୁ ଯାଇ ଶୟନ କଲେ । ନିକଟରେ ମନୁଷ୍ୟଟିକୁ ପାଇଁ ବ୍ୟାଘ୍ରୀ ତାକୁ ଚକ୍ଷଣେ ବିନାଶ କରି ନିଜର ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନାଣ ଶୀତଳ କଲା ଓ ଶିଶୁ ଦୁହିଁଙ୍କର ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷା କଲା ।

୪ମ ଗାଳ୍ପ—ଜଣେ ବୃଦ୍ଧର ବୃତ୍ତରେ ଗୋଟିଏ ବାହୁସ୍ଥ ଥିଲା ବାହୁସ୍ଥଟିକୁ ବୃଦ୍ଧା ଅତି ଆଦର ଓ ଯତ୍ନରେ ପାଳନ କରୁଥିଲା ତାହାର ଆହାର ନିମନ୍ତେ ଅଳ୍ପ ଦେଇ ତାକୁ ବଢ଼ାଇଲା ବାହୁସ୍ଥଟି ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଶଶୁ ଦେଲା ବେଳକୁ ବୃଦ୍ଧା ଦରିଦ୍ରା । ତେଣୁ ସେ ବୃଦ୍ଧାକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଠିକ୍‌କଲା । ଦିନେ ଜଣେ ବଣିକ ଜନସ୍ତ ପୂର୍ଣ୍ଣ ୫୦୦ ଶକଟ ଧରି ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ନଗର ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ମାତ୍ର ନଦୀଟିରେ ଏତେ କାଦୁଅ ଥିଲା ଯେ ବଳଦ ଖୁବ୍‌ତ ଶକଟ ଟାଣି ଟାଣି ହାଇଆ ହୋଇ ଗଲେ, ଅଧିକ ଗୋଟିଏ ଶକଟ ଦେଲେ ଘୁଞ୍ଚିଲା ନାହିଁ । ସେହି ସମୟରେ ଏହି ବଳଦ ଶଶୁଟିକୁ ଦେଖି ବଣିକ ତାହାର ସାହାଯ୍ୟ ରକ୍ଷା କଲା । ସେ ସାହାଯ୍ୟ କରି ୫୦୦ ଶକଟ ନଦୀ ପାର କରି ଦେଇ ବଣିକପାତ୍ର ଏକ ସହସ୍ର ତାମ୍ରମୁଦ୍ରା ଉପହାର ପାଇଲା । ଏହି ଧନ ସେ ବୃଦ୍ଧାକୁ ପ୍ରଦାନ କଲା ।

ହଷ୍ଠ ଗାଳ୍ପ—ଏକ ଅରଣ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଅତି ସୁନ୍ଦର ଧବଳ ଦନ୍ତାବଳ ତାହାର ଅନ୍ଧମାତା ସହୃଦ ବାପ କରୁଥିଲା । ସେ ମାତା ନିମନ୍ତେ ଅତି ମଧୁର ସୁସ୍ବାଦୁ ଫଳମୂଳ ଆଣି ଖେଉଁଥିଲା । ଦିନେ ହସ୍ତୀଟି ଜଣେ ପଥକର ଯୁବକକୁ ଦେଖିଲା ।

ସେ ବନ ଭିତରେ ପଥ ଛୁଲି ବହୁ କଷ୍ଟ ପାଇଥିଲା । ବନ ଭିତରୁ
 ବାହାରକୁ ନେଇଯିବାକୁ ହସ୍ତୀ ତାକୁ ନିଜ ପୁଷ୍ଟ ଉପରେ ବସିବାକୁ
 ଚାହୁଁଥିଲା । ସେଠାରୁ ତାକୁ ନେଇ ତାହାର ବରେ ଗୁଡ଼ିବେଇ
 ଆସିଲା । ସେ ପମୟରେ 'ସେହି ଦେଶରୁ ହସ୍ତୀଟି ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ
 କରିଥିବାର ଯୁବକ ଏହି ଧବଳ ହସ୍ତୀଟି ବନ୍ଧୁ ରଜାଙ୍କୁ ଜଣାଇଲା
 ରଜା ଲୋକ ଗୋରୁ ହସ୍ତୀଟିକୁ ଧରିବା ରାଜପ୍ରାସାଦକୁ ଆଣାଇଲେ ।
 ମାତ୍ର ଏଠାରେହସ୍ତୀଟି କିଛି ଆହାର ଗ୍ରହଣ କଲାନାହିଁ । ରଜା ତାହାର
 କାରଣ ପଚାରିବାରୁ ସେ କହିଲା, “ମୋର ମାତା ଚନ୍ଦ୍ରସ୍ଥଳ ହୋଇ
 ବନରେ ଅଛି । ମୋର ଅଗ୍ରବରେ ସେ ଉପାରେ ଆକୁର
 ହେଉଥିବ । ସେ ହେବୁ ମୁଁ ଆହାର ଗ୍ରହଣ କଲୁନାହିଁ ।”

ପଶୁଟିର ମାକୁଲକ୍ତରେ ଅନ୍ତତୟ ମୁରାଧ ହୋଇ ରଜା
 ହସ୍ତୀର ଚରନ ଛୁଇଁ କଲେ । ସେ ମହାନଦରେ ବନକୁ ଯେଉଁ
 ମାତା ନିକଟରେ ରହିଲା ।

ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଚରିତ୍ର

ଅବତାର ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଜୀବନ ଚରିତ୍ର ଆଲୋଚନା କରି
 ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଧର୍ମର ପରାକ୍ରମ ବୁଝିବା ତଥା ନିଜ
 ଧର୍ମକୁ ସବୋର ପ୍ରାଣଦେଇ ଅନ୍ୟ ଧର୍ମକୁ ବୃଣାକରିବା, ଯୁଦ୍ଧ
 ଧର୍ମ ଧର୍ମ ମଧ୍ୟରେ ସାମନ୍ତତ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ଅସମ ହୋଇ ଧର୍ମର
 ଲେଖକ ଓ ସାମାନ୍ୟତାକୁ ସମର୍ଥନ କରିବା ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ

ମନ୍ତ୍ରବିଦ୍ୟା ଗୋଟିଏ ଭ୍ରାନ୍ତମୂଳକ ଅଭିଳାଷ । ତଦ୍‌ଦ୍ୱାରା ସମାଜର ମଙ୍ଗଳ ହୁଏନାହିଁ । ମହାବୁଦ୍ଧମାନେ ମମାନକୁ କାଲୋଚିତ ଆଦର୍ଶ ଦେଖାଇ ଆନ୍ତ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଆଦର୍ଶ ଗ୍ରହଣଯୋଗ୍ୟ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଆଦର୍ଶରେ ସେହି ଏକ ମତ, ସେହି ଏକ ମତ୍ୟ ନିହିତ ଆଦର୍ଶ ଅବସ୍ଥା ବିଶେଷରେ ରୂପି କେବଳ ଇନ୍ଦ୍ର ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ଅସାର ଧର୍ମବାଦ ଦ୍ୱାରା କୌଣସି କଲ୍ୟାଣ ମାଧୁର ହୁଏ ନାହିଁ । ବରଂ ସମାଜର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଗତି ବହୁଦୂର ପଛକୁ ପଡ଼ିଯାଏ ।

ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଜନ୍ମନାଦର୍ଶ ଯଦି ଗୋଟିଏ ପଦରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇପାରେ ତେବେ ସେହି ପଦଟି ଅଟେ “ଅହିଂସା” । ଏହି ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଉପରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ପ୍ରକାଶ ପ୍ରାପ୍ତ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ତଥା, କରୁଣା, ଶାନ୍ତି ସେହି ପ୍ରାପ୍ତର ଉପାଦାନ । “ଅହିଂସା ପରମୋ ଧର୍ମ” ଏହି ଉକ୍ତିଟିରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ସକଳ ଚିନ୍ତା ନିହିତ । ରାୟଚା ମନ୍ତ୍ରୋଚ୍ଚାରଣ ଦ୍ୱାରା ଜନକୁ ପରମ ନ୍ୟାୟ ସଙ୍ଗେ ମିଶାଇବା ନିମନ୍ତେ ଯେଉଁ ଜାତିର ଦୈନିକ ପ୍ରାର୍ଥନା, ସମସ୍ତ ବସୁଧାକୁ ନିଜର ବୃତ୍ତମ୍ଭ ଜନ ଭର “ସମସ୍ତେ ପୁଣି ହୁଅନ୍ତୁ” ବୋଲିବା ଯେଉଁ ଜାତିର ଚରନ୍ତନ ଅଭ୍ୟାସ, ଯେଉଁ ଜାତି ପ୍ରକୃତର ମୋହନ ଶୋକରେ ଭରେଇ ହୋଇ ସକଳ ପ୍ରାଣରେ ଏକମାତ୍ର ବିଶ୍ୱସ୍ତୁତ୍ତାଙ୍କ ସନ୍ତାନରେ ଉଦ୍ୟତ ଥିଲା, ସେହି ଦୈନିକ ଆର୍ଯ୍ୟ ଜାତିର ଧର୍ମ, ଘୃଷ୍ଣା ଓ ଦର୍ଶନ କ୍ଷମେ ହିଂସାପୂର୍ଣ୍ଣ ପଶୁ ପକ୍ଷରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ହେଲା । କେତେ ଘରସ, ପ୍ରାଣହୀନ ଓ ଅନ୍ଧକାରାବୃତ୍ତି ପକ୍ଷରେ କ୍ଷମେ କ୍ଷମେ ଆର୍ଯ୍ୟର ସେହି ପୁରାତନ ସନ୍ତାନତାପୂର୍ଣ୍ଣ ପଦସ୍ତ ଜୀବନ ଚଳୁଥିଲା ତେବାରୁ ବସିଲା । ଶ୍ରୀମାନେ ପୁଣିରେ ଯାଇ ବସିବା ଅଭିପ୍ରାୟରେ ପକ୍ଷ ନିଶିବାବ

ଆରମ୍ଭ କଲେ । ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଯାହା ଚାହେଁ । ଯେଉଁଠି ଲକ୍ଷ
ଲକ୍ଷ ଶ୍ରାଣୀ ବଧ କରାଗଲା । ଭୋଗ ଭାଗରେ ଦେଖି ଶୁଣିଲ ।
ଧର୍ମର ସାରଣ, ଜୀବନର ପଦପଦା, ଚରଣର ମହତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରତି ଆଜି
କାହିଁକି ଦୃଷ୍ଟି ରହିଲା ନାହିଁ । ଯଜ୍ଞକୁଶ୍ମାନର ମାହାତ୍ମ୍ୟକୁ ସାମାଜିକ
ଚୈତନ୍ୟର ମାଗିକାତ୍ମା ହେଲା । ଶ୍ରାଣୀ ବଧରେ କାହାର ଆଉ
ଦିନୀ ରହିଲା ନାହିଁ । ଧର୍ମ ନାମରେ ହିଂସା କରି ସ୍ୱର୍ଗ ରାଜ୍ୟରେ
ଆଜକୁ ସ୍ଥାନ ରଖିବାପାଇଁ ଯଜ୍ଞଠାରୁ ବଳ ଅନୁଶ୍ରୀନ
ଚରକାଳୀନ ସମାଜରେ ଆଜି କିଛି ରହିଲା ନାହିଁ ।
ଯଜ୍ଞକୁଶ୍ମାନଙ୍କେ ଲୋକେ ଏତେକୃତ ଦରୁପପସ୍ତସ୍ତ୍ରୀ ହୋଇ
ପଡ଼ିଲେ ଯେ ସେଥିମଧ୍ୟରେ ନିୟମକାନ୍ତନ ମଧ୍ୟ ରହିତ
ହୋଇଥିଲା ।

ମାତ୍ର ଏହି ଫର୍ମାଣ୍ଡାକ୍ରମକୁ, ଜୀବନ ନିୟମବେଶ ଓ
ହିଂସାମୁକ୍ତ ଯଜ୍ଞ ଚକ୍ରରେ ସମେ ସମାଜର ଚରଣ ଉଦ୍ଧୃତ
ହେଲା । ଧର୍ମ ନାମରେ ହିଂସାକୁ ନିଷ୍ପ୍ରଭା ଲୋକେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷମ
କଲେ । ଧର୍ମର ସେହି ପୁରତନ ସରଳ ରାଜ ପ୍ରତି ପୁନର୍ବାର
ସମାଜର ଇଚ୍ଛା ଜନ୍ମିଲା । ଏହି ଇଚ୍ଛାର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ହୋଇଥିଲା
ଉପନିଷଦ୍ ପୁରରେ ।

ଉପନିଷଦ୍ରେ ଯଜ୍ଞକୁଶ୍ମାନ, ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ବିଧାନିକତ
ଓ ହିଂସାର ଯଥେଷ୍ଟ ନିନ୍ଦା କରାଗଲା ମତ୍ୟ; ମାତ୍ର ଯଜ୍ଞ
ସମାଜରୁ ଏକାକେକି ଉନ୍ନତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରାଗଲା
ନାହିଁ । ତାରଣ ସେପରି ଚେଷ୍ଟା କରିବାକୁ ଉପନିଷଦ୍ରେ
ସାହସ କରି ନ ଥିଲା । ସଂସ୍କାରମାନଙ୍କ ପରିସୀମା

ଅବସ୍ଥା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଜନ ସ୍ଥଳ; ସେମାନେ ଜାଣିଥିଲେ
ଯେ ପ୍ରଚଳିତ ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ଏକବାସର ନିର୍ମୂଳ କରିବାର
ଚେଷ୍ଟା କଦାଚ ସଫଳ ହେବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେମାନେ ଧୀରେ
ଧୀରେ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ସୁଝାଇ ସାମାଜିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ
ଆଣ୍ଟିବାକୁ ଠିକ୍ ନରେ ଏବଂ ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ନିଜା ନ କରି କାହାର
ନିୟମ ପ୍ରକାର ଅର୍ଥ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସଂସାରକ ମାନଙ୍କୁ ସବୁ
ପୂର୍ବରେ ଏହି ପଥ ଅନୁସରଣ କରିବାକୁ ହୋଇଥାଏ । ସମାଜରେ
ପ୍ରମୁଖ ବଢ଼ାଇ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବା ଅପେକ୍ଷା ଶିକ୍ଷା ଓ
ପ୍ରସ୍ତୁତ ହାତ ଲୋକମାନଙ୍କର ଜ୍ଞାନକୁ ମାର୍ଗିତ କରି ସେହି ପରିବର୍ତ୍ତନ
ଆଣ୍ଟି ପାରିଲେ ତାହା କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହେବା ଅଧିକ ପ୍ରମୁଖ ମାତ୍ର
ବିପ୍ଳବାତ୍ମକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ମଧ୍ୟ ସମୟରେ ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇଥାଏ ।

ଉପନିଷଦର ଭାବ ବିପ୍ଳବାତ୍ମକ ହୋଇ ନ ଥିବାରୁ ଏବଂ
ମୁଖିମାନେ ଘାଣ୍ଟି କମାନଙ୍କ ଚରୁତରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବେ ଅଗ୍ରସର
ହେବାକୁ ସାହସ ନ କରିବାରୁ ସମାଜରେ ପଞ୍ଜିରୁଷ୍ଟାନ ଜନିତ
ବୁଦ୍ଧିପାତ ଲୋପ ହେଇ ନାହିଁ । ଉପନିଷଦ ସଂସାର ନିମନ୍ତେ ଭବ
କେବଳ ପ୍ରଦାନ କଲେ ମାତ୍ର ତାହା କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବା
ପାଇଁ କିଛି ଉପାୟ ଦେଇ ନାହିଁ । ଭାବର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଲେ ତାହା
ଅଗ୍ରେ ଆଗେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ ହେବ, ଏହା ସେମାନଙ୍କର
ଧାରଣା ସ୍ଥଳ । ପୁଣି ସେମାନେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାରେ ଏତେଦୂର
ଢେଙ୍କର ହୋଇଥିଲେ ଯେ ସମାଜର ଚର୍କାକାଳିନ ଅବସ୍ଥା
ତାଙ୍କୁ ଅଧୀର କରି ପାରି ନ ଥିଲା । ସତ୍ୟ ଓ ସରଳତା ପ୍ରଦାନ
କରି ସେମାନେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ରହିଲେ । ଉପନିଷଦର ମୌଣିଭାବ, ଆତ୍ମା
ଓ ପରମାତ୍ମାର ଏକତା, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜୀବନର ସୁଖାଦର୍ଶ ଓ ବ୍ରହ୍ମ

ପ୍ରକୃତ ଓ ମାନବର ପରସ୍ପର ସମ୍ବନ୍ଧ ପ୍ରଭୃତି ଉଚ୍ଚ ଚିନ୍ତାକୁ ଉପଲବ୍ଧ କରି ମନୁଷ୍ୟର ଚିନ୍ତାସମ୍ୟକ୍ତ ଆଖି ବାସ୍ତବ ଜଗତରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବାର ଛାର ବୁଦ୍ଧିଦେବକ ଉପଦେଶ ଯଥେଷ୍ଟ । ବାଚ ପ୍ରତିବାଚ ସହ୍ୟ କରି, ଦୈବିକ ଦୈଧାମିକତାକୁ ରୋଦ କରି, ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଓ ବଳଗତ ପ୍ରାର୍ଥକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରି ଉପନିଷଦର ଉପଦେଶକୁ ବୁଦ୍ଧଦେବକ ହସ୍ତରେ ଗୋଟିଏ ନୂତନ ରୂପ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ସାମାଜିକ ଚିନ୍ତାଧାରା କାଳକ୍ରମେ କପରି ଜଣେ ମହାତ୍ମା ସ୍ବପ୍ନର ଦ୍ବାର ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ ବୁଦ୍ଧଦେବ ଚାହାଁଇ ଗୋଟିଏ ସ୍ବପ୍ନକୁ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ।

ଉପନିଷଦର ଚିନ୍ତାଧାରା ଓ ବୁଦ୍ଧଦେବକ ଜାତୀୟତାପ୍ରତି ପପରି ପରସ୍ପର ପ୍ରାକୃତ ଚାହାଁ ଉପନିଷଦ ଓ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମକୁ ମିଳାଇ ଦେଖିଲେ ଜଣାଯାଏ । ବୁଦ୍ଧଦେବ ଉପନିଷଦ ଚକ୍ରକୁ ଦେବକ ଗବେଷଣା ସୁନାସୁରେ ଆବଦ୍ଧ ନ ରଖି ସାଧାରଣଙ୍କ ବ୍ୟବହାରରେ ଲଗାଇଥିଲେ, କାରଣ ଗବେଷଣା ପ୍ରାକରେ ଯେଉଁ ଚକ୍ର ଆବଦ୍ଧ ହୁଏ ତାହା ଜୀବନରେ ବ୍ୟବହୃତ ନ ହେଲେ ମୂଲ୍ୟହୀନ ଓ ଅର୍ଥହୀନ ହୁଏ । ଯେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଚକ୍ର ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ଉପସ୍ଥାପନରେ ନ ଲାଗି କେବଳ ଲୋକଙ୍କ ନିକଟରେ ଆବଦ୍ଧ ଉଠିଲେ ପ୍ରମାଣର ଉଚ୍ଚ ମହତ୍ତ୍ବ ହୁଏ ନାହିଁ । ବୁଦ୍ଧଦେବ ଧର୍ମ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଏହି ଗତି ପ୍ରକଟନ କରି ଉପନିଷଦର ଉଚ୍ଚ ଚିନ୍ତାକୁ ସାଧାରଣ ମାନବର ବ୍ୟବହାରରେ ଲଗାଇଥିଲେ । ଆରାମ୍ୟର ଅରମାନ ମାନସିକ ଉଚ୍ଚତର ଦପ୍ତ, ରାଜସୁଲର ଗୋର ତଳାସର ମୋଡ଼ ଓ ଯୌବନର ଉତ୍ତମ ଲଳସା ଆକର୍ଷଣକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରି ଶାନ୍ତ ରାଜକୁମାର ଉପନିଷଦ ଧର୍ମକୁ ଦୈବିକ ତପୋବନସ୍ଥ ଆଖି ନାଗରୁ ସନ୍ଧ୍ୟା ପୂର୍ବ, ସାମାଜ୍ୟ ପିତାପିତାଙ୍କୁ, ଶାନ୍ତିର ଗବ ସବୁ

ମରାଧବାସୀ ତଥା ଗୁରୁତବାସୀଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କଲେ ।
ନାରାୟଣ ଶ୍ରୀପାଦଙ୍କର ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ବୃତ୍ତାବତାରର ପ୍ରଧାନ
ଆବଶ୍ୟକତା । ଦେବଦତ୍ତ ବିଷ ପ୍ରକାଶିତ ପ୍ରାଣଦାନ କରି ବୁଦ୍ଧଦେବ
ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ଗଳ୍ପମାନ କଲେ । 'ଅନ୍ତଃସା ଧର୍ମ ଶ୍ରଦ୍ଧାପ୍ରାପ୍ତି
ନୁହେଁ ବୋଲି କେତେ ପଣ୍ଡିତଙ୍କର ଅଭିପ୍ରାୟ । ମାତ୍ର ବୁଦ୍ଧଦେବ
ଗୁଣକୁମାର ହୋଇ, ଗୁଣନୁଶୀଳ ଥାଇ ନିଗତକୁ ବେଶାଲଥିଲେ ଯେ
ସେହି ଶ୍ରଦ୍ଧାପ୍ରାପ୍ତି ଲୋକପ୍ରସମ ବସର ନିଗତ କରୁଥିଲେ ସେହି
ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଅଛି ତାହା ଶ୍ରୀପାଦଙ୍କର ନୁହେଁ । ଶ୍ରଦ୍ଧା କଣ ମନୁଷ୍ୟ
ନୁହେଁ ? ତଥା ମାନବର ପ୍ରସମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ମାତ୍ର ତଥା ବିନା
ଶିଶୁ ବଢ଼ିବା ଅପମାନ । ପଦାନୁଭବ ଓ କରୁଣା ଅଭାବରେ ସୃଷ୍ଟି
ଅତଳ । ତେବେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ହେଲେ ବୋଲି କଣ ମନୁଷ୍ୟ ଶ୍ରଦ୍ଧା ପରି
କରି ଦେବ ?

ବାଲ୍ୟକାଳରେ ଯେଉଁ ତଥାପ୍ରାୟ ଆଦିତ ପ୍ରକାଶିତ ନିଗତର
ସ୍ୱର ଶ୍ରବଣାତରୁ ବଢ଼ିଥିଲା, ଯୌବନ କାଳରେ ସେହି ଶ୍ରଦ୍ଧା
ପ୍ରାୟ ମାନବ ଜାତିକୁ ପ୍ରାପ୍ତିକ ଦୁଃଖ ଶୋକରୁ ପରିତ୍ରାଣ କରିବାକୁ
ବ୍ୟାକୁଳ ହେଲା । ଆହା ! ମନୁଷ୍ୟକୁ କେତେ ଲଜ୍ଜା, କେତେ
ଦୁଃଖ, କେତେ ପନ୍ଥା ଅନ୍ଧକାର ଦୃଶ୍ୟ । ଯୌବନ, ଯୌଦର୍ଯ୍ୟ, ବଳ
ପ୍ରାପ୍ତି ପରୁ ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ଗୁଣିଯାଏ ଓ ତାହାର ପ୍ରାଣରେ ଦେବତା
ନିଗ, ବ୍ୟାଧି ଓ ଶେଷରେ ମୃତ୍ୟୁ । ଏହାର କଣ ପ୍ରତିକାର ନାହିଁ ?
ଯଦି ଥାଏ, ତେବେ ତାହାଙ୍କର ଚାର ଅନୁଷ୍ଠାନ କିଏ ନ ପାଏ ? ଏହି
ଶ୍ରଦ୍ଧା ଶାନ୍ତିପ୍ରଦ ହେଉଥିବା ଧର୍ମରେ ଆଦିତ କଲ । କାହାପାଇଁ
ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନ ? କାହାପାଇଁ ନିଜର ଅଭାବରେ ସେହି ଶ୍ରଦ୍ଧା
କରିବେ ତପସ୍ୟା ? ଏହାଠାରୁ ବଡ଼ ତଥାପ୍ରାୟ ଆଦିତ ଆଶ

କେଉଁଠାରେ ଅଛି ? ନିବାଣପାତ୍ର ବୁଦ୍ଧଦେବ କହିଲେ, “ଆଉ ମାନବ ଜାତି, ଅମୃତର ଦ୍ଵାର ମୁଁ ଖୋଲି ଦେଲି; ସେହି ଅମୃତ ସ୍ଥଳରେ ପ୍ରବେଶ କର ।” ଏହାଠାରୁ ବଳି ସ୍ଵାର୍ଥଚ୍ୟାପ ଓ ପିତୃପିତାଙ୍କର ଅନ୍ୟତ୍ର ସମ୍ଭବ ? ମନୁଷ୍ୟର ଚେତନାରେ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବିଶ୍ଵାସ ଥିଲା । ମାନବ ଆତ୍ମାର ବିକାଶ ପାଥରେ ସେ ବୁଝା ଦେଲେ । ଧର୍ମ ଓ ଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ନ ରଖି ଦୁଇଟି ସଂଯୋଗ କରିବାକୁ ସେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ଧର୍ମର ଗଭୀର ଚିନ୍ତା, ଦର୍ଶନର ଉଚ୍ଚତମ ଚିନ୍ତା ଓ ଯୋଗର ଦୁରୁତ୍ତ ଉପାୟ ପାଥାରଣ ମନୁଷ୍ୟର ବଡ଼ ଦୁରରେ ଥିଲା । ବୁଦ୍ଧଦେବ ଜ୍ଞାନ, ନିର୍ମଳ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀକୁ ଗୌରବି ଗୋଟିଏ ଗୋଷ୍ଠୀ ମଧ୍ୟରେ ଆବଦ୍ଧ ନ ରଖି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସମାନ ଭାବରେ ବଞ୍ଚନ କରିବା ବ୍ୟବସ୍ଥା କଲେ । ସେ ଜାଣିଲେ ଯେ ଧର୍ମ ମାତ୍ରକୁ ଅନୁସରଣ କରି ଜୀବନକୁ ଉଦ୍ଧବଦ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ମନୁଷ୍ୟର ପାଥାରଣ ସାଂସାରିକ ଜୀବନରେ ସୁଦ୍ଧା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସଂଯୋଗ ଅଛି, ସାଧାରଣ ସମୟୋଚିତ ବ୍ୟବହାର ଦ୍ଵାରା ସେ ଜୀବନକୁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସ୍ତରକୁ ଉନ୍ନତ କରି ପାରିବ ।

“ଦୃତ୍ୟା” ଏହି ପଦ ଲେଖ କରିବାକୁ ଯେପରି ବୁଦ୍ଧଦେବ ବଚ୍ଚପରିକର ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଫଳରେ ଦେଶବ୍ୟାପୀ ଯଜ୍ଞ ରହିତ ହେଲା, ଲୋକେ ମାଂସ ଧ୍ୟାୟନ୍ତୁ. ଭରତ ହେଲେ, ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ପାଣିଜି ଜୀବନ ରକ୍ଷିତ ହେଲା । ହରିତର ସମ୍ମାନେ ସେସବୁ ମଧ୍ୟ ବୁଦ୍ଧଦେବ ଅନ୍ତିଂସା ମାତ୍ର ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ଶୁଣି ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଉପଦେଶ ହେତୁ ଅନାତରୀକ୍ଷ ଲକ୍ଷ୍ମୀବିମାନଙ୍କ ସହିତ ସୁଦ୍ଧ ନ କରି ସନ୍ତ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପ୍ରବଳ ପ୍ରସ୍ତୁତ ବଳରେ ହସ୍ତାର ଶବ୍ଦ ସମସ୍ତ ଦେଶରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ହେଲା । ଏହାର

ପୂର୍ଣ୍ଣ ବକାଶ ହେଲା ଅଶୋକଙ୍କ ଗଳିରେ । ପ୍ରାଣୀବଧ ଓ ସୁଦ ବଦ
କରି ଅଶୋକ ନଗରକୁ ଗୋଟିଏ ଅପୂର୍ବ ଆଦର୍ଶ ଦେଖାଇଥିଲେ ।

ସରଳତା ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଚରିତ୍ରର ଅନ୍ୟ ଏକ ଲୁପ୍ତଶିଳା ।
ବେଶଭୂଷା, କଥାବାର୍ତ୍ତା, ପାନାଦାର ସବୁଥିରେ ସେ ସରଳ ଥିଲେ
ସେ ସବୁଦିନ ଗୈରିକ ବସନ ଧାରଣ କରୁଥିଲେ ଓ ଶର ସହସ୍ର
ଶିଷ୍ୟ ପରିବେଷ୍ଟିତ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ନିଜେ ନିଜର ପରିଧେୟ ପରିସ୍କାର
କରୁଥିଲେ । ଏକ ସ୍ଥାନରୁ ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନକୁ ଯିବା ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କର
କୌଣସି ପ୍ରକାର ଯାନବାହନ ଆବଶ୍ୟକ ହେଉ ନ ଥିଲା ।
ଗଜାମାନଙ୍କର ଉପଦେଷ୍ଟା ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ନିଜର
ସୁଖ ସୁବିଧା ନିମନ୍ତେ ସେ ବଡ଼ାତନ କୌଣସି ଅର୍ଥ ଗ୍ରହଣ କରୁ ନ
ଥିଲେ । ସାହାର ବଦାନ୍ୟତା ଉପରେ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ଉଷୁର ନିର୍ଭର
କରି ରହିଥାନ୍ତେ, ସେହି ଶାନ୍ତ ଗଜକୁମାର ଗଜଗୁଡ଼ ଓ ଶ୍ରୀବତ୍ସର
ଭଜନାଶ୍ରୟେ, ଏପରି କି ସୁନଗର ନିର୍ମିତବାସୁରେ ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷା
କରିବାକୁ ଲଜ୍ଜାବୋଧ କଲେ ନାହିଁ । ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ସଙ୍ଗେ
ସରଳରାସରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଥିଲେ । ସମସ୍ତଙ୍କଠାରେ ତାଙ୍କର
ସ୍ନେହ ଓ ଅନୁକମ୍ପା ଥିଲା । ପରର ଦୁଃଖ ଲବ୍ଧକରେ ସେ
ବିଶେଷ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ସେ ଗଜା, ପକ୍ଷୀ, ଧନ,
ନିର୍ଜନ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସମାନ ଭାବରେ ଆଦରି କରୁଥିଲେ । ସବର
ନେତା ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ମନରେ କଲେ ହେଲେ ଗର୍ବ ବା
ଅହଙ୍କାର ନ ଥିଲା । ସେ ଦେବତାଙ୍କୁ ସଦୃଶ ପ୍ରକାଶ୍ୟ ଶସ୍ତ୍ରକୁ
ମଧ୍ୟ ସାବଧାନରେ ସ୍ଥାନ ଦେବାକୁ କୁଶଳ ନ ଥିଲେ । ଯେତେ ଦୂର
ସରଳ ଅନ୍ୟର ମତ ବା ପରିମର୍ଶ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ସେ ଚହୁର
ଥିଲେ । ମାତ୍ର ସେ କାହାରିକୁ ସନ୍ତୋଷ କରିବା ନିମନ୍ତେ ନିଜର

ପ୍ରକାଶ ପ୍ରକାଶନ କରୁ ନ ଥିଲେ । ସେ ଆନନ୍ଦରେ ପ୍ରକାଶକ
ମନ୍ତ୍ରଣା ପୁରୀରୁ ଉଠି ଯିବାକୁ ଯିଲେ, ପୁଣି ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷର ମତ ପ୍ରକାଶ
କରିବା ପ୍ରକାଶନ କରୁ ନ ଥିଲେ । ସରଳ ରାଜ୍ୟରେ ବାଦବଦାଦ
କରି ସେ ନିଜ ମତ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ ଓ, ପ୍ରକାଶନ ମନ୍ତ୍ରଣାରେ
କଟାକ ଆବାଦ ଦେଇ ନ ଥିଲେ ।

ଅନ୍ତର୍ମାନବିକା କିମ୍ବା ଅନ୍ତର୍ମାନବିକା ଚାକିରୀରେ କରୁ
ନ ଥିଲେ । “ମୁଁ ଅବତାର ପୁରୁଷ, ମୋତେ ସମସ୍ତେ ପୂଜା କର”
ଏହି ସେ କେବେ କାହାକୁ କହି ନାହାନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ
ବ୍ୟକ୍ତି “ବୁଦ୍ଧ” ଓ “ନିବାଣ” ଲାଭ କରିବା ପାଇଁ ଏହା ଚାକିରୀ
ଧରଣୀ ଥିଲା । ସେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସାଧନା ନିମନ୍ତେ କୌଣସି
ବୁଦ୍ଧବ୍ରତ ବା ବୁଦ୍ଧର ଅପେକ୍ଷାରେ ଉତ୍ତରାକୁ ଉତ୍ତରରେ ଦେଇ
ନାହାନ୍ତି । ବୁଦ୍ଧ କେବଳ ପ୍ରଥମପ୍ରବଳ । ମାତ୍ର ପଥରେ ଲୁଚିବା
ପାଇଁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅଧ୍ୟବସାୟ ଆବଶ୍ୟକ । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସାମର୍ଥ୍ୟରେ
ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଏକ ଦୂର ବଞ୍ଚାଏ ଥିଲା ଯେ ସେ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ
ଚାକିରୀରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରି ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ ରହିବାକୁ
ମନାକରୁଥିଲେ । ବୁଦ୍ଧଙ୍କଠାରେ ଆନୁସମର୍ପଣ କରି ନିଶ୍ଚିନ୍ତ
ହୋଇ ରହିବା ଫଳକୁ ବୁଦ୍ଧଦେବ ନିଜା କରୁଥିଲେ । ଧର୍ମକୁ
ଦୁଇଟି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଚାକିରୀ ନ କରି ସାଧାରଣ ମାନବର ପଦନିର୍ଦ୍ଦେଶ
କରିଥିବାରୁ କୌଣସି ଅଳ୍ପ ଦିନରେ ନିରାଶ୍ରୟତା ହୋଇ
ପାରିଥିଲା । ଅନ୍ତର୍ମାନବିକା ଶକ୍ତି ପ୍ରକାଶନ ଦ୍ଵାରା କେବଳାନ୍ତ
ମେଲତ କରିବାକୁ ବୁଦ୍ଧଦେବ ଦୃଶ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ସେ ଜୀବନକୁ
ପ୍ରକାଶ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଦେଖି ପଛ ଆବଶ୍ୟକ କରିଥିଲେ
ସେଥିରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ସାଧାରଣତା ନ ଥିଲା ନିଶ୍ଚୟ ସାଧନ
ନିମନ୍ତେ କୌଣସିକାରେ ମଗ୍ନ ହୋଇ, ଶରୀର ଜୀବରେ ମଡ଼ି ରହି

ଆମ୍ଭାର ସନ୍ଦେଶ ବସ୍ତୁତ ନ ହେବା ପାଇଁ ବୁଦ୍ଧଦେବ କହୁଥିଲେ, ମାତ୍ର ସେଥି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆତ୍ମସଂଯମ ନାମରେ ଶକ୍ତିରୁ ବୁଝା କଷ୍ଟ ଦେବାକୁ ସେ ବାରମ୍ବାର ମନା କରୁଥିଲେ । ଏହି ଉଭୟ ଦିଗ ତ୍ୟାଗ କରି ଶକ୍ତିର ଧାରଣା କରି ଧର୍ମ ସାଧନ କରିବାକୁ ସେ ଅଂଗୋଷ୍ଠି ନିର୍ଦ୍ଦମ ପ୍ରଣୟନ କଲେ । ସେହି ନିର୍ଦ୍ଦମ ଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ସେ ବୌଦ୍ଧ ସ୍ୱଭାବକୁ ଗଠନ କଲେ ଓ ସେ ନିଜେ ସେହି ନିର୍ଦ୍ଦମ ପାଳନ କରି ନଗରକୁ ଘୋଷିଏ ଜୀବନ୍ତ ଆଦର୍ଶ ଦେଖାଇଲେ ।

ବୁଦ୍ଧଦେବ ଆନନ୍ଦ ବୁଦ୍ଧଗୁଣ ନ ଥିଲେ । ଦଶ ବର୍ଷ କାଳ ଗାଉଁସ୍ଥ୍ୟ ଲବନ ନିବାସ କରି ସନ୍ତାନ ଲଭି ପରେ ବୁଦ୍ଧତ୍ୟାଗୀ ହେଲେ । ବୌଦ୍ଧ ମାତ୍ରେ ବୁଦ୍ଧତ୍ୟାଗୀ ହେବାକୁ ସେ କହୁ ନ ଥିଲେ । ସଦର ନିର୍ଦ୍ଦମ ଅନୁସାରେ ପିତାମାତାଙ୍କ ବନାନୁମତିରେ କେହି ହେଲେ ବୌଦ୍ଧ ଉତ୍ତୁ ହୋଇ ପାରିବେ ନାହିଁ । ଧର୍ମ ପାଳନ ନିମନ୍ତେ ସଦରେ ରହି ଉତ୍ତୁ ହେବା ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ନ ଥିଲା । ସଦ ବାହାରେ ରହି ମଧ୍ୟ ଅନେକ ଲୋକ ଉପାସନା ରୂପେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ଅଶ୍ରୁୟ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଏହି ଭାବରେ ଯେତେ ସୁବିଧାରେ ଲୋକେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଓ ଲୋକମୟୁ ଫଳନ ଲାଭ କରିବେ ସେହି ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ସୁବିଧା ବୁଦ୍ଧଦେବ ଜଗତକୁ ଦେଖାଇଥିଲେ ।

ବୁଦ୍ଧଦେବ ନିଜେ ଉତ୍ତୁ ଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କଠାରେ ସ୍ୱସାଧସନ୍ତ୍ର ଜମା ନ ଥିଲା । ତଥାପି ସେ ସ୍ୱସାଧରୁ ଦୃଷ୍ଟା ତନ୍ତ୍ରରେ ଦେଖି ନ ଥିଲେ । ଯେଉଁ ସ୍ୱସାଧର ଦୁଃଖ ନାଶ ନିମନ୍ତେ ସେ ନିଜ ଲବନ ଉତ୍ତରୀ କରିଥିଲେ ସେହି ସ୍ୱସାଧରୁ ଦୃଷ୍ଟା କରିବା ତାଙ୍କ ଈର୍ଷରେ ଅସମ୍ଭବ । ପିତା, ମାତା, ପତ୍ନୀ, ପୁତ୍ର, ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ

ସମସ୍ତଙ୍କଠାରେ ତାଙ୍କର ଭକ୍ତି, ପ୍ରୀତି ଓ ସ୍ନେହ ଅଛେଦ୍ୟ ରହିଥିଲା । ସେ କାହାରିକୁ କେବେହେଲେ ଚାଲି ଶୁଣି କିଛି ନ ଥିଲା । ଧର୍ମଧ୍ୱଜା ହୋଇ ରାଜ୍ୟ ସଫଳ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ସେ କିଛି ନାସାକୁଷ୍ଟନ କରୁ ନ ଥିଲା । ମାନବ ଜୀବନରେ ଶୁଣି ଓ ନିର୍ମଳ ପ୍ରାଣ କେତେ ଉଚ୍ଚ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଜୀବନ ଓ କାର୍ଯ୍ୟ-କଳାପ ଆଲୋଚନା କଲେ ଜଣାଯାଏ । ସେ ଏକାଧାରରେ ଶୁଣି ଓ ନିର୍ମଳ ସାଧନ ଥିଲା ।

ବୁଦ୍ଧଦେବ ନିଶ୍ଚୟରାଜ୍ୟ ବୋଲି ଆବହମାନ କାଳରୁ ଗୋଟିଏ ଧାରଣା ତଳ ଆସୁଅଛି । ବେତର ନଦୀ କର ଯାଇଛି ବୋଲି ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ବରୁଣରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ଅଭିଯୋଗ, ମାତ୍ର ଏହି ଅଭିଯୋଗରେ ଗୀତା ଓ ଉପନିଷଦ୍ ମଧ୍ୟ ଅଭିଯୁକ୍ତ । କାରଣ ଅନେକ ପ୍ରାଣରେ ବେତର ଅନେକ ନଦୀ ଗୀତା ଓ ଉପନିଷଦ୍‌ଙ୍କ ଶକ୍ତିତ ହୋଇଅଛି । ସାକାର ପୂଜାରେ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଅବିଶ୍ୱାସ ତାଙ୍କ ବରୁଣରେ ଅନ୍ୟ ଏକ ଅଭିଯୋଗ । ମାତ୍ର ଉପନିଷଦ୍‌ର ବ୍ରହ୍ମ ସାକାର ଦୃଢ଼ତା ପ୍ରତିମା ପୂଜା କରୁ ଅବତାରବାଦ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଦେହକୁ ଆର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରାଣକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ନ ଥିଲା । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଭକ୍ତି ପ୍ରକାର ପୂଜା ଅସମ୍ଭବ । ବୁଦ୍ଧଦେବ ଥିଲେ ହେଲେ ଶରୀରଙ୍କ ଅନ୍ତରରେ ଅବିଶ୍ୱାସ ପ୍ରକାଶ କରିନାହାନ୍ତି । ସେ ଯେପରି ନିଜ ଜୀବନକୁ ସରଳ ଓ ପବିତ୍ର କରିଥିଲେ, ତାଙ୍କ ଦୃଢ଼ତାରେ ଯେପରି ବରୁଣର ବିମଳଧାରା ପ୍ରବଳ ବହୁଥିଲା, ସେ ଯେପରି ଧ୍ୟାନରତ ହୋଇ ଅମିତ ଅନନ୍ତ ଓ ଶାନ୍ତି ଉପଲବ୍ଧ କରି ପାରୁଥିଲେ, ସେଥିରୁ ତାଙ୍କର ନାସ୍ତିକତା ପ୍ରତିପାଦିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ପ୍ରାଣଶକ୍ତିକୁ ବୁଦ୍ଧଦେବ

ଦଶେଷ ଗୌରବ ଦେଉଥିଲେ । ଏହି ପ୍ରାଣଶକ୍ତି ଆତ୍ମା ନାମରେ ଅଭିହିତ । ଆତ୍ମା ଓ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଦ୍ଵିତ୍ୟ ଉପନିଷଦର ସାରଭାଗ । ଏହି ଚକ୍ର ବୃକ୍ଷଦେବ ସମ୍ୟକ୍ତାବେ ହୃଦୟଞ୍ଚମ କରିଥିଲେ । ଏହା ଉପରେ ତାଙ୍କର ମାବଜନନ ମୈତ୍ରୀଶ୍ରବ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ଆତ୍ମାର ମୋକ୍ଷ ଯାହା, ବୃକ୍ଷଦେବଙ୍କ ନିବାଣ ଚାହା; ଚାହାଣ୍ଟି ବୁଦ୍ଧବଦ୍ଧାର । ଶମ୍ଭୁତା ଓ ଘଣ୍ଟାରହୁତ ହୋଇ ସମସ୍ତ ବକ୍ତୃ ପ୍ରତି ଅସାଧ୍ୟ ମୈତ୍ରୀଶ୍ରବ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ କର; ସବୁବେଳେ ଚେତନ ଓ ଅଚେତନ ଅବସ୍ଥାରେ ଏହି ମୈତ୍ରୀଶ୍ରବରେ ମଗ୍ନ ରହ, ଏହା ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ଉପଦେଶ ଥିଲା ।

ବୁଦ୍ଧଦେବ ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ବା ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ପାଇଁ ଜଳେଡ଼େଲେ ଲଲାପିତ ନ ଥିଲେ । ସଂଘର ନିୟମ ପାଳନ ପ୍ରତି ସେ ଯେତେଦୂର ଉତ୍ତୁଙ୍ଗୀବ ଥିଲେ, ନିଜଠାରେ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ଉକ୍ତ ସମ୍ମୁଖେ ସେତେଦୂର ଅମନୋଯୋଗୀ ଥିଲେ । ଶିଷ୍ୟମାନେ ସେମାନଙ୍କ ନୀତିର ସ୍ଵମାର୍ଗରେ ଚଳାଇଲେ ତାଙ୍କର ଦ୍ଵିଅଥୁ ଗୌରବ ହେଲା ବୋଲି ସେ ମନେ କରୁଥିଲେ । ସେ ନିଜକୁ କେବେହେଲେ ସବେସବୁ ବୋଲି କୁହୁ ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପରେ ସଂଘ କପରି ସ୍ଵାଧୀନ ହେବ ଏହି ଆଶଙ୍କା ତାଙ୍କୁ କେତେବେଳେ ବନ୍ଧୁତ କରି ନ ଥିଲା । କାରଣ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ କ୍ଷମତାରେ ବଶୀଭୂତ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ମତରେ ବ୍ୟକ୍ତି ମାତ୍ର ନିଜ ନିଜର ଆଲୋକ । ତେଣୁ “ଆତ୍ମଦୀପ” ହେବାପାଇଁ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେଉଥିଲେ । ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିର ପୂଜାର ଚର୍ମ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ହେଲେ ଯେତେ କପରି ନିଷ୍ଠେଷ୍ଟ ହୋଇ ଆତ୍ମ-ପ୍ରତ୍ୟୟ ହସଲ ଅନ୍ତରାତ୍ମା ହୋଇପିବେ ତାହା ସ୍ଵ-ଉଦ୍ଧମ-

ରୂପେ ଜାଣିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା ଆନନ୍ଦଙ୍କୁ ତାଙ୍କର କୌଣସି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ରାଜିବାକୁ ସେ ବାରମ୍ବାର ମନା କରିଥିଲେ । ସେ କହିଲେ, “ଆନନ୍ଦ, ଏ ସଂସାର ନିୟମଟି ଫକ୍ତକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବ । ମୋର ଏହି ମର ଦେହର ଅବସ୍ଥିତି, ଅଂଶ ପୂଜା କରି କୁଳମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ନମସ୍କାର କରୁନାହିଁ । ସଂସାର ନିୟମ ଓ ସତ୍ୟଟି ମୋର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ହୋଇ ରହି ।”

ବୁଦ୍ଧଦେବ ଯେଉଁ ଧର୍ମ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲେ, ସେଥିରେ ସେ କିଛି ନିଜିକତା ରଖି ନ ଥିଲେ । ସରଳ ରାଜ୍ୟରେ ଶାବନ ନିର୍ବାହ କଲେ ଆପେ ଆପେ ଧର୍ମ ପାଳନ ହେବ । ଧର୍ମ ଏପରି କୌଣସି ଗୋଟିଏ ବାହାରର ବସ୍ତୁ ନୁହେଁ ଯେ ତାହା ନିଜର ଆଖି ନିଜ ଗର୍ଭରରେ ରଖିବାକୁ ହେବ । ପୁଣ୍ୟବର୍ଣ୍ଣ ଧର୍ମ, ଶାବନ ଗୁଳନାହିଁ ଧର୍ମ । ବାଳକ ଚାହାର ଆହାର ଖାଇଲାବେଳେ ଶରୀରରେ ସେହି ଆହାରର କାର୍ଯ୍ୟ ବସନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରା କର ନ ଥାଏ, ମାତ୍ର ତାହା ଆପେ ଆପେ ଶରୀର ଭିତରକୁ ଯାଇ ରକ୍ତ ଓ ଓଜନରେ ପରିଣତ ହୋଇ ବାଳକର ଝବନକୁ ଶକ୍ତିଶାଳୀ କରେ । ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଧର୍ମ ସେହିପରି । ସକାଳୁ ସନ୍ତୋଷ୍ୟ ମୈତ୍ରୀ ଅବସ୍ଥାରେ ନିଜକୁ ରଖି ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ଦୈନନ୍ଦିନ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାଏ, ତା ପକ୍ଷରେ ପୁଣ୍ୟକର୍ମ ଧର୍ମର ଆବଶ୍ୟକତା ରହେ ନାହିଁ; ଧର୍ମ ତା ପକ୍ଷରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ନିୟମକାନ୍ଦନର ଛନ୍ଦ ନ ହୋଇ ବାସ୍ତବ ଝବନର ଆବଶ୍ୟକତା ହୋଇ ପଡ଼େ । କେତେଗୁଡ଼ିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପଦ ପଦାଂଶ ପାଳନ କଲେ ବା ଦାନକୁ ଗ୍ରହଣର କୌଣସି ମନ୍ତ୍ର ଉଚ୍ଚାରଣ କଲେ ସେହି ଧର୍ମ ପାୟତ ହୁଏ ନାହିଁ । ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଧର୍ମ ବାହ୍ୟ ଧର୍ମ ନୁହେଁ, ତାହା ଅନ୍ତରର ଧର୍ମ । ସେହି ଧର୍ମ ଆମର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବର୍ମ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଚିନ୍ତା ଓ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଆଚରଣରେ

ପ୍ରାଳମ୍ବ ଭବିଷ୍ୟତ ଦେବ । ତାହା ଗୋଷାଳ ପରି ବାହାରେ
ଧାରଣକଲେ ନବନର କଳ୍ପ ଉପକାରରେ ଆସେ ନାହିଁ ।

ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଧର୍ମ ଜଗତରୁ
ପ୍ରବର୍ତ୍ତନା ନିଷ୍ପାତନ କରିବା । ଧର୍ମ ନାମରେ କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ୱୟଂ
ଭଗବାନଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରେ ଧୂଳି ମାରବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତା ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ ।
ସେମାନେ ଜାଣି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ ଯେ ଅନ୍ୟକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନା କରିବା ଓ
ଆତ୍ମପ୍ରବର୍ତ୍ତନା ମଧ୍ୟରେ କିଛି ପ୍ରଭେଦ ନାହିଁ । ଆତ୍ମପ୍ରବର୍ତ୍ତନା କରି ଗୋ
ଜାଲର ଲୋକେ ଗ୍ରହଣୁଥିଲେ ଯେ ଘର-ଘଞ୍ଜ ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର
ଧର୍ମ ପାଳିତ ହେବ । ମାତ୍ର ସେପରି ଅନୁଷ୍ଠାନ ଗୁଡ଼ିକର ଅପାରତା
ପ୍ରତିପାତନ କରି ବୁଦ୍ଧଦେବ ସରଳ, ହୃଦୟଙ୍ଗମ ଓ ମତ୍ୟ ଧର୍ମ
ପ୍ରସ୍ତୁତ କଲେ । ବାହ୍ୟଶୃଙ୍ଖଳରେ ଚ୍ୟୁତ ହେଲେ ପ୍ରକୃତ ଧର୍ମ ଲଭି
ନେବନାହିଁ । ସେଥି ନିମନ୍ତ ଅନ୍ତଃଶୃଙ୍ଖଳ ଆବଶ୍ୟକ । ଉପନିଷଦର
ଏହି ସମସ୍ତ ଶ୍ରବ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଧର୍ମ ଓ ମାତ୍ରରେ ଚଳିବାର ରହିଥିଲା ।
ବୁଦ୍ଧଦେବ ଉପନିଷଦ ଧର୍ମର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନା ସ୍ୱରୂପ ଥିଲେ । ସେ
ଉପନିଷଦର ଚକ୍ଷୁକୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଓ ବ୍ୟବହାରରେ ଦେଖାଇଥିଲେ ।
ଉପନିଷଦ ଗୁଡ଼ିକରେ ଲଗତ ମଙ୍କ ଅସ୍ଥିତି, ମନୁଷ୍ୟ ନିଃସଦେହ
ଚରାସ ଥିଲାବେଳେ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଧର୍ମକୁ ନାସ୍ତିକତା ଆଶ୍ୟା
ଦେବା ଆଦୌ ସମୀଚୀନ ନୁହେଁ । ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଧର୍ମ ସୁଦୂର
ପାଶ୍ଚାତ୍ୟକୁ ଯାଇ ସେଠା ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥରେ ବହୁ ପ୍ରଭାବ ଦେଖା
ମିଳୁଥିଲା । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାନ ଧର୍ମର କଳ୍ପଣାକାର ଓ ପାଟଳଜାନ ମେଣ୍ଟି
ମୁଣ୍ଡି ଇତ୍ୟାଦି ପାମ୍ୟବାଦ ଓ ପାଟଳଜାନ ଭ୍ରାତୃତ୍ୱରେ ବୌଦ୍ଧ-
ଧର୍ମର ପ୍ରଭାବ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଚରଣ. ଅବୁଦ୍ଧମୟ, ମେଣ୍ଡୀ ଅଦିଗ୍ରାସ୍ତ ଓ
 ଲବନ ଆଦର୍ଶପୂର୍ଣ୍ଣ । ତାଙ୍କ ନୀତି ପାଳନ ହେଲେ ଅଧୁନକ
 ଜଗତର ଅନେକ ସମସ୍ୟାର ସହଜ ସମାଧାନ ହେବ ଏଥିରେ
 ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ଗରଣ ଛଦ୍ମଶର୍ଣ୍ଣ ଜଗତରେ ଶାନ୍ତି ପ୍ରାପ୍ତିର
 ଏକମାତ୍ର ମାର୍ଗ । କୌଣସି ପ୍ରକାର ସାମ୍ରାଜ୍ୟିକ ସମ୍ପର୍କରା ପୋଷଣ
 ନକରି ମାନବ ଜାତିକୁ ବଞ୍ଚିବାକୁ ହେବ “ବୁଦ୍ଧ” ଗରଣ
 ରହାସି ।” -

